

Pasi Saukkonen

VIMMAINEN MAAILMA

Kirjoituksia muuttoliikkeestä,
monikulttuurisuudesta
ja nationalismista

VIMMAINEN MAAILMA

Kirjoituksia muuttoliikkeestä,
monikulttuurisuudesta
ja nationalismista

Pasi Saukkonen

SIIRTOLAISUUS-
INSTITUUTTI

Turku 2020

Julkaisuja 35, 2020
Siirtolaisuusinstituutti

Copyright © Siirtolaisuusinstituutti & kirjoittaja

Kansikuva: Kuvassa Kunsthal Charlottenborg, Kööpenhamina, ja Ai WeiWein teos
Soleil Levant. Kuvaaja: Pasi Saukkonen.

ISBN 978-952-7167-92-2 (nid.)
ISBN 978-952-7167-93-9 (pdf)
ISSN 2343-3507 (painettu)
ISSN 2343-3515 (verkkójulkaisu)

Painosalama Oy — Turku 2020

Sisällysluettelo

Esipuhe	5
1. Mitä tapahtuu seuraavaksi?	7
Johdanto	7
Muuttoliikesokki.....	8
Kotouttaminen ja sen linjaukset Euroopassa	11
Monikulttuurisuus ja vähemmistöpolitiikka	13
Kansainvaelluksen kuukaudet.....	15
Kotoutumisen haasteet.....	17
Monikulttuurisuuden monimutkaistuminen.....	19
Muuttoliikkeen ja maahanmuuttopolitiikan tulevaisuus.....	20
Kotoutumisen ja kotouttamisen huomina	23
Monikulttuurisuuden ja multikulturalismin haasteet.....	25
Lopuksi	27
2. Kansainvälinen muuttoliike.....	28
Exodus: pro & contra	28
Kansainvälisen muuttoliikkeen syyt ja seuraukset	31
Älkää unohtako muuttoliikettä	37
Kumpi loppuu: työ vai työvoima?.....	38
Halvalla hyvä pakolaisvene.....	41
Kriittisiä kommentteja hallituksen maahanmuuttopoliittiseen ohjelmaan	43
Maailma kaupungissa, kaupunki maailmassa	46
Hamsterit ja haikarat.....	52
Kieliperusteisen tilastoinnin ongelmia ja ratkaisuvaihtoehtoja	55
3. Monikulttuurinen yhteiskunta	60
Suomalaisesta monikulttuurisuudesta ja multikulturalismista.....	60
Kuninkaan puhe kansakunnasta.....	62
Kätteleminen, jalkapallo ja oluenjuonti.....	64
Toisen kosketus.....	66
Kuinka suomalaisia sitä ollaan?	69
Ulkomaalaisen näköinen henkilö.....	73
Hankalia kansalaisia	75
Unelmia ja pettymyksiä	78
Nuoruuteni heimoyhteiskunnassa.....	80

4. Nationalismin paluu.....	84
Mitä on uusnationalismi ja miksi siitä ei ole apua?.....	84
Populistin retoriikka ja nationalismin henki.....	96
Tappakaa ne saatanat!.....	98
Vihapuheesta kiivaaseen keskusteluun.....	101
Sananvapaudesta ja sen rajoista.....	104
5. Mitä tapahtuu seuraavaksi? Muuttoliikkeen, kotouttamisen ja moni-	
kulttuurisuuden haasteet ja mahdollisuudet, osa II.....	108
Mitä on tapahtunut vuosien 2016 ja 2020 välisenä aikana?.....	108
Mitä tapahtuu seuraavaksi?.....	114
Lähteet.....	119

Esipuhe

Kirjoitin vuosina 2017–2019 kolumneja Siirtolaisuusinstituutin julkaisemaan *Siirtolaisuus—Migration*-lehteen. Jossain vaiheessa esille nousi ajatus koota näitä tekstejä yhdeksi kokonaisuudeksi, dokumentaatioksi ja kommentaariksi ajalta, jolloin kansainvälisestä muuttoliikkeestä ja sen vaikutuksista puhuttiin julkisuudessa enemmän kuin koskaan ennen ja jolloin aihepiiriin liittyvät kysymykset keikuttivat kansainvälisiä suhteita, järkyttivät Euroopan unionin perusteita ja mullistivat kansallista politiikkaa monissa maissa.

Tähän kirjaan on koottu noiden kahdentoista kolumnin lisäksi joitain muita kansainväliseen muuttoliikkeeseen, monikulttuurisuuteen ja nationalismiin liittyviä kirjoituksiani viimeksi kuluneiden viiden vuoden ajalta. Teoksen aloittaa Siirtolaisuusinstituutissa loppuvuodesta 2015 pitämäni esitelmään perustuva *Mitä tapahtuu seuraavaksi?*-kirjoitus, jossa pohdin näihin teemoihin liittyvää kehitystä ja tulevaisuuden näkymiä. Kirjoitus on julkaistu alun perin teoksessa *Maassamuutto ja siirtolaisuus kehityksen moottoreina* (Heikkilä & Martikainen 2016). Teoksen päättää puolestaan aikaisemmin julkaisematon essee, jossa tarkastelen sitä, mitä näiden vuosien välillä on tapahtunut ja mitä tulevaisuudelta mahdollisesti on odotettavissa, *Mitä tapahtuu seuraavaksi?—osa II*.

Näiden kahden kirjoituksen välissä olevat tekstit on jaettu kansainväliseen muuttoliikkeeseen, monikulttuuriseen yhteiskuntaan ja nationalismiin paluun temaattisiin lukuihin. Kolumnien lisäksi mukana on joitain omassa blogissani¹ ilmestyneitä puheenvuoroja sekä kaksi Helsingin kaupungin *Kvartti*-julkaisussa ilmestynyttä kirjoitusta. Yksi kirja-arvio on alun perin ilmestynyt englanninkielisenä *Nordisk Kulturpolitisk Tidsskrift*-lehdessä. Uudelleen julkaisemista varten on pyydetty lupa asianomaisilta tahoilta.

Kirjoituksia on hieman editoitu tätä tarkoitusta varten. Kielenhuollon lisäksi sielä on esimerkiksi poistettu blogiteksteihin lisätyt viittaukset linkkien takana oleviin muihin kirjoituksiin, ja alaviitteissä on jonkin verran selitetty asioita, jotka muuten saattaisivat jäädä lukijalle epäselviksi. Tiettyihin hetkiin tai tapahtumiin liittyviä huomioita on joko poistettu tai niitä on selitetty alaviitteessä. Lähdeviitteitä on jonkin verran sekä lisätty että poistettu. Kaikkien kirjoitusten lähteet ovat koottu yhteen teoksen loppuun. Myös samojen asioiden toistoa on vähennetty. Sitä on kuitenkin jonkin verran yhä jäänyt, koska jotkin poistot olisivat vaatineet suurempaa uudelleen kirjoittamista. Joskus samat asiat näyttävät myös eri kontekstissa uudenlaisessa valossa. Kaikki käännökset ovat omiani, ellei toisin mainita.

---

¹ <https://pasisaukkonen.wordpress.com/>.

Olen toiminut teoksen tekstien tuottamisen aikaan erikoistutkijana Helsingin kaupunginkansliassa. Kirjoituksissa esiintyvät käsitykset, näkemykset ja mielipiteet ovat omiani ja kannan niistä itse täyden vastuun. Haluan kiittää kaikkia kirjoitusten käsikirjoitusversioita kommentoineita henkilöitä sekä kaikkia niitä, joiden kanssa olen saanut keskustella näistä asioista. Erityiskiitokset Tuomas Martikaiselle, Mikko Salmelalle, Ismo Söderlingille ja Henri Vogtille. Myös jäljelle jääneistä virheistä kannan kuitenkin myös itse täyden vastuun.

1. Mitä tapahtuu seuraavaksi?²

Johdanto

Viimeiset parikymmentä vuotta olen tutkinut kansainvälistä muuttoliikettä ja maahanmuuttopolitiikkaa, maahanmuuttajien integroitumista ja kotouttamispolitiikkaa sekä monikulttuurisuutta ja vähemmistöpolitiikkaa. Olen tehnyt työtä päätoimisesti ja osa-aikaisesti ja sekä yhteiskuntatieteen menetelmin että uteliaan kansalaisen sisäsyntyisillä välineillä. Olen analysoinut Suomea, mutta seurannut myös etenkin muiden Pohjois-Euroopan maiden tilannetta. (Ks. esim. Saukkonen 2007; 2010; 2013a; 2013b; Pakkasvirta ja Saukkonen 2004; Martikainen, Saukkonen & Säävälä 2013.)

Olen puhunut ja kirjoittanut paljon ajankohtaisista asioista ja niiden historiallista taustoista. Koko ajan mieltäni on kuitenkin eniten askarruttanut kysymys siitä, mitä seuraavaksi tapahtuu. Mihin tulevaisuuden muuttovirrat suuntaavat? Miten kansainväliseen muuttoliikkeeseen pyritään vaikuttamaan? Kuinka yhteiskuntien uudet jäsenet löytävät paikkansa ja miten tätä prosessia pyritään julkisen vallan toimesta edistämään? Minkälaisia etnisiä ja kulttuurisia rakenteita sekä yhteisöllisyyden muotoja syntyy ja vakiintuu? Miten kansalaiset suhtautuvat kehitykseen? Mikä on valtiovallan vastaus siihen, että yhteiskunta ei enää ole homogeeninen yhteisö?

Tulevaisuuden ennustaminen on Johannes Virolaisen kuuluisaan toteamaan viitaten todellakin vaikeata, mutta tulevan ennakointi ei kuitenkaan ole mahdotonta. Koskaan ei voi tietää täsmälleen, mitä seuraavaksi tai vaikka kymmenen vuoden päästä tapahtuu, mutta jotkin asiat ovat kuitenkin todennäköisempiä kuin toiset. Eri tekijöitä huomioon ottamalla voidaan rakentaa vaihtoehtoisia skenaarioita, jotka auttavat ymmärtämään tämän päivän tekojen mahdollisia seurauksia.

Urani aikana ei ole koskaan aikaisemmin ollut näin vaikea vastata edellä esitettyihin kysymyksiin tai muuten ennakoida maahanmuuton, maahanmuuttajien integroitumisen ja monikulttuurisuuden sekä näitä asioita koskevien poliittisten päätösten ja

---

² Kirjoitus on ilmestynyt Siirtolaisuusinstituutin julkaisemassa teoksessa *Maassamuutto ja siirtolaisuus kehityksen moottoreina* (Heikkilä & Martikainen 2016) otsikolla *Mitä tapahtuu seuraavaksi? Muuttoliikkeen, kotouttamisen ja monikulttuurisuuden haasteet ja mahdollisuudet*.

hallinnollisten toimien tulevaa kehitystä. Tulevaisuuden mahdollisten todellisuuksien vaihteluväli tuntuu tällä hetkellä todella laivalta.

Tämä ei kuitenkaan vähennä ennakkoinnin tarvetta, päinvastoin. Viime vuosikymmenten aikana muuttoliikkeeseen ja monikulttuurisuuteen liittyvien asioiden yhteiskunnallinen painoarvo on myös suuresti kasvanut. Siihen ovat vaikuttaneet esimerkiksi kansainvälisen muuttoliikkeen volyyymi, sen taloudelliset vaikutukset ja kulttuuriset seuraukset sekä muuttoliikkeen kytkeytyminen kansainväliseen politiikkaan ja erityisesti sen kriiseihin ja konflikteihin. Näihin asiakysymyksiin keskittyvien puolueiden ja poliitikkojen kannatuksen kasvu on keikuttanut aikaisemmin vakaita eurooppalaisia demokratioita.

Lähiaikoina annettavat vastaukset siirtolaisuutta koskeviin ja sitä sivuaviin kysymyksiin vaikuttavat siis merkittäväällä tavalla siihen, minkälaisiksi eurooppalaiset yhteiskunnat, Suomi mukaan lukien, muodostuvat. Mitä länsimaisista poliittisista arvoista ja kulttuurisista traditioista on jäljellä vuonna 2030? Vieläkö suurella vaivalla aikaan saatuja kansainvälisiä sopimuksia kunnioitetaan? Ovatko rajat auki vai kiinni vai valikoivasti raollaan? Saadaanko edustuksellinen demokratia toimimaan myös monimutkaisen monikulttuurisuuden olosuhteissa, globaalin keskinäisriippuvuuden muokkaamassa maailmassa? Vai näemmekö kenties pian taas Euroopassa leirejä, joihin keskitetään ihmisiä ja joissa heillä on työvelvollisuus?

Seuraavassa analysoin nykyistä tilannetta ja siihen johtanutta kehitystä ja tarkennan siten yllä esitettyjä ajatuksia ja täsmennän lopuksi niitä kysymyksiä, jotka juuri tällä hetkellä tuntuvat kaikista tärkeimmiltä ja ajankohtaisimmilta.

Muuttoliikesokki

Suomessa puhuttiin somalisokkina siitä 1990-luvun alun tilanteesta, jossa somalialaisia saapui Suomeen Neuvostoliitosta turvapaikanhakijoina, sen jälkeen kun sisällissota Somaliassa oli syttynyt. Tämän päivän tilanteesta käsin tarkasteltuna heitä saapui varsin vähäinen määrä, mikä ei estänyt toimittajia ja poliitikkoja puhumaan silloinkin tulvasta tai vyörystä.³ Kiintiöpakolaisten rinnalla alettiin kriittiseen sävyyn puhua spontaanipakolaisista. (Ks. esim. Aallas 1991; Mubarak, Nilsson & Saxén 2015.)

Sokinkaltaisessa mielentilassa ei olekaan kyse varsinaisesta tapahtumisesta ja sen volyymistä, vaan tapahtuneen yllätyksellisyydestä. Sokkiin joutuva joutuu kohtaamaan jotain mihin hän ei ole tottunut tai valmistautunut. Yllättävä tapahtuma järkyttää ja

---

³ Vuonna 1991 Suomessa oli Tilastokeskuksen mukaan noin 1 500 somalinkieliseksi rekisteröitynyttä. Määrä on sittemmin kasvanut melko tasaisesti maahanmuuton ja syntyvyyden seurauksena. Vuonna 2014 Suomessa oli vajaa 17 000 somalinkielistä.

vie pois tolaltaan. Mieli ei tällöin pysty kunnolla tai lainkaan käsittelemään rationaalisesti kohtaamaansa asiaa tai tapahtumaa.

Euroopassa on ollut jo jonkin aikaa päällä rakenteellinen muuttoliikesokki, jonka on aiheuttanut asteittainen havahtuminen kansainvälisen muuttoliikkeen seurauksiin ja vaikutuksiin yhteiskunnassa. Lisäjärkytystä ihmisten mieliin ovat tuoneet maahanmuuton lisääntyminen viime vuosina sekä erityisesti tapahtumat vuoden 2015 jälkipuoliskolla, kun turvapaikanhakijoiden määrät kasvoivat suuresti ja tavalla, joka koettiin hallitsemattomaksi.

Muuttaminen paikasta toiseen on ollut luontainen osa inhimillistä elämää, mutta maanviljelys, kaupungistuminen ja kansallisvaltioaate ovat paitsi pitäneet ihmisiä paikoillaan myös tuottaneet sellaista käsitystä ihmisten mieliin, että paikallaan pysyminen (vähintään omassa maassa) on se oikea tapa elää. Ilmari Kiannon *Nälkämaan laulun* sanoin ”raukat vain menköhöt merten taa”. Tämä ajattelutapa on ollut erityisen vahva Euroopassa.

Eurooppa oli vuosisatojen ajan kuitenkin myös maanosa, josta on muutettu muualle maailmaan. Maastamuutto onkin olennainen osa esimerkiksi Irlannin, Portugalin ja Italian historiaa ja kansallista identiteettiä. Maahanmuutto puolestaan ei ole osa kansallista kertomusta missään päin Eurooppaa, vaikka se tosiasiallisesti olisikin olennainen osa historiallista kehitystä, kuten esimerkiksi Ranskassa.

Toisen maailmansodan jälkeen eräät läntisen Euroopan maat alkoivat vastaanottaa suuria määriä siirtolaisia tyydyttääkseen työvoiman tarvettaan. Maahanmuuttoa lisäsi myös esimerkiksi Britannian, Ranskan ja Alankomaiden siirtomaiden itsenäistyminen. Ajan mittaan sellaisistakin maista, joista vielä 1960- ja 1970-luvulla muutettiin muualle, tuli muuttovoittoisia maita. Näihin maihin kuuluu myös Suomi. Meillä ajatellaan usein, että viime vuosien kansainvälinen muuttoliike on muuttanut maatamme paljon, mutta tosiasiallisesti muutos on ollut paljon suurempi esimerkiksi Kreikassa, Espanjassa ja Irlannissa. Siinä missä ulkomailla syntyneiden osuus väestöstä on Suomessa alle kuusi prosenttia, Espanjassa vastaava luku on 13,4 ja Irlannissa 16,4 (OECD 2015a).

Tulijoita ei kuitenkaan pitkään pidetty yhteiskunnan uusina jäseninä vaan vierastyöläisinä, joiden oletettiin ja toivottiin muuttavan aikanaan takaisin kotimaihinsa. Illuusiota kansakuntien ennallaan säilymisestä vahvasti edelleen rekrytointiohjelmien lopettaminen ja muu liikkuvuuden rajoittaminen 1970-luvun öljykriisin yhteydessä. Samoihin aikoihin monet esimerkiksi Marokosta, Algeriasta, Turkista, Intiasta ja Pakistanista muuttaneet kuitenkin päättivät jäädä esimerkiksi Britanniaan, Ranskaan, Länsi-Saksaan, Alankomaihin tai Belgiaan pysyvästi ja joko yhdistivät uuteen kotimaahansa perheensä tai avoituivat lähtömaasta olevan puolison kanssa. Näin tekivät myös monet Suomesta Ruotsiin työn perässä lähteneet.

Paradoksaalisesti muuttoliike siis vakiintui ja kasvoi määrällisesti juuri silloin kun sen suuren yleisön silmissä piti loppua. Tapahtuneet tosiasiat tunnustettiin lopulta, esimerkiksi Saksassa virallisesti kuitenkin vasta juuri ennen vuosituhannen vaihdetta. Kaikkineen Länsi-Euroopassa hukattiin osin jopa vuosikymmeniä muuttoliikkeen

ja sen seurausten hyväksymisessä ja ymmärtämisessä. Tämä laiminlyönti halutaan nykyään mielellään unohtaa.

1990-luvulla kansainvälinen muuttoliike alkoi samalla uudelleen voimistua. Kylmästä sodasta siirryttiin kuumiin kriiseihin (Kantola ym. 2002, 163–220), ja monet ihmiset joutuivat pakosalle kotiseuduiltaan ja synnyinmaistaan samalla kun sekä tiedon (ja epätiedon) välittämisen että matkustamisen edellytykset paranivat nopeasti. Euroopan unionin itälaajentuminen vuonna 2004 lisäsi muuten varsin kangerrellen toiminutta ihmisten vapaata liikkuvuutta Euroopan sisällä. Väestöjensä ikääntymiseen havahtuneet maat alkoivat uudelleen rekrytoida työvoimaa ulkomailta.

Näiden joukossa oli myös Suomi, jonka maahanmuuttopoliittiset toimet eivät tosin juuri ehtineet aktivoitua ennen vuoden 2008 finanssikriisiä. Muuttoliikettä Suomeen hillitsivät myös Suomen säätämät siirtymäaikasäännökset, joilla rajoitettiin Euroopan unionin uusissa jäsenmaissa asuvien ihmisten muutttoa Suomeen unionin vuonna 2004 toteutuneen itälaajentumisen jälkeen.

Työvoimaa kaivattiin, mutta ihmisiä tuli. Vuosituhannen taitteen tienoilla havahduttiin entistä vahvemmin ja laajemmin Max Frischin jo 1960-luvulla tekemään havaintoon, että vierastyöläiset ovat todellakin enemmän kuin vain työvoimaa; ihmisiä, jotka muuttavat yhteiskuntia peruuttamattomasti (ks. Seiler 1965). Tämä todellisuuteen herääminen, yhdessä etenkin islamiin liitettyjen vahvasti kielteisten piirteiden kanssa, tuotti edellä mainitun rakenteellisen ja kollektiivisen eurooppalaisen maahanmuuttosokin.

Sanomalehtien mielipidesivuilta ja internetistä saamme toistuvasti lukea hämentyneiden kansalaisten enemmän tai vähemmän kriittisiä huomioita siitä, kuinka he eivät enää tunnista kotiseutuaan tai kotikaupunkiaan omakseen (ks. esim. Gruijter ym. 2010). Etenkin uusoikeistolaiset puolueet, mutta myös jotkin vasemmistolaiset, ovat hyödyntäneet tätä yhteentörmäystä ideaalisen kansallisvaltion ja reaalisen etnisen ja kulttuurisen monimuotoisuuden välillä tehokkaasti poliittisessa kampanjoinnissaan. Keskustelu muuttoliikkeestä ja monikulttuurisuudesta on ollut kömpelöä, tunteenomaista ja poukkoilevaa.

Tähän päälle olemme saaneet viime aikojen kiistatta melko dramaattiset tapahtumat. Ne ovat tulleet yllätyksenä siinä mielessä, että kukaan ei voinut sanoa varmasti, mitä täsmällisesti tapahtuu juuri vuoden 2015 aikana. Kuitenkin kaikki, jotka ovat tienneet väestönkehityksestä Euroopassa ja sen lähialueilla, taloudellisesta epävarmuudesta ja heikoista tulevaisuudennäkymistä maapallon eri osissa, erilaisten kriisien ja konfliktien mahdollisuuksista sekä muuttoliikkeeseen kytkeytyvästä laillisesta ja laittomasta liiketoiminnasta, ovat tienneet, että jossain vaiheessa aikaisempaa selvästi suurempi muutto Eurooppaan on hyvin todennäköistä (ks. esim. Söderling 1991; 2001). *The Age of Migration* -teoksessa (2009, 301–302) Stephen Castles ja Mark J. Miller toteavat, että maailma tulee näköpiirissä olevassa tulevaisuudessa kokemaan lisää liikkuvuutta sekä sen perinteisissä että monissa uusissa, aikaisempaa joustavammassa muodoissa.

Kotouttaminen ja sen linjaukset Euroopassa

Viime aikoina on puhuttu paljon maahanmuuttajien kotouttamisesta. Suunniteltuna, määrätietoisena ja kokonaisvaltaisena politiikka-alueena sen historia on kuitenkin suhteellisen lyhyt. Niin kauan kun suuri osa siirtolaisista tuli ensisijaisesti töihin tai perheen mukana ja useimpien oletettiin muuttavan aikanaan myös jossain vaiheessa takaisin, erityisille yhteiskuntaan integroitumista edistäville toimille ei yleensä katsottu olevan tarvetta.

Itseasiassa päinvastoin: monessa maassa suosittiin oman kielen ja kulttuurin ylläpitämistä ja sitä myös julkisin varoin tuettiin, jotta paluu olisi mahdollisimman vaivatonta. Tätä on joskus kutsuttu paluuoituneeksi multikulturalismiksi (*returnist multiculturalism*) (Kymlicka 2012, 6). Erityisesti suurten teollisuus- tai kaivosyritysten katsottiin työnantajina huolehtivan ulkomaisten työntekijöidensä tarpeista, ja niin monet niistä tekivätkin. Työpaikoilla ja niiden yhteydessä järjestettiin esimerkiksi erilaisia liikunnan ja harrastamisen mahdollisuuksia sekä muita vapaa-ajan vieton muotoja.

Kotouttamispolitiikan varhaisimmat juuret ovat pakolaisten vastaanottamisessa. Kylmän sodan päättymiseen saakka 1980-luvun lopussa Eurooppaan tulleiden turvapaikanhakijoiden määrät olivat kuitenkin hyvin pieniä viime vuosikymmenten lukuihin verrattuna. Jotkut maat, kuten kaikki Pohjoismaat, ottivat pakolaisia vastaan vuotuisen kiintiön mukaisesti. Pieniä pakolaispiikkejä toisen maailmansodan jälkeen tuottivat Unkarin ja Tšekkoslovakian protestoinnin väkivaltaiset tukahduttamiset, siirtomaiden kuten Algerian ja Surinamin itsenäistymiset sekä kansainväliset tapahtumat kuten Chilen sotilasvallankaappaus ja Etelä-Vietnamin sotilaallinen tappio.

Eri maissa tunnustettiin ajan mittaan monien maahanmuuttajien asettuminen pysyvästi uuteen kotimaahan, usein perheineen. Kun kansainvälinen muuttoliike muutenkin alkoi kylmän sodan jälkeen aikaisempaa enemmän suuntautua Eurooppaan, myös kansalliset kotouttamispolitiikat alkoivat muotoutua. Julkinen valta otti aikaisempaa vahvemman roolin asiassa. Yhteiskunnan eri alueilla ja eri tasoilla toteutettuja toimia alettiin koota laajemmiksi kokonaisuusiksi.

Periaatteiden tasolla kansallisissa kotouttamispolitiikoissa on nähtävissä suuria eroja, jotka heijastelevat eri valtioiden tapaa ymmärtää itsensä kansakuntana. Ranska on edustanut selvimmän sulauttamis- eli assimilaatiopolitiikkaa, jossa maahanmuuttajien on odotettu luopuvan aikaisemmasta identiteetistään. Sen vastapainoksi heidät on hyväksytty ranskalaisen yhteiskunnan ja kansakunnan täysivaltaisiksi jäseniksi, joille on taattu yhdenvertaisuus lain edessä ja sosiaalinen tasa-arvo. Ranskan kansalaisuuden saaminen on ollut verrattain helppoa.

Tämän vastakohtana joissain maissa on suosittu multikulturalismia, jossa yhteiskuntaan integroitumisen rinnalla on vaalittu maahanmuuttajien oikeutta säilyttää myös alkuperäinen kielensä, kulttuurinsa ja identiteettinsä. Tätä säilyttämistä on myös julkinen valta tukenut eri keinoin. Inspiraatiota tähän lähestymistapaan haettiin usein etenkin Kanadasta, jonka vähemmistöjä tunnustava politiikka oli saanut alkunsa jo

1970-luvulla, mutta osin siihen siirryttiin myös täysin maan omiin perinteisiin nojautuen. Multikulturalistisina maina tässä mielessä voidaan Euroopassa pitää Ruotsia, Britanniaa ja Alankomaita, joskin se ilmenee näissä maissa eri tavoin. Suomen 1990-luvulla luotuja kotouttamispoliittisia linjauksia voi niin ikään pitää multikulturalistisina.

Vuosituhatosen vaihdetta kohti tultaessa kritiikki toteutettua kotouttamispolitiikkaa kohtaan alkoi kasvaa samalla kun yhteiskunnissa toden teolla alettiin ymmärtää, että ne muuttuvat väijäämättä kansainvälisen muuttoliikkeen myötä. Kaikissa maahanmuuttajia vastaanottaneissa maissa kasvoi huoli maahanmuuttajien integroitumisesta työmarkkinoille sekä esimerkiksi heikosta kielitaidosta ja koulutustasosta. Asuinalueiden eriytyminen siten, että monissa lähiöissä niin sanottuun kantaväestöön kuuluvat olivat selvästi vähemmistössä, pantiin merkille. Samoin tiedostettiin entistä selvemmin islamin ilmestyminen katukuvaan moskeijoiden muodossa sekä katukuvassa erottuvan konservatiivisen pukeutumisen kuten burkan käytön kautta.

Ranskassa tiukennettiin kansalaisuuden saamisen lainsäädäntöä, keskusteltiin uskonnollisten yhdyskuntien, etenkin islamin, julkisen tukemisen (ja kontrollin lisäämisen) mahdollisuuksista sekä etenkin paikallistasolla alettiin tunnustaa eri vähemmistöryhmien olemassaolo. Multikulturalismia arvosteltiin monessa maassa, myös esimerkiksi Saksassa, jossa sellaista politiikkaa ei koskaan ollut harjoitettukaan. Etenkin Alankomaissa multikulturalismin voimakas kritiikki johti 2000-luvun alkuvuosina kotouttamispolitiikan selvään suunnanmuutokseen sulauttamispolitiikan suuntaan.

Kaikkineen eurooppalaiset kotouttamispoliittiset mallit ovat lähestyneet toisiaan siinä mielessä, että assimilaatiopolitiikkaa harjoittaneissa maissa yhteiskunnan tosiasiallista monikulttuurisuutta on tunnustettu ja multikulturalistisissa maissa yhteisöjen julkista tukemista on puolestaan vähennetty. Yhä harvempi maa pitää maahanmuuttajia lähtökohtaisesti vain väliaikaisena ilmiönä. Etenkin Sveitsiin on tosin yhä vaikea saada pysyvää oleskelulupaa, kansalaisuudesta puhumattakaan.

Toisaalta voidaan myös sanoa, että erot käytännön toimenpiteissä eivät koskaan olleet niin suuria kuin mitä ne periaatteiden tasolla olivat etenkin 1990-luvulla. Multikulturalismin kritiikin yhteydessä usein liioitellaan vahvasti maahanmuuttajien yhteisöille ja uusille vähemmistöryhmille tarjotun julkisen tuen määrää ja esimerkiksi uskonnollisille yhteisöille annettuja erivapauksia. Sellaisissa maissa, joissa virallisesti kaikkien oletettiin joko sulautuvan valtaväestöön tai muuttavan pian maasta pois, yhteiskunnan muutos tunnustettiin kuitenkin paikallistasolla usein jo melko varhaisessa vaiheessa. Esimerkiksi Marseillessa ja Frankfurtissa luotiin jo varhain rakenteita, jotka poikkesivat valtion virallisesta linjasta suhteessa maahanmuuttoon ja monikulttuurisuuteen (ks. esim. Borkert ym. 2007).

Tämän vuoksi on ymmärrettävää, että maahanmuuton seuraukset ovat myös olleet suurin piirtein samanlaisia kaikkialla kansallisista politiikoista ja niiden taustalla vaikuttavista arvojen ja periaatteiden eroista huolimatta. On vaikea nähdä suoria ja

vahvoja yhteyksiä toteutetun kotouttamispolitiikan ja esimerkiksi maahanmuuttajien työmarkkinainegroimitumisen tai uusien etnisten, kielellisten tai kulttuuristen yhteisöjen muodostumisen välillä. Sulauttamispolitiikasta huolimatta Ranskasta on tullut monietninen, monikielinen ja monikulttuurinen yhteiskunta, multikulturalismista huolimatta monet Ruotsiin muuttaneista ja varsinkin heidän jälkeläisistään ovat täysin ruotsalaistuneet.

Monikulttuurisuus ja vähemmistöpolitiikka

Euroopan lähistoriaa leimaa vahvasti myös kansallisuusaate. Nationalistinen ajatus kansallisvaltiosta pitää sisällään sen, että ideaalitapauksessa jokaisella kansakunnalla pitäisi olla oma valtio eli oma poliittinen yksikkö, jossa se saa itse päättää omista asioistaan. Nationalistien mukaan yhteiskunta muodostaa ikään kuin yhden suuren perheen, jonka jäsenet kokevat voimakasta yhteenkuuluvuutta toistensa kanssa ja jonka lait heijastavat yhteisön arvoja ja normeja.

Tällaisia valtioita on ainakin modernilla aikakaudella ollut hyvin vähän. Valtionrajoja yritettiin 1800- ja 1900-luvulla usein vetää etnisiä, kielellisiä ja kulttuurisia jakolinjoja pitkin.⁴ Monissa maissa vaikeutettiin vähemmistöjen elämää eri tavoin, eikä kielen ja kulttuurin säilymistä modernisaation yhdenmukaistavassa paineessa tuettu. Vapaamielisinäkin tunnetut ajattelijat saattoivat olla vilpittömästi sitä mieltä, että ”takapajuisiin” vähemmistöihin kuuluvien olisi heidän itsensä vuoksi parempi sulautua valtaväestöön. Esimerkiksi John Stuart Mill piti bretoneille, baskeille, walesilaisille ja skoteille paljon edullisempänä sulautua ranskalaisuuteen tai brittiläisyyteen kuin jäädä vaille sivistystä ja eristyneenä osattomaksi maailman suurista tapahtumista (ks. Hobsbawm 1990, 34).

Nationalistinen ajattelutapa jyllää monissa meistä yhä vielä. Toisen maailmansodan jälkeen, kun jyrkän linjan kansallismielinen ideologia oli tehnyt poliittisen ja sotilaallisen haaksirikon, vähemmistöjen olemassaolon oikeuksia alettiin kuitenkin hiljalleen tunnustaa. Tätä seurasivat erilaiset julkishallinnolliset tai julkisrahoitteiset välineet kielen, kulttuurin ja identiteetin säilyttämiseksi. Pienten kielten ja kulttuurien asema onkin monissa maissa, Suomi mukaan lukien, parantunut merkittävästi. Tosin monet kielet ja traditiot olivat tässä välissä jo ehtineet kadota kokonaan tai ainakin marginalisoitua siinä määrin, että niiden pelastaminen oli jo hyvin vaikeata.

Maahanmuuton synnyttämien uusien etnisten ja kulttuuristen vähemmistöjen muodostuminen kytkeytyy tähän kehitykseen. Joissain maissa, kuten Suomessa, ylei-

---

⁴ Tosin Euroopan ulkopuolella rajoja vedettiin usein kielellisistä, kulttuurisista tai kansallisista yhteisöistä piittaamattomasti, ja joiltain osin monet nykyiset kansainväliset konfliktit ovat seurausta tästä välinpitämättömyydestä.

nen vähemmistöpoliittinen kehitys vaikutti siihen, että myös maahanmuuttajille katsottiin kuuluvan kielelliset ja kulttuuriset oikeudet, joiden toteutumista julkisen vallan tuli myös tukea. Toisissa maissa haluttiin tehdä selvä ero perinteisten, ikään kuin kansallisten vähemmistöjen, ja maahanmuuttajien yhteisöjen välillä. Jälkimmäisten velvollisuudeksi katsottiin sopeutua valtakulttuuriin.

Myös vaikutusvaltainen poliittisen filosofian edustaja Will Kymlicka ajatteli vielä teoksessaan *Multicultural Citizenship* tähän tapaan (Kymlicka 1995, 96–98). Myöhemmissä teoksissaan hänkin on kuitenkin osoittanut enemmän huomiota myös maahanmuuttajien ”etnisten ryhmien” kulttuurisille oikeuksille monikulttuurisissa yhteiskunnissa (esim. Kymlicka 2009). Rajanveto perinteisten ja uusien yhteisöjen välillä on lopulta hyvin vaikea. Eihän somalialaisuuden muodostuminen Suomessa historialliseksi vähemmistöksi ole kuin ajan kysymys. Kaikki tänne ovat joskus jostakin tulleet.

Kokemus kotoutumisen vaikeuksista ja kotouttamisen epäonnistumisesta sekä etenkin islamin näkeminen entistä enemmän yhteiskunnallisena uhkana ja vaaratekijänä muutti vuosituhaten vaihteessa radikaalisti suhtautumista yhteiskunnan monikulttuurisuuteen ja sitä ylläpitäviin poliittisiin toimiin eli edellä mainittuun multikulturalismiin.

Anti-multikulturalismin aalto pyyhkäisi Euroopan yli sellaisella voimalla, että siihen yhtyivät monet sellaiset poliittiset ja mielipidevaikuttajat, jotka eivät asiasta juuri ymmärtäneet, ja sellaisistakin maista, joissa multikulturalismia ei ollut koskaan harjoitettukaan. Angela Merkelin vuoden 2010 lausuntoon viitattiin jo edellä, mutta kuoroon yhtyivät myös esimerkiksi Nicolas Sarkozy, Silvio Berlusconi sekä Belgian pääministeri Yves Leterme. Ilmiöön vaikutti todennäköisesti uusnationalististen puolueiden ja poliitikkojen kannatuksen kasvu monissa maissa ja siten muuttoliikesokin ja islamin nimissä tehtyjen terroritekojen lisäksi sisäpoliittisen kilpailun kiristyminen.

Viime vuosien ajan Euroopassa on siten ollut omituinen, suorastaan ristiriitainen tilanne, jossa monikulttuurisuus etnisenä ja kulttuurisena monimuotoisuutena on koko ajan lisääntynyt samalla kun suhtautuminen siihen ja sen julkiseen tukemiseen on retoriikan tasolla muuttunut koko ajan kielteisemmäksi. Samanaikaisesti monissa maissa on kuitenkin pienten askelten politiikalla tunnustettu yhteiskunnan muuttuminen ja eri väestöryhmien huomioon ottamisen mielekkyys. Ei ihme, jos tavallisella kansalaisella on ollut vaikea ymmärtää, mitä oikeastaan tapahtuu.

Kritiikki aikaisempaa kotouttamispolitiikkaa ja multikulturalismia kohtaan on myös ollut siinä mielessä onnetonta, että se ei ole juurikaan sisältänyt rakentavia ehdotuksia siitä, mitä oikeastaan pitäisi tehdä. Euroopasta ja eurooppalaisista yhteiskunnista on puuttunut visio, joka sekä tunnustaisi vallitsevat olosuhteet että pystyisi katsomaan realistisesti tulevaisuuteen. Tätä visiota tarvittaisiin sekä yhteiskuntien kansallisten identiteettien uudistamiseksi ja kulttuuristen oikeuksien takaamiseksi länsimaisen oikeusvaltion rajoissa että yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon toteuttamiseksi.

Kansainvaelluksen kuukaudet

Tähän valmiiksi sotkuiseen tilanteeseen, jota esimerkiksi Kreikan eurokriisi, Itä-Ukrainan konflikti ja Britannian *Brexit*-äänestys ovat edelleen sekoittaneet, kehittyi vuoden 2015 jälkipuoliskolla paikoin kansainvaellukseksikin luonnehdittu muuttoliike Eurooppaan. Pariisin terrori-iskut marraskuussa 2015 eivät lainkaan helpottanut asioiden järkevää ja tietoperusteista käsittelemistä, ja huono vaikutus oli myös uudenvuodenyönä Kölnissä tapahtuneilla ahdisteluilla ja ryöstöillä.

Edellytykset sille, että Eurooppaan suuntautuva muutto voi lisääntyä suuresti, olivat olleet maailman poliittista ja muuta kehitystä seuraavien tiedossa jo pitkään. Edellä kuvattujen yleisten taustatekijöiden kuten väestönkasvun ja väestörakenteiden muutosten taustalta löytyy joitain täsmällisempiä kehityskulkuja. Afganistanin ja Irakin yhteiskunnat eivät olleet kunnolla asettuneet siellä käytyjen sotien jälkeen, kun arabikevät toi lisää epävakautta moniin Pohjois-Afrikan ja Lähi-idän maihin. Libyan ajautuminen sekasortoon lisäsi mahdollisuuksia ylittää Välimeri sieltä käsin samalla kun monet Libyassa vierastyöläisinä olleet menettivät elämisen mahdollisuutensa. Eritrean poliittinen tilanne oli käynyt vallanpitäjiä vastustaville tukalaksi. Syyrian sodan syytyminen ja pitkittyminen ajoi suuret määrät ihmisiä pakosalle etenkin Jordaniaan, Libanoniin ja Turkkiin jo ennen kuin Isis oli alkanut vallata alueita ja perustanut ihmisten terrorisoinnin varaan rakentuvan kalifaattinsa. (OECD 2015b; Banulescu-Bogdan & Fratzke 2015.)

EU:n alueella turvapaikanhakijoiden määrät olivat ennen syksyn 2015 tapahtumia olleet kasvussa jo muutaman viime vuoden ajan. Ruotsissa Fredrik Reinfeldin toinen hallitus (2010–2014) laati yhdessä ympäristöpuolueen kanssa vapaamieliset pakolaispoliittiset linjaukset, jotka ainakin osittain aiheuttivat etenkin Syyriasta tulevien turvapaikanhakijoiden määrän huomattavan kasvun vuoden 2011 jälkeen. Ruotsi on jo pitkään ollut väkilukuunsa suhteutettuna omaa luokkaansa pienten pohjoiseurooppalaisten valtioiden joukossa turvapaikanhakijoiden vastaanottamisessa, mutta tulovirrat olivat kasvussa myös monissa muissa maissa.

Välimeren yli pyrkivien määrä oli myös kausivaihteluista huolimatta jatkuvasti lisääntynyt, ja matkalle hukkuneiden määrä UNHCR:n tietojen mukaan niin ikään pääsääntöisesti vuosi vuodelta kasvanut. Vaikka kaikki Eurooppaan suunnanneet eivät olleet kirjaimellisesti turvapaikanhakijoita, muutto merireittiä pitkin korkeine kustannuksineen ja kiistattomine vaaroinen kertoo paljon siitä epätoivosta, joka Euroopan lähiympäristössä vallitsee.

Ennusmerkit olivat siis olemassa, ja viestejä muuton lisääntymisestä tuli paljon eri tahoilta. Mutta kun toden teolla alkoi tapahtua, Euroopan unioni, unionin jäsenmaat ja eurooppalainen yhteisö tulivat täydellisesti yllätetyiksi. Valmiutta ryhtyä nopeasti määrätietoisiin ja tehokkaisiin toimiin ei ollut etenkään EU:lla, mutta ei myöskään monilla sen jäsenmailla. EU:n rajaturvallisuusvirasto Frontex joutui suureen paineeseen, ja sekä turvapaikanhakijoiden vastaanottoa säätelevä Dublinin sopimus että

EU:n sisäistä liikkuvuutta säätelevä Schengenin sopimus alkoivat horjua. Tilannetta alettiin pian kutsua kriisiksi, vaikka monet muistuttivatkin, että se varsinainen kriisi on kuitenkin sodan ja väkivallan jaloista pakenevilla ihmisillä (ks. esim. Bauman 2015).

Organisaatiotutkimuksessa kriisi on määritelty sellaiseksi tapahtumaksi tai tapahtumien sarjaksi, joka on erityinen ja odottamaton ja joka synnyttää huomattavaa epävarmuutta ja uhkaa tai uhkan tunnetta yhteisön tai organisaation perustavia arvoja ja tavoitteita kohtaan (ks. esim. Seeger, Sellnow & Ulmer 1998). Viestimiä ja poliittista keskustelua seurattaessa tilanteen kutsuminen kriisiksi vaikuttaa tästä näkökulmasta katsottuna perustellulta. Se on kuitenkin hyvin erilainen kriisi eri puolilla Eurooppaa.

Kreikassa ja Balkanin niemimaan eri osissa se on ennen muuta rajavalvonnan ja ihmisistä huolehtimisen kriisi, mutta ainakin toistaiseksi suuri osa tulijoista haluaa jatkaa sieltä matkaansa eteenpäin. Varsinainen turvapaikanhakijoiden vastaanoton kriisi kohdistuu aivan toisiin maihin, etenkin Saksaan ja Ruotsiin, mutta myös moniin muihin pohjoisen Euroopan hyvinvointivaltioihin. Monille itäisen Euroopan maille ajatus ylipäätään eri uskontokuntaan kuuluvien turvapaikanhakijoiden vastaanottamisesta on tuottanut kriisitunnelmia.

Suomen tapauksessa lisäelementtinä toimii se, että maa ei ole vuosikymmeniin kokenut mitään vastaavaa. Monet muut maat ovat kokeneet turvapaikanhakijoiden määrien kasvussa piikin jo Jugoslavian sotien yhteydessä 1990-luvulla, joten niille oli jo kertynyt kokemusta tällaiseen tilanteeseen reagoimisesta. Esimerkiksi muissa Pohjoismaissa, Belgiassa ja Alankomaissa absoluuttiset pakolaismäärät ovat ylipäätään olleet pääsääntöisesti selvästi Suomen lukuja korkeammalla tasolla.

Vastaaviin tilanteisiin totuttamaton maamme poliittinen johto alkoikin puhua kesämättömästä tilanteesta ja ääri rajoilla olemisesta kansainvälisesti katsottuna vielä aika rauhallisessa tilanteessa. Samanaikaisesti asioiden konkreettisessa järjestämisessä toimittiin kuitenkin ilmeisen ammattitaitoisesti ja tehtävien hoidossa onnistuttiin olosuhteet huomioon ottaen hyvin.

Yleiseen valmistautumattomuuteen ja kriisimielialaan on varmasti osittain vaikuttanut se, että vaikka ennusmerkit olivat nähtävillä, tapahtumien vyöry loppukesällä 2015 oli häkellyttävän nopea. Ruotsiin suuntautunut turvapaikanhakijoiden muutto oli vielä heinäkuussa 2015 normaalin vaihtelun rajoissa, ja alan sikäläinen johtava virkamies ehti jo ennustaa vuotta 2014 alempia lukuja. Pian tämän jälkeen tilanne muuttui kuitenkin dramaattisesti. (Ks. esim. Magnusson 2015.)

Kehitys näkyi hyvin myös Suomessa, jonne tuli turvapaikanhakijoita vuoden 2015 kesäkuussa vain 770, ja vielä elokuussakin 2894 mutta syyskuussa jo 10 836. Tosin samalla on huomattava, että Eurooppaan suuntautunut turvapaikanhakijoiden tulo kohdentui Suomeen vain joiltain osin: siinä missä muihin maihin tuli paljon syyrialaisia ja eritrealaisia, Suomeen heitä tuli varsin vähän, yhteensä alle tuhat. Miltei kaksi kolmasosaa kaikista Suomeen vuonna 2015 tulleista hieman yli 32 000 turvapaikanhakijasta oli Maahanmuuttoviraston tietojen mukaan irakilaisia. Toiseksi suurin ryhmä olivat afganistanilaiset, joita oli saapunut vuoden loppuun mennessä 5139.

EU:n jäsenmaa toisensa jälkeen alkoi alkusyksystä etsiä keinoja rajoittaa maahanmuuttoa, turvapaikanhakijoiden oikeuksia ja oleskeluluvan saamisen ehtoja sekä maahanmuuttajien yleisiä oikeuksia. Unkari alkoi ensimmäisenä rakentaa muuria Serbian vastaiselle rajalle. Tämän jälkeen Balkanille on muidenkin maiden välille rakennettu jos ei muuria, niin ainakin piikkilangoon varusteltuja raja-aitoja. Näiden olisi luullut kuuluvan siihen osaan Euroopan menneisyyttä, johon kukaan ei haluaisi palata.

Aidosti traagisten tapahtumien lisäksi syksyyn on sisältynyt myös tragikoomisia elementtejä, kuten etupäässä afgaanien yritykset päästä Norjaan Venäjältä polkupyörällä, rajavalvonnan porsaanreikää hyväksi käyttäen. Norjan puolelle saapuneiden hyväkuntoiset polkupyörät ovat puolestaan joutuneet romutettaviksi, koska ne eivät ole etujarrujen puuttumisen vuoksi täyttäneet Norjan polkupyörille asettamia vaatimuksia. Tietävästi ainakin yksi ihminen on saapunut Turkista Kreikkaan uimalla.

Euroopan unionissa ehdittiin jo kireiden tunnelmien vallitessa päättää 160 000 Eurooppaan saapuneen turvapaikanhakijan sijoittamisesta eri jäsenmaihin. Päätöksen toimeenpano on kuitenkin takkuillut pahasti. Samanaikaisesti Schengeniin sopimukseen perustuva vapaa liikkuvuus unionin sisällä on alettu kyseenalaistaa ja sille on alettu hakea uusia vaihtoehtoja. Rajavalvonnan tehostamisesta on jo niin ikään päätetty, samoin kuin yhteistyöstä Turkin kanssa rajanylitysten kontrolloimiseksi. Edellä mainittujen toimien käytännön vaikutukset ovat vielä epävarmat. Ainakin toistaiseksi näyttää siltä, että muutto Turkista Euroopan puolelle ei ole tyrehtynyt.

Kotoutumisen haasteet

Vahva yksimielisyys vallitsee siitä, että maahanmuuttajien on tärkeätä integroitua eli kotoutua uusiin kotimaihinsa. Kotoutuminen ymmärretään usein ennen muuta työpaikan saamisena, vaikka taloudellinen sopeutuminen on vain yksi integroitumisprosessin ulottuvuuksista. Huomion kiinnittyminen työllistymiseen on varsinkin muuttoliikkeen taloudellisten vaikutusten näkökulmasta ymmärrettävää. Julkisen talouden kannalta ratkaisevaa on se, kuinka maahanmuuttajat saavat työpaikan, alkavat ansaita rahaa, pääsevät irti sosiaalisista tukijärjestelmistä sekä alkavat maksaa julkisten palvelujen tuottamiseksi tarvittavia veroja. (Ks. esim. Sarvimäki 2010.)

Kotoutuminen on kuitenkin huomattavasti työllistymistä laajempi ilmiö. Siinä on kyse myös esimerkiksi henkisestä hyvinvoinnista, itsensä hyväksytyksi kokemisesta, kielen ja kulttuuristen käytäntöjen oppimisesta, sosiaalisista suhteista ja verkostoista sekä luottamuksesta poliittiseen järjestelmään ja siihen osallistumisesta. Ihmiset voivat olla osa yhteiskuntaa hyvin monin eri tavoin, ja viime kädessä kokonaisuus ratkaisee.

On täysin mahdollista, että työllistynyt ihminen kokee työpaikastaan ja ansiotuloistaan huolimatta olevansa irrallaan yhteiskunnasta, hän voi suhtautua siihen vihamielisesti tai jopa toimia aktiivisesti vallitsevaa järjestelmää kohtaan. Toisaalta

monet työttömät tai muuten työelämän ulkopuolella olevat henkilöt saattavat olla henkisesti ja sosiaalisesti tukevasti jaloillaan ja uuteen kotimaahan kulttuurisesti sekä poliittisesti hyvin integroituneita.

Kun kotoutuminen ymmärretään laajassa mielessä, sitä ei myöskään tarvitse rajata pelkästään maahanmuuttajiin. Oman paikkansa löytäminen nykyisissä yhteiskunnissa on aikamoinen haaste kenelle tahansa, ja varsinkin monilla nuorilla näyttää olevan suuria vaikeuksia hahmottaa elämänsä suuntaa ja tehdä koko elämän kannalta ratkaisevia valintoja. On myös vaikea pitää Anders Behring Breivikiä hyvin kotoutuneena ihmisenä, ja toisaalta suuri osa Norjaan viime vuosikymmeninä muuttaneista on onnistunut löytämään uudesta asuinmaastaan oman tapansa elää ja selviytyä.

Viime aikoina on kuitenkin saatu entistä enemmän tilasto- ja tutkimuspohjaista tietoa siitä, että maahanmuuttajien kotoutuminen ei välttämättä aina suju parhaalla mahdollisella tavalla. OECD:n toteuttaman tuoreen ja monia elämän osa-alueita kattavan vertailevan selvityksen mukaan maahanmuuttajat pärjäävät yleisesti ottaen kantäväestöä heikommin monilla elämän eri alueilla. Asumisolot ovat usein ahtaat ja työllistymisaste on kantäväestöä alemmalla tasolla. Tulotaso on miltei kaikkialla kantäväestöä alempi ja köyhyys yleisempää. Koulutus auttaa työllistymään, mutta ei sulje pois työmarkkinoilla kohdattua syrjintää. Lisäksi korkeamman koulutuksen saaneilla maahanmuuttajilla on suuria vaikeuksia saada osaamistasoaan vastaavaa työtä. (OECD & Euroopan unioni 2015.)

Maahanmuuttajat ovat kuitenkin hyvin heterogeeninen ryhmä. He muuttavat useista eri syistä, osa työn tai opiskelun perässä, osa perheen perustamisen tai yhdistämisen seurauksena. Jotkut tulevat turvapaikanhakijoina, toiset nauttimaan eläkepäivistä toisaalla, kolmannet ihmiskaupan uhreina. Osa on muuttanut naapurimaahan, osa puolestaan toiselle puolen maapalloa, jotkut ovat lähteneet vain joksikin aikaa, toiset lähtökohtaisesti pysyvästi. Osa maahanmuuttajista on hyvin korkeasti koulutettuja, monilla on mukanaan jokin ammattitutkinto, toisilta puuttuu luku- ja kirjoitustaito. Jotkut pystyvät hyvin huolehtimaan itsestään ja muista, toisilla on henkisiä tai fyysisiä sairauksia, traumaattisia kokemuksia tai muita rajoitteita.

Edellä mainittu OECD:n selvitys osoittaa, että Euroopan ulkopuolelta tulleiden kotoutuminen on monelta osin usein vaikeampaa kuin toisesta EU-maasta muuttaneiden ja että ensiksi mainitun ryhmän keskuudessa köyhyydessä eläminen on yleisempää. Suuri osa EU:n ulkopuolelta muuttaneista on tullut jäsenmaihin turvapaikanhakijoina tai sellaisen perheen yhdistämisen tai perheen perustamisprosessin kautta, jossa taustana on turvapaikanhakuprosessi.

Pakolaisten joukossa on paljon menestyjiä elämän eri osa-alueilla, mutta monet selvitykset ja tutkimukset ovat osoittaneet, että pakolaisasema tai sitä vastaava maahanmuuttotilasta yhdistyvät usein vaikeuksiin löytää oma paikkansa työmarkkinoilla (ks. esim. Eronen ym. 2014). Monet heistä työllistyvät, mutta suurella osalla pakolais-taustaisista kestävä aseman saamiseen työmarkkinoilla kuluu useita vuosia. Tämä on nykyisessä tilanteessa syytä huomioida ja asettaa sekä kotoutumisen oletukset että mahdollisimman tehokkaan kotoutumisen vaatimat resurssit oikealle tasolle.

Suomessa kuten monessa muussakin maassa varsinainen kotouttamispolitiikka koskee ainoastaan varsinaisia maahanmuuttajia eli ulkomailla syntyneitä ihmisiä. Onkin tärkeitä, että tietystä maasta syntyneitä ei kutsuta maahanmuuttajiksi heidän vanhempinsa tai isovanhempiensa taustan vuoksi. Lähtökohtaisesti heitä tulee kohdella kuin ketä tahansa yhteiskunnan jäsentä.

Samalla olisi kuitenkin idealistista ja todellisuudenvastaista olla tunnustamatta, että monilla maahanmuuton toiseen sukupolveen kuuluvilla on vaikeuksia löytää paikkaansa yhteiskunnassa ja päästä aidosti yhdenvertaiseen ja tasa-arvoiseen asemaan ikätovereidensa kanssa. Heillä pitäisi periaatteessa olla samat mahdollisuudet kuin ikäryhmänsä muilla jäsenillä. Tästä syystä heidän menestystään ja menestymättömyyttään elämässä voi pitää eurooppalaisten kotouttamispolitiikkojen todellisena testinä.

Samojen OECD:n selvitysten perusteella maahanmuuton toinen sukupolvi pärjää usein paremmin kuin varsinaiset maahanmuuttajat. Yhteiskuntaan integroituminen on kuitenkin kantaväestöön verrattuna usein vaikeata, ja erot ovat suuria nimenomaan eurooppalaisissa yhteiskunnissa. Monet ulkomaalaistaustaisista kokevat syrjintää ja rasismia ja kokevat näin olevansa yhteiskunnan marginaalissa tai sen ulkopuolella. Vanhempien ja etenkin äidin koulutustaustalla on usein lähtömaasta riippumatta suuri merkitys esimerkiksi koulumenestyksen kannalta.

Monikulttuurisuuden monimutkaistuminen

Muuttoliikkeen seurauksena useiden eurooppalaisten yhteiskuntien etniset ja kulttuuriset rakenteet ovat perinpohjaisesti muuttuneet. Esimerkiksi Suomessa, jossa toinen sukupolvi on vielä pieni, murros jatkuu yhä. Siinä missä aikaisemmin erilaisia vähemmistöjä oli suhteellisen vähän ja ne olivat melko selväpiirteisiä, nykyistä tilannetta on kuvattu superdiversiteetin ja monimutkaisen monimuotoisuuden (*complex diversity*) nimillä (ks. esim. Vertovec 2009; Kraus 2011).

Varsinkin suurkaupungeissa etnisiä, kielellisiä, uskonnollisia ja muita ryhmiä on hyvin paljon. Helsingissäkin puhutaan reilusti toista sataa kieltä, ja kaikki maailman suuret uskonnot ovat läsnä myös Suomen pääkaupungissa. Erilaisia etnisiä, kulttuurisia tai kansallisia identifikaatioita on lukuisia. Yksilön tai tämän vanhempien lähtömaan perusteella ei useinkaan voi enää luotettavasti päätellä ihmisten kieltä, uskontoa, arvoja, tapoja tai identiteettiä.

Monimutkaisen monikulttuurisuuden ilmiöt voimistuvat maahanmuuton toisen ja kolmannen sukupolven tapauksissa. Monet sellaiset henkilöt, jotka ovat itse syntyneet länsimaissa mutta joiden vanhemmat ja/tai isovanhemmat ovat kotoisin jostain muualta, kokevat olevansa jonkinlaisessa välitilassa. Osa heistä kykenee hyödyntämään erilaisia identiteettejä sekä kulttuurisia tietoja ja taitoja sekä rakentamaan luontevan

esimerkiksi suomalaisuutta ja somalialaisuutta tai venäläisyyttä yhdistävän väli-vai-identiteetin tai eri taustoja ja traditioita yhdistelevän hybridi-identiteetin. Toiset puolestaan jäävät vaille tunnustusta sekä vanhempien että ympäröivän yhteiskun- nankin taholta.

Tällaisessa tilanteessa jokainen ihminen pitäisi kohdata ensisijaisesti yksilönä, oli hänen nimensä, ihonväriensä tai pukeutumisenä mikä tahansa. Poliitiikan tekemisen näkökulmasta se on kuitenkin hankalaa. Kaikkien yhteiskunnan jäsenten huomioi- minen yksittäin erilaisine taustoineen ja tarpeineen on erittäin aikaa vievää. Sellaisten käytännön ratkaisumahdollisuuksien, jotka tyydyttäisivät kaikkien toiveet ja odotukset, kehittäminen ei ole mahdollista. Kaikkien kielellisten ja kulttuuristen ryhmien laaja- mittainen julkinen tukeminen on mahdotonta myös taloudellisesti.

Eri maissa on etsitty erilaisia keinoja ratkaista edustuksellisuuden ongelmaa eli löytää eri väestöryhmistä tahoja, joiden kanssa julkinen valta voisi keskustella ja neuvotella. Joskus on toimittu enemmän ylhäältä alas, toisinaan on annettu kansa- laisyhteiskunnan itse järjestäytyä omaehtoisesti. Molemmissa lähestymistavoissa on ongelmansa. Viranomaislähtöinen toiminta saattaa herättää joidenkin väestöryhmien kohdalla epäluuloja, toisaalta spontaanissa järjestäytymisessä yhdet yhteisöt ja esi- merkiksi koulutetummat henkilöt ovat aktiivisempia kuin toiset. Riskinä on se, että edustuksellisuus jää lopulta vain näennäiseksi, eivätkä yhteisöjen viralliset edustajat nauti kaikkien luottamusta.

Edellä kuvattu multikulturalismin kritiikki sijoittuu siten sellaiseen tilanteeseen, jossa väestön monimuotoisuuden lisääntymisen lisäksi monikulttuurisuus on entistä hankalammin hahmotettavissa. Multikulturalismia onkin täysin perustellusti kritisoi- tu myös siitä, että se luokittelee ihmisiä etnisiin ja kulttuurisiin lokeroihin, jotka eivät sosiaalisessa elämässä enää vastaa todellisuutta ja joihin monien ihmisten on vaikea itseään sijoittaa (ks. esim. Malik 2016). Se, että yhteiskunnallinen todellisuus muuttuu entistä monisyisemmäksi, ei kuitenkaan miellytä lainkaan myöskään multikulturalis- min nationalistisia kriitikoita, jotka haluaisivat yhä pitää suomalaiset suomalaisina ja somalit somaleina.

Muuttoliikkeen ja maahanmuuttopolitiikan tulevaisuus

Kansainvälisen muuttoliikkeen voi maailmanlaajuisesti olettaa jatkuvan ja entises- täänkin kasvavan lähitulevaisuudessa. Siitä pitää huolen maapallon väestökasvu, joka tällä hetkellä keskittyy vahvasti vähiten kehittyneisiin maihin, usein poliittisesti ja hallinnollisesti haavoittuviin yhteiskuntiin sekä esimerkiksi ilmastonmuutoksen kannalta riskialttiille alueille.

Maa-ilmaston taloudellisen ja sosiaalisen eriarvoisuuden vuoksi on myös hyvin to- dennäköistä, että länsimaihin ja etenkin Eurooppaan pyritään entistä enemmän.

Väestön ikääntymisen johdosta Euroopan unionissa ja monissa sen jäsenmaissa on myös kasvava paine lisätä maahanmuuttoa, joskin hyvin valikoivasti. Toivotun maahanmuuton edistämisen ja ei-toivotun maahanmuuton kontrolloinnin välissä EU:n ja sen jäsenmaiden pitäisi kyetä tehokkaasti tasapainoilemaan.

Viime aikoina on eri maissa esitetty kantoja, joiden mukaan maa olisi ”täynnä” tai että maahanmuuttajien vastaanottajien suhteen oltaisiin ääri rajoilla tai jo niiden yli. On vaikea sanoa, kuinka perusteltuja tällaiset näkemykset ovat. Muuttoliikkeellä on paljon erilaisia taloudellisia, sosiaalisia, kulttuurisia ja muita vaikutuksia, joista jotkut ilmenevät nopeasti, toiset vasta pidemmällä aikavälillä. Se on kuitenkin selvää, että keskustelun yhteiskuntien vastaanottokyvystä pitäisi olla paljon nykyistä täsmällisempää ja konkreettisempää.

Voi hyvin olla, että eurooppalaiset yhteiskunnat pystyisivät pitkällä aikavälillä onnistuneesti vastaanottamaan varsin suuren määrän muuttajia maanosan ulkopuolelta. Viime kuukaudet ovat kuitenkin osoittaneet, että poliittinen raja turvapaikanhakijoiden sekä Lähi-idän ja Afrikan alueelta tulevien siirtolaisten vastaanottamiselle on tullut vastaan. Ruotsin hallituksen jyrkkä linjamuutos turvapaikkapolitiikassa marraskuussa 2015 ja keskustelu jopa Juutinrauman sillan sulkemisesta oli merkittävä symbolinen käänne koko Euroopassa. Ympäristöpuolueen ministerin ja johtohahmon Åsa Romsonin julkisia kyyneliäkin aiheuttaneella politiikkamuutoksella on myös ollut konkreettisia vaikutuksia, sillä tulijamäärät Ruotsiin ovat vuodenvaihteessa 2015–2016 pienentyneet selvästi.

Jo sitä ennen monet muut valtiot olivat alkaneet toteuttaa entistä kontrolloivampaa maahanmuuttopolitiikkaa ja rajavalvontaa. Joillekin maille nämä päätökset ovat helpompia, toisille taas ideologisesti vaikeampia. Tanska on noudattanut jo pitkään varsin rajoittavaa maahanmuuttopolitiikkaa, mutta hallituksen linjaus poliisin oikeudesta tarkastaa turvapaikanhakijoiden omaisuutta ja takavarikoida osa siitä kulujen kattamiseksi, herätti sielläkin laajaa keskustelua. Kansainvälisten järjestöjen arvostelusta huolimatta samantyyppisiä viestejä turvapaikanhakijoiden omaisuuden haltuunotosta on kuulunut myös ainakin Sveitsistä ja joistain Saksan osavaltioista.

Toinen asia on, voiko Eurooppaa sulkea. Tänne pyrkivät ovat tähän mennessä ottaneet hyvin suuria, oman ja läheistensä elämän vaarantavia riskejä. Nykyisille kriiseille ei ole nopeaa loppua näköpiirissä, ja uusien valtioiden romahtaminen tai ajautuminen sisällissotaan on mahdollista. Näin ollen voi pitää varmana, että pyrkimystä eurooppalaisen valtioliiton sisälle tulee olemaan jatkossakin. Nyt puhutaan lähinnä Kreikan rajavalvonnan puutteellisuuksista, mutta muuttovirrat voivat milloin tahansa siirtyä johonkin muuhun kohtaan EU:n pitkä ulkorajaa. Se tarkoittanee myös entistä vaarallisempia yrityksiä päästä Eurooppaan. Lienee vain ajan kysymys, että joku Ruotsiin pyrkivä hukkuu matkalla Juutinrauman poikki.

Historiallisen kokemuksen perusteella voi muutenkin ennakoita, että viesti Euroopan unionin pyrkimyksistä maahanmuuton radikaaliin rajoittamiseen johtaa ainakin lyhyellä aikavälillä muuttoyritysten lisääntymiseen. Monet haluavat yrittää vielä ennen

kuin on varmasti liian myöhäistä. Jos vuoden 2017 odotetaan olevan Eurooppaan pääsyn kannalta vaikeampi kuin vuoden 2016, on kuluva vuodesta perusteltua odottaa hyvin kiireistä unionin ulkorajoilla.

Euroopassa ja Euroopan unionissa on myös syytä valmistautua keskusteluun siitä, mihin asti rajojen valvonnassa ja laajamittaisen muuttoliikkeen kontrolloinnissa ollaan valmiita menemään ja kuinka toimien seurauksiin suhtaudutaan. Jos muuttoliikettä todella halutaan hallita, sitä joudutaan tekemään myös voimakeinoin. Ainakin yksi ihminen on jo kuollut Bulgarian ja Turkin rajalla. Jos Euroopasta yritetään tehdä pitävää linnaketta, tapaus tuskin jää viimeiseksi.

Viime kuukausien askeleet maahanmuuton rajoittamiseksi ovat myös edenneet sellaisella vauhdilla ja siihen suuntaan, että pian voi olla edessä pakolaisten yleismaailmallisten oikeuksien rajoittaminen. Jokin maa voi jo pian päättää evätä oikeuden turvapaikan hakemiseen, jos hakijan katsotaan voineen hakea turvapaikkaa jossain muussa maassa. Itävalta päätti tammikuussa kiintiöstä, jonka mukaan se ei ota vastaan enemmän kuin 37 500 turvapaikanhakijaa vuodessa.

Voi olla, että edessä on myös laajempi irtautuminen Geneven pakolaissopimuksesta tai sen tulkinta tähänastisesta radikaalisti poikkeavalla tavalla. Johtava hollantilainen oikeistopoliitikko Halbe Zijlstra on jo hiljattain esittänyt ajatuksen, että oikeus turvapaikkaan rajattaisiin pakolaisen maantieteelliselle lähialueelle (Sommer & Visser 2015). Presidentti Sauli Niinistön valtiopäivien avajaisissa helmikuussa 2016 pitämää puhetta tulkittiin myös aluksi laajalti niin, että hän olisi antanut hyväksyntänsä kansainvälisten sopimusten noudattamatta jättämiselle. Tästä tulkinnasta hän kuitenkin sanoutui pian itse irti. (Nalbantoglu 2016.)

Suurista periaatteellisista asioista puhutaan joka tapauksessa tällä hetkellä Euroopassa ylipäättään kovin kevein sydämin. Euroopassa tuntuu olevan laajaa valmiutta yrittää sulkea maanosa muslimeilta ja afrikkalaisilta. Entä jos Ukrainan lukkiutunut tilanne yltyykin laajamittaiseksi sodaksi, jota suuri määrä ukrainalaisia, venäläisiä ja tataareja lähtee länteen pakoon? Jos heihin suhtauduttaisiin vapaamielisemmin kuin syyrialaisiin, eritrealaisiin ja afganistanilaisiin, miten tähän kaksinaismoralismiin puolestaan reagoisivat Euroopan miljoonat muslimit ja afrikkalaistaustaiset? Onko mahdollista, että ovi olisi kiinni myös ukrainalaispakolaisille?

Euroopan unionin pitäisi joka tapauksessa päästä yhtenäiseen ratkaisuun. Viime vuosien ja kuukausienkin aikana tehdyt kansallis-egoistiset ratkaisut ratkovat ongelmia tilapäisesti ja paikallisesti, mutta laajemmassa perspektiivissä ne tuottavat vain lisää kontrolloimatonta liikkuvuutta sekä Euroopan rajoilla että unionin sisällä. Siitä hyötyy etenkin muuttoliikkeen ympärille rakentunut oma talouden alansa, josta merkittävä osa on kaikista normeista piittaamatonta, kylmäveristä ja järjestäytyntä rikollisuutta (ks. esim. Dagens Nyheter 5.1.2016; Di Nicola & Musumeci 2015; Glenny 2015). Tämä rikollisuus puolestaan ruokkii maahanmuuttovastaisia nationalistisia liikkeitä.

Kotoutumisen ja kotouttamisen huominen

Muuttoliikkeen rajoittamisen keinovalikoimaan on otettu myös kotouttamispolitiikan välineitä. Yhteiskuntiin muuttoa on haluttu tehdä mahdollisimman vähän houkuttelevaksi heikentämällä taloudellisia ja sosiaalisia etuuksia, lisäämällä julkisen tuen vastikkeellisuutta ja maahanmuuttajien velvollisuuksia sekä rajoittamalla monia perustavia oikeuksia kuten oikeutta perheen yhdistämiseen.

On ilmeistä, että yhteiskuntien tarjoamilla oikeuksilla ja etuuksilla on vaikutusta siihen, mihin maahan Eurooppaan pyrkijät haluavat asettua. Tästä syystä valtioita on vaikea syyttää siitä, että he tarttuvat näihin toimiin maahanmuuttoa rajoittaessaan ja kontrolloidessaan.

Samalla ei kuitenkaan saisi unohtua se, että näillä toimilla on myös muita seurauksia. Kaikki eivät jätä tulematta, vaan monet myös saapuvat ja saavat jäädä. Sosiaaliturvan ja siihen rinnastettavien etuuksien heikentäminen tuottaa lisää köyhyyttä yhteiskuntiin, joissa eriarvoisuus on muutenkin lisääntynyt. Monissa maissa huono-osaisuus ja kantaväestöstä poikkeava etnisuus, etenkin kun on kyse länsimaiden ulkopuolelta muuttaneista, usein pakolaistaustaisista henkilöistä, ovat alkaneet huolestuttavasti korreloida keskenään.

Nämä toimet luovat myös muita jakolinjoja yhteiskunnan sisälle. Siitä ei ole kuin jonkin aikaa, kun Suomessa ja monessa muussa maassa irtauduttiin ajatuksesta, että yhteiskunnan poliittiset, taloudelliset, sosiaaliset ja kulttuuriset oikeudet kuuluvat ensisijaisesti vain sen kansalaisille. Nykyään ajatellaan, että yhteiskunnan oikeusjärjestelmän piirissä olevat ihmiset ovat kansalaisuudesta ja taustastaan riippumatta yhdenvertaisia. Kansalaisuudella on suurta merkitystä enää lähinnä poliittisten oikeuksien ja velvollisuuksien yhteydessä. Viime aikojen ratkaisut rapaattavat tätä arvokasta periaatetta. Oleskelulupa ei enää välttämättä takaa yhdenvertaista kohtelua.

Vaikka kotoutumisessa on kyse paljon muustakin kuin työllistymisestä, maahanmuuttajien pääsy työmarkkinoille on kuitenkin suuri ja polttava kysymys tässä ajassa. Tällä hetkellä näyttää siltä, että työmarkkinat muuttuvat ainakin Pohjois-Euroopassa entistä enemmän siihen suuntaan, että valtakieltä osaamattomille henkilöille, joilla on vähän koulutusta ja yhteiskunnan kulttuuriset koodit enemmän tai vähemmän vieraita, on yhä vähemmän työpaikkoja tarjolla.

Tilanne on radikaalisti toinen kuin 1950-luvulla, jolloin Euroopassa oli vielä paljon tehtaita ja kaivoksia, eivätkä koneistuminen ja automaatio olleet läheskään yhtä pitkällä kuin nyt. Lisäksi monet viralliset ja epäviralliset normit ja säännöt rajoittavat maahanmuuttajien mahdollisuuksia saada kunnan jalansijaa virallisilla työmarkkinoilla. Myös maahanmuuttajien työnhaun yhteydessä kohtaamasta syrjinnästä on saatu todisteita useista maista. (Ks. esim. Aalto ym. 2010; Larja ym. 2012.)

Vaikeus päästä töihin yhdistettynä joillain toimialoilla esiintyvään työvoimapuulaan tuottaa erilaisia harmaan talouden muotoja. Näissä työpaikoissa kohtaavat pahimmillaan epätoivoiset pyrkimykset ansaita rahaa sekä mahdollisesti myös jatkaa

oleskelulupaa ja toisten hädän häikäilemätön hyväksikäyttö, jopa suoranaisten vakava työriisto (ks. esim. Sams & Sorjanen 2014). Tähän ilmiöön myös suomalaisen yhteiskunnan lienee välttämätöntä jossain määrin tottua, vaikka sitä ei hyväksyisikään. *Dagens Nyheter* mainosti viimevuotista juttusarjaansa yhteiskunnan näkymättömistä jäsenistä seuraavin sanoin:

On olemassa toinen Ruotsi. Rinnakkaisyhteiskunta oman yhteiskuntamme varjossa. Täällä asuu ihmisiä, jotka pakkaavat aterioitamme, huoltavat autojamme ja siivoavat suurissa hotelliketjuissa, usein kehuissa olosuhteissa. Dagens Nyheterin reportaaseissa kerromme ihmisistä, jotka tapaavat joka päivä, mutta joita näet vain harvoin.

Pohjoismaisilla hyvinvointivaltioilla on vaikea tunnustaa tällaisen kahtiajaon syntymistä. Kaikille ei kuitenkaan tule olemaan tarjolla tätäkään työtä. Siksi entistä olenaisempi on myös kysymys siitä, miten yhteiskuntaan osallistuvat ne, joilla työtä ei ole tai jotka ovat työelämässä ja ansiotuloissa kiinni vain pätikkäin ja osa-aikaisesti.

Tämäkin kysymys on taloudellinen, sosiaalinen ja kulttuurinen. Taloudellisessa mielessä kyse on siitä, millä lailla taataan riittävä toimeentulo työelämän ulkopuolella oleville ihmisille luomatta sellaisia kannustinloukkuja, jotka vähentävät halua hakea töitä niissäkin tapauksissa, joissa sitä olisi tarjolla. Suomessa on viime aikoina käyty keskustelua perustulosta, ja tähän keskusteluun on syytä ottaa mukaan myös oleskeluluvan saaneiden maahanmuuttajien oikeus perustuloon.

Työttömyys ei saisi tarkoittaa yksinäisyyttä, vaan yhteiskunnassa pitäisi olla tarjolla mahdollisuuksia rikkaaseen ja vaihtelevaan sosiaaliseen elämään myös työelämän ulkopuolella. Kansalaisyhteiskunnalla ja erilaisilla vapaa-ajan palveluilla on tässä tärkeä rooli. Kotouttamispolitiikassa olisi yleisesti syytä ottaa askel tarpeettoman ahtaasta työelämärajauksesta kohti laaja-alaista oman paikkansa löytämisen kokemusta yhteiskunnassa.

Monille maahanmuuttajille ja vähemmistöryhmiin kuuluville omaan yhteisöön tai viiteryhmään kytkeytyvät sosiaaliset suhteet ovat tärkeitä. Yhteiskuntaan kotoutumisen kannalta olisi kuitenkin tärkeitä, että mahdollisimman monilla olisi myös kantaväestöön ja muihin vähemmistöihin ulottuvia kontakteja ja vuorovaikutusta.

Näiden suhteiden edistämiseksi on puhuttu paljon kulttuurienvälisyydestä ja interkulttuurisuudesta sekä pyritty luomaan erilaisia käytäntöjä ja rahoitusmalleja, joilla tuetaan yhteisörajat ylittävää vuorovaikutusta (ks. esim. Cantle 2012). Toivottavasti viime aikojen kehitys ei vaaranna tällaisten aloitteiden ja toimien onnistumista heikentämällä väestöryhmien keskinäistä luottamusta.

Useimmissa maissa on vaikea tuntee olevansa osa yhteiskuntaa osaamatta asuimaan kieltä ja kulttuurisia käytäntöjä. Näitä tietoja ja taitoja saa työpaikoilta, mutta olisi tärkeitä, että myös työmarkkinoiden ulkopuolella olevat pääsisivät kiinni näistä inhimillisen, sosiaalisen ja kulttuurisen pääoman muodoista. Myös tällä alueella yhdistyksillä, järjestöillä ja muilla kansalaistoiminnan muodoilla on tärkeä rooli.

Pohjoismaisissa yhteiskunnissa harvat yleishyödylliset asiat toteutuvat kestäväällä tavalla ilman julkista tukea. Rajallisten resurssien maailmassa kansallisessa kotouttamispolitiikassa joudutaan väkisin miettimään sitä, mihin toimiin ja myös mahdollisesti mihin väestöryhmiin keskitytään. Pitäisi olla kykyä nähdä, millä aloilla ja alueille kotoutumisen tarpeet ovat kaikista suurimmat ja koko yhteiskunnan kannalta merkittävimmät sekä mitkä kotouttamistoimet ovat tehokkaimpia myös pidemmän aikavälin tarkastelussa. Tietoa näistä kysymyksistä on vielä aivan liian vähän.

Jotta näissä asioissa päästään kunnolla eteenpäin, olisi joka tapauksessa päästävä muuttoliikkeen aiheuttamasta sokista, järkyttyneestä mielialasta ja tietoihin perustumattomasta populistisesta puheesta yli ja eteenpäin. Kotoutumisen ja etnisten suhteiden kysymyksiä pitäisi kyetä tarkastelemaan niin neutraalisti kuin mahdollista, osana nykyaikaisen yhteiskunnan normaalia elämää. Tämä tarkoittaa sitä, että eurooppalaisten yhteiskuntien pitäisi kokonaisuudessaan myös kotoutua siihen maailmaan, jossa nykyään eletään.

Monikulttuurisuuden ja multikulturalismin haasteet

Usein unohdetaan, että kokonaisvaltaiseen kotoutumiseen liittyy olennaisesti nimenomaan kantaväestön integroituminen muuttuneisiin olosuhteisiin. Annette Treibelin (2015) tuoreella teoksella on sattuva ja iskevä nimi: *Integriert euch!* eli Kotoutukaa! Kyse on Saksasta, jossa yhä vielä hämmästyttävän monet kieltäytyvät hyväksymästä valtion sa muuttamista maahanmuuttomaaksi. Mutta samaa työtä todellisuuden tajuamisen eteen on edessä vielä monissa muissakin maissa, myös Suomessa.

Voi sanoa, että asioiden ymmärtämisessä ja hyväksymisessä on otettu suorastaan takapakkia. Euroopassa kohtaavat tällä hetkellä uusnationalistiset ideaalit ja monikulttuuriset realiteetit. Kohtaaminen saa eri maissa erilaisia muotoja ja saman yhteiskunnan sisälläkin yhteentörmäys oletusten ja ideaalien sekä todellisuuden välillä on moniulotteinen. Nostalginen kaipuu yhtenäiskulttuuriin ja muuten menneisiin aikoihin on kuitenkin selvästi vahvistunut.

Uusnationalismin ja maahanmuuttokritiikin vastustajat niputtavat usein fasismin ja rasismien alle sellaisiakin ilmiöitä ja keskustelunavauksia, jotka mahtuvat avoimen demokratian keskustelukulttuuriin, jossa vallitsevien olojen ja yhteiskunnallisten päätösten kritiikki on sallittua. Samalla on myönnettävä, että tämän päivän Euroopassa esiintyy jälleen todellista fasismia. Fasismilla tarkoitan sellaista ajattelu- ja toimintatapaa, joka pyrkii lakkauttamaan oman ulkopuolensa, sen mikä on sen kannattajien mielestä erilaista, vihollinen.

Sellainen monikulttuurisuuden kritisointi, johon liittyy halu ryhtyä myös sanoista tekoihin etnisen, kielellisen ja kulttuurisen yhtenäisyyden palauttamiseksi, on fasis-tista. Tie tuohon unelmaan kulkee vain ihmisten ja yhteisöjen perusvapauksien ja -oi-

keuksien rajoittamisen, viime kädessä poliittisen väkivallan kautta. Poliittisella johdolla ja viranomaisilla on haastava mutta tärkeä tehtävä erottaa fasistinen uusnationalismi sellaisesta monikulttuurisuuden ja multikulturalismin arvostelusta, jota voidaan pitää oikeutettuna. Esimerkiksi viimeaikainen keskustelu katupartioiden sallimisesta tai kieltämisestä on osoittautunut tämän rajanvedon tarpeellisuuden.

Äärimmäisen nationalismin lisäksi fasismia ilmenee nykyään myös radikaalin islamin jyrkimmissä muodoissa. Väkivaltaisista uskonnollisista liikkeistä ihmiskunnalla, kristinusko ja länsimainen sivilisaatio mukaan lukien, on paljon epämieluisaa historiallista kokemusta. Näitä kokemuksia ja muita radikaalien yhteiskunnallisten liikkeiden menestymisen ja hiipumisen edellytyksistä kertovia tietoja pitäisi osata hyödyntää, jotta Euroopassa esiintyvistä islamista kyettäisiin tunnistamaan oikeusvaltiota aidosti uhkaavat muodot.

Isis edustaa fasistista uskonnollisuutta konkreettisesti, ja sen poliittinen ja sotilaallinen vastustaminen on täysin ymmärrettävää. Tässä sodankäynnissä ei kuitenkaan saisi unohtaa sitä, että islamilainen puritanismi tai fundamentalismi on yhtäältä Isisiä laajempi ilmiö, toisaalta sekin on paljon pienempi kuin maailman tai Euroopan muslimiväestö arjen uskonnollisine arvoineen ja käytäntöineen. Laajempia kokonaisuuksia ajattelemaan Isisin vastustaminen voi tuottaa sen kukistamisen jälkeen vain entistä vahvemman ja leppymättömämmän vihollisen.

Länsimaiden arvoihin asettuvan eurooppalaisen islamin rakentuminen on yksi lähivuosikymmenten suurista kysymyksistä. Todellisuudessa tätä sopeutumista myös koko ajan tapahtuu, ja asteittain löytyy toimivia tapoja elää muslimina moniarvoisessa yhteiskunnassa. Länsimaisten arvojen ja islamilaisen uskonnollisuuden yhdistäminen toisiinsa ei ole mahdotonta. Se, kuinka hyvin tämän uskontokunnan edustajat kokevat tulevaisuuden hyväksytyiksi uusissa asuinmaissaan, vaikuttaa suuresti tähän kehitykseen sekä radikaalin islamin kannatuspohjan säilymiseen.

Keskustelu islamista Euroopassa jättää tällä hetkellä varjoonsa monet muut monikulttuurisuuteen liittyvät tärkeät kysymykset, joille myös pitäisi riittää huomiota. Monimutkaisen superdiversiteetin olosuhteissa kaikkea sitä perinteistä, joka liitetään nostalgiseen kansallisvaltion tai vaikkapa suomalaisuuteen, ei mitenkään voida säilyttää. Toisaalta se ei myöskään tarkoita, että kaikista traditioista pitäisi luopua esimerkiksi kulttuuristen ja uskonnollisten vapauksien ja oikeuksien nimissä.

Kouristuksenomaisesta kiistelystä kaiken säilyttämisen ja kaikesta luopumisen välillä pitäisi päästä rakentamaan uusia kansallisia identiteettejä ja perinteitä. Tarvitaan sellaisia itsekäsitteitä ja uusia traditioita, jotka kykenevät ottamaan huomioon väestöjen etnisen ja kulttuurisen monimuotoisuuden sekä ylläpitämään riittävää yhteenkuuluvuuden tunnetta. Kansakuntien rakennusprojektit eivät ole vielä päättyneet. Kansallisen identiteetin luominen, yhteenkuuluvuuden tunteen ylläpito ja vahvistaminen sekä erilaisuuden poliittinen organisointi ovat jatkuvia prosesseja.

Nykyisenkaltaisissa olosuhteissa on myös selvä, että kaikilla ei voi olla kaikkia oikeuksia. Perustavat ihmisoikeudet kuuluvat kaikille, myös rikollisille – jopa terroristis-

teille. Arjen käytäntöihin ei kuitenkaan voida tehdä loputtomasti poikkeamia kulttuuristen oikeuksien nojalla, eikä julkinen valta voi aktiivisesti tukea kaikkien kielten ja kulttuurien säilymistä ja kehittämistä. Eurooppalaisissa yhteiskunnissa pitäisi käydä kunnollista ja maltillista keskustelua siitä, minkälaista multikulturalismia niissä halutaan pitkäjänteisesti harjoittaa.

Lopuksi

Tulevan kehityksen ennakointi on siis juuri tällä hetkellä perin vaikeata. Lisäksi ainakin lähitulevaisuuden suhteen on vaikea olla kovin optimistinen. Sellaisen tutkija-kansalaisen, joka uskoo rauhallisen, todellisuudentajuisen ja tietoperusteisen demokraattisen päätöksenteon siunauksellisuuteen ja joka kannattaa rajoiltaan mahdollisimman avointa, poliittisilta arvoiltaan vapaamielistä ja kulttuurisessa mielessä suvaitsevaista yhteiskuntaa, mieli on viime aikoina ollut usein maassa.

Monella osa-alueella tapahtumat ovat olleet varsin ikäviä, ja odotettavissa oleva kehitys näyttäisi olevan useimmissa skenaarioissa perussävyltään enemmän kielteistä kuin myönteistä. Erilaisiin haasteisiin tarjottavat vaihtoehdot ovat usein joko vapauksia ja oikeuksia rajoittavia kuin niitä lisääviä tai vaihtoehtoisesti toivottoman idealistisia ja pinnallisia.

Kaikista synkimmät skenaariotkin voivat toteutua. Muistuttaakseni itseäni siitä, että kaikki on ikävä kyllä mahdollista, palaan aika ajoin lukemaan esimerkiksi kulttuurihistorioitsija Johan Huizingan vuonna 1935 julkaiseman *Huomisen varjoissa* -teoksen (*In de schaduw van morgen*) pahaenteisia alkusanoja:

Elämme vimmaisessa maailmassa, ja tiedämme sen. Kukaan ei yllättyisi, jos mielettömyys yhtäkkiä puhkeaisi raivoksi, jonka jälkeen tämä eurooppalainen ihmisyyssparka jäisi jäljelle mykistyneenä ja tyrmistyneenä, moottorit yhä käynnissä ja liput liehuen, mutta henkensä menettäneenä. (Huizinga 1935, 1.)

Lohtua ja toivon kipinää voi kuitenkin hakea siitä, että mitä tahansa lähitulevaisuudessa tapahtuukin, on yhtä lailla todennäköistä, että jossain vaiheessa järki, maltti ja asioiden kokeminen yhteiseksi palaavat yhteiskunnalliseen keskusteluun ja poliittiseen päätöksentekoon. Tällöin toivottavasti myös ihmisten globaali liikkuvuus hyväksytään normaalitilana, jota opitaan toimivalla tavalla säätämään, yhteiskunnat löytävät oman tapansa yhdistää monikulttuurisuus ja yhteenkuuluvuuden tunne, ja ihmiset puolestaan ymmärtävät, että ainoa mahdollinen tapaa elää tässä maailmassa on elää yhdessä, keskinäistä eroistamme huolimatta.

2. Kansainvälinen muuttoliike

Exodus: pro & contra⁵

Sain kirjan lainaksi tuttavaltani, joka luovutti sen sellaisen virneen kera, että en tule pitämään lukemastani. Hän taisi tiedostaa ilmeensä, kun katsoi parhaaksi sanoa ääneen, että ensimmäiset kolme neljäsosaa vie raivon partaalle, mutta lopussa on asiaa.

Luin brittiläisen taloustieteilijän Paul Collierin vuonna 2013 ilmestyneen teoksen *Exodus: How Migration is Changing Our World*, ja pidin kovasti lukemastani, vaikka olenkin monista asioista hänen kanssaan eri mieltä.

On kuitenkin helppoa yhtyä Collieriin muutamissa perustavissa lähtökohdissa. Kirjoittajan mukaan eri maiden oikullinen maahanmuuttopolitiikka on seurausta suurten tunteiden ja vähäisen tiedon myrkyllisestä yhdistelmästä. Kansainvälistä muuttoliikettä koskeva keskustelu on tarpeettoman polarisoitunutta, jakautunut rajoja kiinni vaativaan muukalaisvihamieliseen leiriin ja vapaata liikkuvuutta kannattavaan suvaitsevaiseen ja edistykselliseen leiriin. Suhteessa siihen, kuinka tärkeästä asiasta on kysymys, tieteellisesti koeteltu tietoperusta on yhä tavattoman ohut.

Collier pyrkii teoksellaan lieventämään edellä mainittuja ongelmia eli analysoimaan muuttoliikettä systemaattisesti ja empiriaperusteisesti, etsimään tilaa ideologisista kannoista ja etukäteen tehdyistä tulkinnoista vapaalle keskustelulle sekä tarjoamaan omaan ajatteluunsa perustuvia ehdotuksia maahanmuuttopolitiikan kehittämiseksi. Teos on myös jatkoa Collierin edelliselle kirjalle (2007), joka käsitteli maapallon köyhimpiä valtioita ja niissä asuvia ihmisiä.

Kyse on siis ennen muuta köyhistä maista rikkaisiin maihin työn ja paremman elintason perässä muuttavista ihmisistä ja tämän muuton taloudellisista ja sosiaalisista seurauksista lähtömaille, muuttajille ja muuton kohdemaille. Collierin mukaan olennaisia ovat nimenomaan sosiaaliset seuraukset. Käytettävissä olevan tiedon perusteella taloudelliset seuraukset ovat enimmäkseen vähäisiä, hyödyllisempiä varsinaisille muuttajille, mutta usein ja etenkin lyhyellä tähtäimellä myös vastaanottavalle yhteiskunnalle.

---

⁵ Kirjoitus on ilmestynyt blogissani 24.1.2017.

Ylipäättään Collier on sitä mieltä, että tähänastinen muuttoliike on ollut seurauksiltaan vähäistä. Hänen mielestään on kuitenkin todennäköistä, että ellei mitään muutoksia kansainvälisen muuttoliikkeen säätelyyn tehdä, muutto köyhistä maista rikkaisiin kasvaa merkittävästi. Ajan mittaan tällä on suuria kielteisiä seurauksia muuton kohdemaiden yhteiskunnallisille järjestelmille (*social model*), etenkin ihmisten toisiaan kohtaan kokemalle luottamukselle ja keskinäiselle huomioon ottamiselle (*mutual regard*). Tällä taas on suuri merkitys, koska Collierin mukaan valtioiden vauraus ja hyvinvointi perustuvat ennen muuta sille, että rikkaissa maissa on toimiva sosiaalinen järjestelmä.

Muuttoliike jatkuu ja voimistuu, koska se ei poista sen varsinaista seurausta eli maailmanlaajuisia elintasoeroja. Se kasvaa myös siksi, että laajamittainen muuttoliike kasvattaa diasporayhteisöjä nopeammin kuin mitä niistä sulautuu ihmisiä sosiaalisesti ja kulttuurisesti kantaväestöön.

Diasporayhteisöjä kasvattaa myös usein suuri kulttuurinen etäisyys muuttajien ja tulomaan välillä. Suuremmat diasporat lisäävät maahanmuuttoa, koska ne laskevat maastamuuton taloudellisia ja ei-taloudellisia kustannuksia. Vastaanottavien maiden lisäksi rästä kärsisivät pienet ja köyhät maat, kuten Haiti, jotka menettäisivät jatkuvasti sitä väkeä, jota ne tarvitsisivat oman yhteiskuntansa kehittämiseen. Kiinan kaltaisella suurella maalla ei Collierin mukaan ole mitään hätää.

Ellei mitään tehdä, Collier väittää, edessä ovat paniikin poliittisen taloustieteen mukaiset maahanmuuttoa jyrkästi rajoittavat toimenpiteet. Ne ovat hänen mukaansa kielteisiä. Muuttoa rajoitetaan enemmän kuin mitä on järkevää, diasporayhteisöt reagoivat poliittisiin muutoksiin vastahakoisesti, ja yhteiskunnallinen ilmapiiri ja keskinäinen luottamus kärsivät suurta vahinkoa.

Ainoita tehokkaita toimijoita muuttoliikkeen säätelyssä ovat Collierin mukaan maahanmuuttajia vastaanottavat maat. Hänen mukaansa maahanmuutto pitäisi rajoittaa samalle tasolle kuin mitä diasporayhteisöistä tapahtuu sulautumista kantaväestöön. Muuttajia pitäisi myös valikoida nykyistä tarkemmin siten, että heidän koulutuksensa ja työllistyvyytensä huomioitaisiin kunnolla. Lisäksi kulttuurisesti kaukaisemmista maista pitäisi sallia muuttoa vähemmän kuin kulttuurisesti läheisistä maista, koska sulautuminen ensiksi mainituista on hitaampaa.

Pakolaisille ja muuten haavoittuvassa asemassa oleville Collier olisi myöntämässä väliaikaisia oleskeluoikeuksia. Niiden päätyttyä ja olojen lähtömaassa siis rauhoituttua heidän tulee palata kotimaahansa. Maahan ilman oleskelulupaa jääville hän olisi valmis antamaan oikeuden työskennellä vierastyöläisen statuksella, koska tämä on kuitenkin parempi ratkaisu kuin lainsuojattomaksi jääminen ja todennäköisesti muihinkin laittomuuksiin ryhtyminen. He olisivat velvollisia maksamaan veroja, mutta oikeutta sosiaalietuuksiin ei olisi.

Collierin mukaan laajamittainen muuttoliike ja diasporayhteisöjä suosiva multikulturalismi eivät toimi yhdessä varsinkaan avokätiseen hyvinvointivaltioon yhdistettynä. Kaikkien maahanmuuttajien tulisi siten oppia uuden asuinmaan kieli ja

muutenkin mahdollisimman nopeasti omaksua osallistumista edistävät tiedot ja taidot. Yhteiskunnan täytyy puolestaan ottaa nollatoleranssi rasismia ja syrjintää kohtaan.

Collierin kirjan kritisointi on helppoa, ja palanen kerrallaan sen sisältämä tarina voidaan muutamalla laukauksella ampua seulaksi. Muuttoliikkeen rajaaminen elintason kohentamiseen pyrkivään siirtolaisuuteen on vain osa kansainvälisestä liikkuvuudesta. Yhteiskuntien vauraus on hänen oman edellisen kirjansakin mukaan seurausta paljon muustakin kuin vain toimivasta yhteiskuntajärjestyksestä. Ihmisryhmien välisen kulttuurisen etäisyyden mittaaminen kielten välisten sukulaisuussuhteiden perusteella johtaa suuriin väärinkäsityksiin monien muidenkin kuin suomalaisten mielestä. Ja niin edelleen.

Mutta onko kokonaisuus enemmän ja kestävämpi kuin osiensa summa? Jos haluaa käsitellä analyyttisesti kansainvälisen muuttoliikkeen kaltaista valtavaa, monimuotoista ja monisyistä ilmiötä ja vieläpä kertoa jonkinlaisen johdonmukaisen tarinan, kirjoittajalla ei ole muuta mahdollisuutta kuin vetää mutkia suoriksi. Minusta Collier tekee valintansa ja rajauksensa koko lailla suorasekäisesti, vaikka kyllä minullakin verenpaine paikoin nousi kirjan omistajan ennustamalla tavalla.

Jäljelle jää kuitenkin kaksi olennaista kysymystä. Onko niin, että muutto köyhistä maista rikkaisiin saattaa todella johtaa sellaisiin sosiaalsiin ja kulttuurisiin seurauksiin, jotka ovat vakavalla tavalla kielteisiä sekä lähtömille että vastaanottaville yhteiskunnille? Minusta tätä kysymystä ja siihen vastaamista ei pidä hylätä rasistisena, muuten epäsovivana tai ylipäätään mahdottomana. Maahanmuutolla on vaikutuksensa, joista pitää pystyä puhumaan.

Jos ensimmäiseen kysymykseen vastattaisiin myöntävästi, nurkan takana odottaa toinen kysymys ja sen kaveri: pitäisikö sitten tehdä jotain ja jos kyllä, mitä?

Collierin argumentin kannalta keskeinen kysymys koskee itse asiassa maahanmuuttajien integroitumista, josta hän siis käyttää sulautumisen nimikettä. Maahanmuuttajan elämänkulku on hänelle jonkinlaista nollasummapeliä, jossa assimiloituminen ja diasporayhteisöön jumiutuminen sulkevat toisensa ulos. Todellisuus on toki paljon monimutkaisempaa. Ja vaikka hyväksyisimme hänen kahtiajakonsa, me emme itse asiassa tiedä juuri mitään siitä, millä tavalla oman paikkansa löytäminen erilaisissa sosiaalisissa ja kulttuurisissa yhteisöissä todella tapahtuu. Siis suuressa mittakaavassa ja pitkällä aikavälillä. Myös tämän Collier tunnustaa itsekkin.

Ennen muuta minä haluan kannustaa tutkijayhteisön muita jäseniä tarttumaan haasteeseen kirjoittaa samalla rohkeudella kansainvälisestä muuttoliikkeestä ja sen vaikutuksista lähtömille, muuttajille, lähtömaihin jääville ja muuton kohdemaille. Voi hyvin olla, että olisin vielä vakuuttuneempi kirjasta, jonka lopputulos olisi olennaisilta osin toisenlainen. Onko jossain jo valmisteilla teos, joka osoittaa, että muuttoliike tuottaa oman itsesääntelynsä tai että viime kädessä sen hyödyt ovat paljon suurempia kuin kielteiset seuraukset?

Kansainvälisen muuttoliikkeen syyt ja seuraukset⁶

Jokin aika sitten arvioin Paul Collierin teoksen *Exodus: How Migration is Changing Our World*. Pidin kirjaa arvokkaana, koska vakavasti otettavaa yleistajuista kirjallisuutta kansainvälisestä muuttoliikkeestä on niin vähän. Collierin analyysit yksinkertaistivat kuitenkin usein vahvasti todellisuuden monimuotoisuutta, ja hänen tulkinnoissaan oli taipumusta nähdä asia vain yhdeltä kantilta. Päätinikin arvioni toiveeseen, että jossain olisi tekeillä tasapainoisempi ja vahvemmin myös muuttoliikkeen hyötyjä arvioiva teos.

Tietämättäni tällainen kirja olikin jo valmisteilla, ja vieläpä Pohjoismaissa. Ruotsalaisen pitkän linjan muuttoliiketutkijan Joakim Ruistin kirja *Global migration: orsaker och konsekvenser* ilmestyi vuonna 2019. Tekijän tarkoituksena on välittää suurelle yleisölle tietoa kansainvälisen muuttoliikkeen syistä ja seurauksista. Taustalla on se havainto, että ihmiset tietävät tästä mieliä kiihdyttävästä teemasta varsin vähän. Tutkimusten mukaan yllättävän monet myös avoimesti myöntävät tämän puutteen.

Ruist lähestyy aihettaan puolueettomammin kuin Collier. Tämä Göteborgin yliopistossa työskentelevä kansantaloustieteilijä haluaa saattaa lukijoiden ulottuville ne aiheita koskevat tiedot, joita voi pitää tieteellisten tutkimusten vahvistamina. Muuttoliike ei ole lähtökohtaisesti hyvä tai huono asia. Siihen liittyy hänen mukaansa sekä kiistatta hyödyllisiä ja kannatettavia että varmasti ongelmallisina pidettäviä ilmiöitä. Monet asiat ovat myönteisiä tai kielteisiä riippuen siitä, mistä näkökulmasta asiaa katsotaan.

Voisi kuvitella, että tällaisella agendalla syntyy monta sataa sivua kattava teosjärkälle, mutta Ruistin kirjassa on vain vähän yli kaksisataa sivua. Ilmaisuuksien tiivistä, mutta kirjan vaatimaton koko johtuu ennen muuta siitä, että vahvaa tieteellistä näyttöä globaalin liikkuvuuden taustoista ja tuotoksista ei itse asiassa ole kovin paljon. Kirjoittaessaan Ruist on myös joutunut jonkin verran lipsumaan alkuperäisistä kriteereistään. Johdannossa hän nimittäin tokaisee, että suuri osa alan tutkimustuloksista on sellaisia, joiden paikkansapitävyyteen harvat tutkijat todella uskovat. Laajasti hyväksytyjä tutkimuksen vahvistamia tietoja on vastaavasti vähän.

Ruistin kirja sisältää kuitenkin paljon tietoja, ja perusteellinen tutustuminen kirjaan nostaisi varmasti maahanmuuttopoliittisen keskustelun tasoa niin Ruotsissa kuin Suomessakin. Hän myös kirjoittaa hyvin, eikä toimittajien, virkamiesten tai poliitikkojen kannata pelätä teokseen tarttumista. Ruist on taloustieteilijä, mutta niin hänen oman alansa kuin muidenkin tieteenalojen jargon on supistettu minimiin. Kaikkia ajatuskulkuja on helppo seurata.

Aluksi Ruist analysoi kansainvälisen muuttoliikkeen historiaa viimeisen 180 vuoden ajalta. Collierin tavoin hän rajaa teoksensa fokuksen köyhistä maista rikkaisiin maihin tapahtuvaan muuttoon. Se, että Ruist on ruotsalainen, on vaikuttanut tähän rajaukseen. Ruotsi on vastaanottanut paljon usein pakolaistaustaisia muuttajia köyhistä

---

⁶ Kirja-arvio on ilmestynyt englanninkielisenä ja hieman erilaisena versiona *Nordisk Kulturpolitisk Tidskrift* -lehdessä 2/2019.

ja usein myös konfliktien riivaamista maista, koko väestöön suhteutettuna enemmän kuin yksikään toinen Euroopan maa.

Suomen, Tanskan, Norjan ja Islannin maahanmuuttohistoriat ovat erilaisia, ja myös ulkomailla syntyneen väestön rakenteet poikkeavat toisistaan näissä maissa. Ruistin valitsema näkökulma ja teoksen tiedot ovat kuitenkin kiinnostavia ja hyödyllisiä myös muille Pohjoismaille ja siis myös Suomelle. Vaikka pakolaistaustaisten suhteellinen osuus maahanmuutosta on Suomessa pienempi kuin Ruotsissa, suuri osa muuttajista on tullut meillemkin hakemaan elämälle parempia olosuhteita.

Tarkasteluajanjakson ensimmäisellä laajamittaisen globaalin liikkuvuuden kaudella Pohjoismaat olivat kuitenkin itse niitä köyhiä maita, joista lähdettiin hakemaan parempaa elämää ennen muuta Yhdysvaltoihin, mutta myös Kanadaan, Australiaan ja Uuteen-Seelantiin. 1800-luvun lopulla Yhdysvaltoihin suuntautuvan muuttoliikkeen painopiste siirtyi pohjoisesta ja läntisestä Euroopasta sen itäisempiin ja eteläisempiin osiin, joissa liikkeelle lähtemisen edellytykset paranivat. Ruotsi ja muut Pohjoismaat alkoivat teollistua ja muutenkin modernisoitua nopeasti, ja jäljelle jääneille riitti työtä ja toimeentuloa.

Asetelma muuttui radikaalisti toisen maailmansodan jälkeen. Eurooppa oli vuosisatojen ajan ollut maantieteellinen alue, josta oli ennen muuta muutettu pois. Jälleenrakennuksen ja siirtomaaimperiumien hajoamisen myötä liikkuvuuden suunta muuttui. Vaikka valtioiden ja yritysten vierastyöläisten rekrytointiohjelmat lopetettiin öljykriisin aikaan, muutto ei missään vaiheessa lakannut. Euroopasta tuli maahanmuuttomaanosa.

Euroopan yhdentyminen, etenkin Schengenin sopimuksen solmiminen, ja Euroopan unionin laajentuminen lisäsivät maanosan sisäistä muuttoliikettä. Kylmän sodan päättymisen jälkeen pakolaisuus lisääntyi globaalisti monien kriisien, konfliktien ja sotien seurauksena. Vaikka maailman pakolaisista vain pieni osa on päätenyt länsimaihin, pakolaisuus tai pakotettu siirtolaisuus ovat Euroopassa vahvasti muokanneet käsityksiä siitä, mistä muuttoliikkeessä on kysymys.

Ruist pohtii kirjassaan, ketkä oikein muuttavat ja miksi he näin tekevät. Maailmassa on paljon kansainvälisiä muuttajia, mutta vain pieni osa maailman väestöstä päättää lähteä asumaan toiseen maahan. Maastamuuttopäätös on poikkeuksellinen ilmiö, ja siksi sen taustalta löytyy erityisiä perusteluja. Ruistin mukaan kansainväliset muuttajat pyrkivät tekemään rationaalisen päätöksen muutosta, mutta se on hankalaa, koska luotettavaa tietoa eri näkökohtien punnitsemiseksi ei useinkaan ole riittävästi. Historioitsija Johan Gould on todennut, että 1860-luvulla olot Atlantin ylittävillä aluksilla olivat niin kurjat, että matkaan lähtivät vain kaikkein vahvimmat, epätoivoisimmat ja tietämättömimmät.

Ajatus on sovellettavissa myös vuosien 2015–2016 niin sanottuun pakolaiskriisiin, jonka syyt ja seuraukset ovat inspiroineet Ruistia kirjan kirjoittamiseen. Hänen mukaansa useiden turvapaikanhakijoiden pyrkimiselle nimenomaan Ruotsiin ei oikeastaan ollut objektiivisia perusteluja. Kyse oli todennäköisesti pienistä signaaleista,

jotka loivat Eurooppaan pyrkivien tai sinne jo päässeiden mieleen ajatuksen, että he olisivat Ruotsissa enemmän tervetulleita kuin monissa muissa maissa. Suomen varakkaan pääministerin Juha Sipilän hyväntahtoinen tarjous antaa suuri omakotitalonsa turvapaikanhakijoiden majoittamisen käyttöön vaikutti todennäköisesti samansuuntaisesti. Tanskaan ja Norjaan verrattuna Suomeen tuli syksyllä 2015 selvästi enemmän turvapaikanhakijoita.

Liikkuvuutta synnyttää ja määrittää myös ketjumuutto. Muuttopäätökseen vaikuttavat sukulaisilta, tuttavilta ja muilta suoraan tai median välityksellä saadut viestit siitä, millaista elämä toisessa maassa on. Nämä viestit voivat olla realistisia, mutta usein ne ovat tavalla tai toisella väritettyjä. Ne saattavat antaa olosuhteista ja toisaalle muutaneen elämästä paljon ruusuisemman kuvan kuin mihin oikeastaan olisi aiheutta. Sen seurauksena muuttoliike voi myös kohdistua sellaisille alueille ja paikkakunnille, jonne esimerkiksi työllistymisen näkökulmasta ei enää oikeastaan kannattaisi mennä.

Ruist muistuttaa myös siitä, että käsityksemme köyhistä rikkaisiin maihin tapahtuvasta muutosta on usein vääristynyt. Kaikista köyhimmät ihmiset kaikista köyhimmistä maista eivät muuta. Kansainvälinen muutto vaatii henkisiä ja aineellisia resursseja, joita varsinkin todella köyhissä maissa harvoilta löytyy. Lähtijöiden joukossa korostuvat koulutetummat ihmiset, joilla on parempi pääsy muuton kannalta olennaiseen tietoon. Tästä seuraa yksi kansainvälisen muuttoliikkeen ongelmista: kehittyvistä maista lähtee pois juuri niitä ihmisiä, joita yhteiskunta tarvitsisi päästäkseen eteenpäin.

Ruistin taloustieteellinen tausta näkyy myös siinä, että hänen teoksessaan on kolme lukua muuttoliikkeen taloudellisille seurauksille. Erillisissä luvuissa käsitellään muuton vaikutuksia muuttajille itselleen, vastaanottaville maille ja lähtömaille. Yleisesti hyväksyttynä pidetään sitä, että keskimäärin muutosta on muuttajalle itselleen taloudellista hyötyä, minkä lisäksi elämän olosuhteissa usein tapahtuu monenlaista paranemista.

Ruist kuitenkin korostaa, että maahanmuuttajat muodostavat niin heterogeenisen ryhmän, että ”keskimääräisen maahanmuuttajan” käsitteellä on vähäinen informatioarvo. Vaihtelu erilaisten taustojen, yhteiskunnassa menestymisen edellytysten ja myös kotoutumisen lopputulosten välillä on hyvin suurta. Maahanmuuttajien ryhmää täytyy pilkkoa pienempiin osiin tiedon lisäämiseksi, mutta ei ole mitenkään itseltään selvää, millä tavalla tämä jako pitäisi suorittaa. Eri lähtömaaryhmät poikkeavat esimerkiksi työllisyys- ja tulokehityksen osalta suuresti toisistaan, mutta toisaalta niidenkin sisällä on usein suuria eroja. Yleistävien päätelmien suhteen on siten aina oltava varovainen.

Myös maahanmuuton kansantaloudellisten vaikutusten mittaaminen on hankalaa. Seuraukset vastaanottavan maan työmarkkinoilla ovat hänen mukaansa tutkimusten valossa pääsääntöisesti pieniä. Se ei kuitenkaan tarkoita, etteivätkö ne joissain olosuhteissa voi olla myös suuria. Heikoimmassa asemassa ovat ne, joiden työpanoksen maahanmuuttajat voivat korvata mutta jotka eivät esimerkiksi kouluttautumalla kykene itse siirtymään vaativampiin tehtäviin. Joissain tapauksissa

tämä koskee niin sanottuun kantaväestöön kuuluvia, mutta useammin aikaisemmin tulleita maahanmuuttajia.

Maahanmuuton vaikutuksia julkiseen talouteen on niin ikään vaikea arvioida täsmällisesti. Joillain muuttajaryhmillä on selkeästi suotuisa vaikutus, kun taas toisten ryhmien vaikutus on taloudellisessa mielessä negatiivinen. Seuraukset ovat kuitenkin tässäkin tapauksessa yleensä mittakaavaltaan pieniä. Ruistin mukaan todella suuria myönteisiä kansantaloudellisia vaikutuksia on maahanmuutolla vaikea saada aikaiseksi. Kuitenkin myös kielteiset vaikutukset ovat laajimmillaankin yleensä sellaisia, että muuten kunnossa olevat yhteiskunta ja talous pystyvät niiden kanssa hyvin elämään.

Yhden kirjansa luvuista Ruist omistaa maahanmuuton yleisemmille yhteiskunnallisille seurauksille. Hän olisi kirjoittanut aiheesta mielellään enemmänkin. Näin voi päätellä siitä, kun hän huokaisee: "Minun ja monien muiden mielestä kulttuurisilla tekijöillä on suurempi merkitys kuin taloudellisilla, mutta tämän todentaminen on vaikeata." Samoilla linjoilla oli itse asiassa myös Paul Collier: muuttoliikkeen taloudellisia seurauksia usein ylikorostetaan, sosiaalisista ja kulttuurisista vaikutuksista puhutaan liian vähän.

Ruistin mielestä muuttoliikkeellä on suuri vaikutus etenkin kahdelle yhteiskunnan elämänalueelle: jaetulle identiteetille ja koetulle oikeudenmukaisuudelle. Maahanmuutto tuottaa etnistä ja kulttuurista moninaisuutta, ja sen johdosta ihmiset eivät tunne eivätkä ymmärrä toisiaan yhtä hyvin kuin ennen. Tämä heikentää puolestaan keskinäistä solidaarisuutta ja vähentää yhteenkuuluvuuden tunnetta. Molempia tarvitaan, jotta yhteiskunnassa kaikki toimisi mahdollisimman sujuvasti.

Kielteistä kehitystä voi edelleen vahvistaa maahanmuuton polarisoiva vaikutus asenneilmastossa. Osa väestöstä on asettunut voimakkaasti puolustamaan maahanmuuttoa ja maahanmuuttajia, kun toisten mielestä sekä muuttoliikettä että maahanmuuttajien oikeuksia pitäisi vahvasti rajoittaa. Eurooppalaisessa vertailussa maahanmuuttoon köyhistä maista suhtaudutaan Pohjoismaissa kuitenkin yhä pääsääntöisesti melko myönteisesti; Ruotsissa, Islannissa ja Norjassa jonkin verran enemmän kuin Tanskassa ja Suomessa.

Muuttoliike voi myös monella tavalla haastaa sitä kirjoittamatonta yhteiskuntasopimusta, joka jakaa kaikille suurin piirtein samat oikeudet ja velvollisuudet ja määrittää kohtuullisena pidettävät eriarvoisuuden rajat. Jotkut voivat kokea maahanmuuttajat tunkeilijoina, jotka saavat liikaa etuja suhteessa yhteiskunnalle antamaansa panokseen. Maahanmuuttajilla voi puolestaan olla vaikeuksia hyväksyä sellaisia yhteiskunnan pelisääntöjä, joita he eivät itse ole olleet muotoilemassa.

Ruistin mukaan voidaan tutkimusten perusteella olla melko varmoja siitä, että laaja maahanmuutto tuottaa joitain kielteisiä ilmiöitä. Taloudellinen eriarvoisuus kasvaa ja rikollisuus lisääntyy. Viimeksi mainittu tapahtuu usein edellisen seurauksena: monien maahanmuuttajien sosioekonomiset vaikeudet ja esimerkiksi oikeudeton asema suistavat joitakin ihmisiä pois kaidalta polulta.

Monista julkisessa keskustelussa kielteisinä pidetyistä maahanmuuton seurauksista ei kuitenkaan saa tutkimuksesta täyttä varmuutta, ja kaikkineen Ruist pitää niitäkin melko vähäisinä. Paljon kansainvälisiä muuttajia vastaanottaneet maat ovat yhä maailman vahvimpia valtioita ja parhaiten toimivia yhteiskuntia.

Kirjan viimeisen luvun Ruist omistaa tulevaisuuden pohdinnoille. Mitä on odotettavissa kansainvälisen muuttoliikkeen suhteen, etenkin köyhistä rikkaisiin maihin suuntautuvan muuton osalta? Ruist ei pyri ennustamaan, vaan hän haluaa tarjota päätöksentekijöille edellytyksiä pohtia erilaisia poliittisia ratkaisuvaihtoehtoja. Näillä ratkaisuilla voi puolestaan olla suuri vaikutus sille, miten muuttoliike käytännössä toteutuu.

Helposti tuntuu siltä, että muuttoliikettä on maailmalla aina vain enemmän, kun asiasta puhutaan niin paljon. Kansainvälisten muuttajien määrä onkin absoluuttisina lukuina kasvanut, mutta se on ennemmin seurausta globaalista väestönkasvusta kuin lisääntyneestä muuttohalukkuudesta. Muuttajien osuus väestöstä on itse asiassa usein vähentynyt. Näin on tapahtunut etenkin maissa, joissa väestön ikärakenteen muutoksen johdosta nuoria aikuisia on vähemmän kuin aikaisemmin. Monissa maissa elintaso on myös noussut ja tulevaisuuden näkymät muutenkin parantuneet.

Muuttoliikettä hillitsevät tekijät ovat vahvistuneet monissa Aasian ja Latinalaisen Amerikan maissa. Sen sijaan etenkin Afrikassa demografinen kehitys lisää muuttoliikkeen kasvun todennäköisyyttä. Paljon riippuu siitä, miten afrikkalaiset valtiot ja yhteiskunnat kehittyvät sekä miten ylipäätään kriisejä, konflikteja ja sotia esiintyy maailmassa. Ruist kuitenkin päättelee, että kaikki tekijät yhteenlaskettuna länsimaihin kohdistuvan muuttoliikkeen voimakas kasvu lähitulevaisuudessa näyttää tällä hetkellä epätodennäköiseltä.

Ruist ei juuri usko mahdollisuuksiin rajoittaa maahanmuuttoa radikaalisti. Etenkin erilaisiin muureihin ja muihin fyysisiin rajoitteisiin hän suhtautuu hyvin kielteisesti: "Jos muuttopäätöstä vahvistavat tekijät ovat riittävän voimakkaita, yksikään muuri ei näytä olevan tarpeeksi korkea pysäyttämään liikkeelle lähteneitä." Muuttamisen riskit sen sijaan kasvavat, ihmisiä kuolee matkan varrella, rikolliset hyötyvät salakuljettamisesta.

Tämä ei kuitenkaan tarkoita, etteikö muuttoliikettä voitaisi ja pitäisikin kontrolloida. Euroopan osalta Ruist tarkastelee etenkin niitä, jotka pyrkivät Välimeren yli hakemaan kansainvälistä suojelua. Hänen mukaansa Eurooppaan suuntautuvan pakolaisuuden merkittävin kannustin on kansainväliseen oikeuteen ankkuroitu oikeus pyytää turvapaikkaa. Tämä tuottaa suurta muuttoliikettä, vaikka läheskään kaikki eivät tule oleskelulupaa Euroopassa saamaan.

Hänen mielestään tätä kannustinta voitaisiin merkittävästi heikentää muuttamalla pakolaispolitiikan painopistettä. Painetta Euroopan rajoilla ja turvapaikanhakuprosesseissa voitaisiin vähentää sillä, että avun ja suojelun tarpeessa olevia ihmisiä siirrettäisiin järjestelmällisesti suoraan pakolaisleireiltä turvallisempiin olosuhteisiin. Euroopan unioni voisi sopia pakolaisten vastaanottamisen vuosittaisista kiintiöistä.

Yhdysvallat on houkutteleva kohde työperusteisille maahanmuuttajille. Ne, joilla on kehittyneillä työmarkkinoilla kaivattuja tietoja ja taitoja, kokevat usein voivansa saada Yhdysvalloissa parhaan hyödyn muutostaan. USA houkuttelee kuitenkin myös matalan osaamistason ihmisiä, jotka pystyvät usein työllistymään paremmalla palkalla ja siedettävämpiin olosuhteisiin kuin lähtömaassaan. Vähäinen kontrolli ja heikosti säädellyt työmarkkinat tarjoavat lukuisia tapoja asua ja työskennellä Yhdysvalloissa ilman oikeutta siihen.

Muurin rakentamisen sijaan Ruist suosittaakin Yhdysvalloille mallin ottamista Euroopasta eli työmarkkinoiden säätelyn ja kontrollin lisäämistä. Ruotsille (ja muille Pohjoismaille) hän puolestaan suosittaa työperusteisen maahanmuuton jättämistä yritysten ja työnantajien omat asiansa hyvin tunteville harteille. Jos vain työmarkkinat ja palkkaratkaisut ovat riittävän kontrolloituja, vakavia rakenteellisia väärinkäytöksiä ei pääse tapahtumaan. Pakolaispolitiikassa Euroopan kannattaisi puolestaan tutustua paremmin Yhdysvaltain, Kanadan ja Australian järjestelmiin.

Päätössanoissaan Ruist palaa useaan kertaan kirjassaan toistamaan ajatukseen siitä, että viimeaikaista maahanmuuttopoliittista kiehunutta ei ole niinkään aiheuttanut muuttoliikkeen volyyymi tai sen tosiasialliset seuraukset ja vaikutukset. Ennemmin kyse on ollut kokemus maahanmuuton kontrollin ja politiikan uskottavuuden menettämisestä. Samansuuntaisia käsityksiä ovat esittäneet monet muutkin, esimerkiksi Migration Policy Institutin pitkäaikainen johtaja Demetrios Papademetriou.

Maahanmuutolla voi olla paljon vaikutusta yhteiskuntien kehitykseen, mutta ainakin toistaiseksi laajan muuttoliikkeen kohdevaltiot ovat kyenneet aika hyvin säilyttämään perustavat periaatteensa, rakenteensa ja instituutionsa. Sen sijaan maahanmuuttokielteisyydellä on ollut järjestyttävää vaikutuksia, kuten Donald Trumpin valinta presidentiksi ja Britannian *Brexit*-äänestyksen lopputulos. Kuten Matti Sarvimäki ja Dominik Hangartner (2017) ovat myös huomauttaneet, maahanmuuton oletettujen seurausten perusteella saatetaan päätyä poliittisiin ratkaisuihin, jotka ovat vaikutukseltaan paljon laajempia ja kielteisempiä kuin maahanmuutto sinänsä.

Ruist pitää poliittisia reaktioita tietystä mielessä ymmärrettävinä ottaen huomioon viime vuosina tapahtuneen muuttoliikkeen ja sen saaman julkisuuden. Kansalaisten halukkuus vähentää dramaattisesti maahanmuuttoa johtuu kuitenkin hänen mukaansa etenkin siitä, että ihmiset kuvittelevat muuttoliikkeen seuraukset kielteisempinä kuin mitä ne nykyisen tiedon valossa tosiasiallisesti ovat.

Muuttoliikettä on siten syytä saada kontrolloitua paremmin ja kansalaisten luottamus demokraattisesti valittuihin päätöksentekijöihin täytyy palauttaa. Mutta yhtä tärkeätä on lisätä tutkimuspohjaista tietoa muuttoliikkeestä ja sen vaikutuksista. Siksi on syytä toivoa, että kansainvälistä muuttoliikettä analysoivaa kirjallisuutta on tulossa vielä lisää. Ruist osoittaa kirjassaan monia tiedollisia aukkopaiikkoja, joita tutkijoiden soisi täyttävän ahkerasti lähitulevaisuudessa.

Älkää unohtako muuttoliikettä⁷

Kuluneen kuukauden sisällä ei ole tullut paljon kotona nukuttua. Joulunalusviikko meni Kolkatassa (entinen Kalkutta), suurimmaksi osaksi seminaarissa, joka käsitteli rajoja, väkivaltaa, liikkuvuutta ja identiteettiä. Nyt odotan Münchenin lentokentällä lähteväksi konetta takaisin Suomeen. Viime päivät olen ollut projektimatalla hake-massa kotouttamisen hyviä käytäntöjä Nürnbergistä, Erlangenista ja Augsburgista. Siinä välissä käytiin Kangasalan maaseudulla ja Oulun kaupungissa sukulaisia tapaamassa.

Tämä on ollut hyvää valmistautumista ensi viikolla alkavalle kurssille yliopistolla, joka käsittelee kansainvälistä muuttoliikettä ja eurooppalaisia yhteiskuntia. Paitsi että on ollut itse liikkeellä monenlaisilla menojeleillä, on nähnyt lyhyessä ajassa erilaisia olosuhteita ja ajatellut ihmisten liikkuvuutta useista näkökulmista. Hetkeäkään ei tarvitse ajatella, etteivätkö tuo kurssi ja muut työt muuttoliikkeen parissa olisi tärkeitä ja ajankohtaisia.

Muuttoliike jaetaan usein maansisäiseen ja kansainväliseen muuttoon. Se on monella tapaa perusteltuakin, mutta varsinkin Intian-matkalta saatujen tietojen ja kokemusten vuoksi pidän jakoa myös turhan rajoittavana. Ihmisten liikkuvuudesta ja mobiilista maailmasta sekä etenkin kaupungeista saa kokonaisvaltaisemman ja muutenkin paremman kuvan, kun ymmärtää, että muuttoliike maan sisällä voi myös olla iso muutos sekä muuttajalle että muuton lähtö- ja kohdepaikkakunnalle.

Myös suuri osa tapaamistani saksalaisista oli alun perin muualta kuin Baijerista, ja monesti tuli esille, kuinka erilaista elämä toisaalla oli. Liittovaltiossa on paikoin suuria eroja hallinnon ja julkisten palvelujen järjestämisessä, mikä näkyy selvästi kotouttamispolitiikoissakin. Mutta monet puhuivat myös syvällisistä kulttuurisista eroista: kielestä, uskonnosta ja muusta kulttuurista. Joku maahanmuuttajia eri puolelta Suomea paljon tavannut kertoi vastikään, että myös meillä toisista afgaaninuorista oli tullut kovin savolaismaisia, toisista taas käyttäytymiseltään juroja satakuntalaisia tai hitaita hämäläisiä.

Tällä hetkellä eniten mietityttävät kuitenkin saksalaisista vierailupaikkakunnista lukemani tilastotiedot. Näissä suurehkoissa kaupungeissa ulkomaalaisten osuus on jo sinänsä melko korkea, esimerkiksi Nürnbergissä noin 21 %. Kun mukaan lasketaan myös Saksan kansalaisuuden saaneet, päästään huomattavasti korkeampiin prosenttilukuihin. Kaupungin alle 15-vuotiaasta väestöstä lähes kaksi kolmasosaa on maahanmuuttotaustaisia. Jos asiaa haluaa sillä lailla katsoa, ja havaintoja tietyllä tavalla korostaa, niin Thilo Sarazzinin väitteelle, jonka mukaan Saksa on lakkauttamassa itsensä, voi löytää perusteluja.

Onneksi kaikki eivät kuitenkaan halua nähdä kehitystä niin. Saksa luopui vasta muutama vuosi sitten todellisuudenvastaisesta ajattelumallistaan, jonka mukaan muuttoliike ei muuta saksalaista yhteiskuntaa, koska vierastyöläiset ja pakolaiset läh-

---

⁷ Kirjoitus on julkaistu *Siirtolaisuus—Migration*-lehdessä 1/2017.

tevät pian pois. Tapaamisistamme huokui paikallisten vahva toimintatarmo, että nyt pitää tehdä kaikki mahdollinen maahanmuuttajien ja heidän jälkeläistensä kotoutumiseksi. Paikallisella tasolla oli toki muutenkin jo pitkään eletty liittovaltion johtajia realistisemmassa maailmassa.

Meillä Suomessa puitteet ovat jo pitkään olleet kunnossa, mutta käytännön toteutus on jäänyt vajaaksi, paikoin pelkäksi puheeksi. Vuoden 2015 turvapaikanhakijoiden saapumisen hyvä puoli oli siinä, että entistä useammat ihmiset julkisessa hallinnossa, yrityselämässä ja politiikassakin havahtuivat siihen, että maahanmuuttoasiat ovat isoja ja tärkeitä ja että niistä pitää hankkia tietoja ja taitoja.

Nyt on olemassa riski, että he vaipuvat takaisin uneensa, jossa Suomi on kaukana maailman melskeestä. Turvapaikanhakijoita tuli Suomeen vuonna 2016 vain noin 6 000 henkeä, Euroopan unionin sisäiset siirrot mukaan lukien. Suuri osa heistä ja aikaisemmin tulleista ei tule oleskelulupaa Suomesta saamaan. Perheen yhdistäminen on tehty maahan tulijoille erittäin vaikeaksi. Tähän voidaan lisätä vielä inkeriläisten paluumuuton loppuminen ja virolaisten Suomea kohtaan kokeman kiinnostuksen selvä hiipuminen. Liikkuvuuden muuten vahvasti määrittämässä maailmassa Suomesta voikin tulla (taas) vihoviimeinen periferia, jonne harvat halukkaat eivät pääse, eivätkä muut eivät ole siitä edes kiinnostuneita.

Oraalle noussut kiinnostus voi siten lopahtaa saman tien, ja se olisi harmillista. Muutto Suomeen ei kuitenkaan kokonaan lopu, ja tähänastiset tulijat muuttavat Suomea pitkälle tulevaisuuteen. Meillä tarvitaan reilusti lisää enemmän osaamista ja osajia muuttoliikkeen, kotoutumisen ja monikulttuurisuuden alueille. Samoin enemmän osallistujia keskustelemaan yhteiskunnan tulevaisuudesta. Todennäköisesti Suomen pitäisi myös pyrkiä toden teolla rekrytoimaan ihmisiä ulkomailta työvoiman tarpeen korvaamiseksi.

Kumpi loppuu: työ vai työvoima?⁸

Euroopan väestö ikääntyy vauhdilla. Syntyvät ikäluokat ovat pieniä, ja elinajanodotet nousee. Työvoimasta siirtyy joka vuosi enemmän ihmisiä pois kuin mitä tulee sisään. Työikäisten osuus koko väestöstä pienenee eli väestöllinen huoltosuhde heikkenee, myös Suomessa. Tämä näkyy työmarkkinoilla.

Tätä kirjoitettaessa paljon pulaa on Ammattibarometrin mukaan etenkin sosiaali- ja terveysalan ammattilaisista sekä rakennusalan ja it-sektorin osaajista. Myös lastentarhanopettajien ja erityisopettajien tehtäviin on vaikea löytää tekijöitä, samoin siivousalalle ja joihinkin myyntityön ammatteihin. Tarvittavan työvoiman määrä ja luonne vaihtelevat eri puolilla Suomea.

---

⁸ Kirjoitus on julkaistu *Siirtolaisuus—Migration*-lehdessä 4/2017.

Miltei kymmenen vuotta kestänyt taloudellisesti vaikea kausi vaimensi keskustelua väestön rakenteellisesta muutoksesta ja sen seurauksista. Korkean työttömyyden aikana on vaikea puhua kovaan ääneen työvoimapulan uhasta. Samalla kun suhdannenäkymät ovat kirkastuneet, myös työn tarjonnan kysymyksistä on alettu keskustella aktiivisemmin.

Vuoden 2017 syyskuussa Suomessa oli noin 275 000 työtöntä työnhakijaa, eli noin kymmenen prosenttia työvoimasta oli työtä vailla. Suurin osa heistä on niin sanottuja kantasuomalaisia, mutta noin 75 000 oli ulkomaan kansalaisia. Ulkomaalaistaustaisten työttömyysprosentti on Suomessa selvästi kantaväestöön kuuluvia korkeampi, joskin vaihtelu maahanmuuttajaryhmien välillä on suurta.

Vaikka reservissä tuntuisi siis olevan paljon työn tekijöitä, kotimaiset voimat eivät välttämättä silti riitä työvoiman lähitulevaisuuden tarpeen tyydyttämiseen. Tämä voi johtaa vaikeuksiin yrityksissä ja palvelujen tuottamisessa. Myönteiset kasvunäkymät voivat jäädä toteutumatta, kun kysyntään ei voida vastata tarjonnalla ja kun työn hinta nousee. Rahoituskriisin lisäksi hyvinvointivaltiota kohtaa henkilökuntakriisi.

Todellisesta tulevaisuuden työvoimatarpeesta on vaikea saada tarkkoja ja luotettavia tietoja, ja kysymys politisoituu herkästi. Eri lähteistä saatavien tietojen ja näkemysten perusteella on kuitenkin ilmeistä, että säilyttääkseen työn tarjonnan ja talouden kitkattoman toiminnan Suomi tarvitsee myös ulkomaisten työntekijöiden maahanmuuttoa.

Työperusteisen maahanmuuton edistäminen on todennäköisesti Juha Sipilän hallituksen maahanmuuttopoliittisen ohjelman valmistelijoiden työpöydällä yhtenä suurena asiakokonaisuutena. Ainakin sen pitäisi olla. Suomi ei ole missään vaiheessa ollut kansainvälisten muuttoliikkeiden tärkeä kohdema, eikä siitä sellaista tule ilman merkittävää panostusta ulkomailla tapahtuvan rekrytoinnin lisäämiseksi.

Suomeen on muuttanut suuremmassa määrin työntekijöitä oikeastaan vain Viirasta. Viime vuosina muutto eteläisestä naapurimaasta on kuitenkin olennaisesti vähentynyt, ja tänne jo kertaalleen asettuneet ovat alkaneet muuttaa takaisin entiseen kotimaahansa. Koska nuorten työikäisten ikäluokat ovat Virossa pienet, sieltä päin on tuskin odotettavissa paljon apua suomalaiseen työvoimapulaan.

Jos on niin, että Suomeen todella tarvitaan työntekijöitä, meillä pitäisi nostaa keskustelu keinoista ulkomaisen työvoiman Suomeen saamiseksi aivan toiselle tasolle. Maakuvatyön kanssa nyhertäminen ei riitä kovassa kansainvälisessä kilpailussa mihinkään.

Asiakokonaisuutta mutkistaa kuitenkin samalla se, että nykyään on poikkeuksellisen vaikea ennakoida työvoiman tarvetta, kun mukaan otetaan hieman pidempi aikaperspektiivi. Taloudellisten suhdanteiden ennustaminen on tietenkin aina ollut hankalaa, ja globalisaation oloissa se on muodostunut entistä vaikeammaksi.

Vanhojen vaikeuksien lisäksi tieteellinen ja teknologinen kehitys vaikuttaa tulevina vuosikymmeninä erittäin paljon työn tekemiseen ja työmarkkinoiden rakentamiseen. Automaatio on jo vienyt pois suuren määrän teollisen tuotannon työpaikoista, nyt

innovaatiovetoisen saneeraamisen kohteena ovat myös palvelut, tietotyö ja logistiikka. Suomessa finanssialan johtajat ovat kertoneet tuhansissa laskettavista työpaikkojen menetyksistä, kun esimerkiksi rahoitusprosesseja automatisoidaan.

Ihmistyötä korvaavat etenkin kolmiulotteinen tulostaminen, itseohjautuvat robotitautot ja tekoälyn tarjoamat käytännön sovellukset. Kukaan ei kuitenkaan vielä tiedä, millä vauhdilla muutos etenee eri aloilla. Tietoa ei myöskään ole siitä, missä määrin ja minne syntyy uusia työpaikkoja, jotka edellyttävät toisenlaista osaamista.

Olen suuresti huolissani siitä, mitä tästä seuraa. Jos julkisuudessa esitetyt karkeat ennusteet pitävät paikkansa, niin ihmisillä ja yhteiskunnilla on hirvittävä kiire yrittää sopeutua työelämän muutokseen. Uusiin olosuhteisiin soveltuva koulutusta pitäisi kehittää salamavauhtia samoin kuin luoda uusia malleja ratkaista työnteon ulkopuolelle jäävien toimeentulon ja merkityksellisen elämän kysymyksiä.

Globaalisti kehitys tuottaa suuria ongelmia Afrikan, Lähi-idän ja Etelä-Aasian voimakkaan väestönkasvun ja nuoriin painottuvan ikärakenteen maille. Työvoimavaltaista teollista tuotantoa tarvitaan ylipäättäen entistä vähemmän. Lisäksi 3D-tulostamisen seurauksena sekin vähä voi siirtyä takaisin korkean palkkatason maihin, lähelle tuotteiden suunnittelua ja tärkeimpiä markkina-alueita.

Suomessa logistiikkapalvelut ovat varsinkin alemman koulutustason ihmisten tärkeä työllistäjä. Heistä monet ovat maahanmuuttajia. Erään arvion mukaan kolme neljästä ajoneuvosta kulkisi jo parin vuosikymmenen päästä itseohjautuvasti. Jos julkinen liikenne alkaa pääkaupunkiseudulla kulkea ilman kuljettajia, monien Suomeen muuttaneiden mahdollisuudet päästä työelämään kiinni heikkenevät rajusti.

Työpaikat ovat ilmeisesti parhaiten turvassa siellä, missä koneen on (vielä) vaikea korvata ihmistä. Näissä työpaikoissa tarvitaan vuorovaikutustaitoja ja empaattisuutta. Monet ihmiset voivat ottaa elämässään menestyksellisesti uuden suunnan esimerkiksi sosiaali- tai terveydenhoidossa. On kuitenkin idealistista ajatella, että tällainen ammatillinen nahanluonti onnistuisi kaikilta.

Jos Suomesta katoaisi työ TAI työvoima, niin poliittisten toimenpiteiden suunnittelu olisi melko helppoa, vaikka jäljelle jäävät kysymykset vaikeita olisivatkin. Todellisuudessa molemmat kehityskulut asettuvat hankalasti päällekkäin: työmarkkinoilta vähenee sekä työn tekijöitä että työpaikkoja.

Maahanmuuttopolitiikan osalta tämä tarkoittaa sitä, että Suomen on syytä pyrkiä aktiivisesti saamaan ulkomailta Suomeen työntekijöitä niille aloille ja työpaikoihin, jotka todella kärsivät työvoimapulasta. Näin on tehtävä, vaikka emme tiedä, kuinka kauan tuo työvoimapula kestää.

Tässä voi syntyä kiusaus ajatella, että Suomeen työtä tekemään tulevat ovat täällä vain tilapäisesti. Näin Euroopassa sodan jälkeen pitkälti ns. vierastyöläisiin suhtauduttiin. Sen seurauksena ei valmistauduttu siihen muutokseen, jonka muuttoliike yhteiskunnissa sai aikaan. Tätä asennoitumisvirhettä Suomi ei ole tähän asti tehnyt, eikä maamme kannata tehdä sitä nytkään.

Halvalla hyvä pakolaisvene⁹

Kööpenhaminan Nyhavn on tupaten täynnä ihmisiä helteisenä heinäkuun päivänä. Ravintoloissa ja kahviloissa paikalliset ja turistit nauttivat elämästä ja annoksistaan. Toiset kulkevat edestakaisin terassien ja vesialueen välistä kaistaletta vapaita pöytiä ja tuoleja etsien. Ilmapiiri on iloinen ja rento. Vuotuisen jazz-festivaalin iloinen swing kantaa kaupunkikanjonia pitkin merelle asti. Meillä asiat ovat hyvin.

1600-luvulla rakennettu satama oli vuosisatojen ajan kauppaliikenteen vilkas keskus, joka kytki pohjoismaisen pääkaupungin maailman meriin ja merentakaisiin alueisiin. Sen kautta Tanskaan ja Tanskasta on kulkenut ihmisiä, tavaroita, rahaa, tietoja ja kulttuurisia vaikutteita. Uudesta maailmasta merimiesten mukana tuli myös se jazz. Nyhavnissa ovat aina kohdanneet monenlaiset sosiaaliset todellisuudet.

Sataman eteläreuna on hiljaisempi. Siellä on kuitenkin nyt jotain, mitä on mahdollista vastarannalta huomaamatta, mutta jota ei mielellään katso pitkään, koska se tekee olon vaivautuneeksi. Charlottenborgin taidehallin suuri fasadi on muutettu kiinalaistaiteilija Ai Weiwein taideteokseksi *Soleil Levant*. Leveäkeulaisen veneen tai lautan muotoiset suuret ikkuna-aukot on ahdettu viimeistä rakoa myöten täyteen tummansävyisiä ja kirkkaankeltaisia pelastusliivejä. (Ks. teoksen kansikuva.)

Teoksen vieressä oleva taulu kertoo, että liivit on kerätty Lesboksen saarelle tulleilta pakolaisilta, mutta sanoma tulee kyllä perille muutenkin. Satama-allas näyttäytyy installaation katsojalle Välimerenä, joka jakaa maailman auringossa paistattelevaan onnellisten puoliskoon ja toiseen todellisuuteen, jossa ihmiset pakenevat sotaa, vainoa ja tyranniaa. Kaikki pelastusliivejä katsovat tietävät, että monet lapset ja aikuiset eivät koskaan päässeet perille. Kuva Alan Kurdin ruumiista tunkeutuu tajuntaan.

Tanskalaisille taideteoksella on erityinen viesti. Maahanmuuttopolitiikkaa kiristettiin voimakkaasti jo 2000-luvun alussa, ja vuonna 2015 Tanska ryhtyi ensimmäisten joukossa tiukentamaan kontrollia ja heikentämään pakolaisten asemaa. Maahanmuuttoasioista vastaavan ministerin Inger Støjbergin ministeriökotisivulla on laskuri, joka ylipästä kertoo ulkomaalaislainsäädännön kiristyksistä. Kun 50 uudistusta tuli täyteen, ministeri juhlisti tapahtumaa sosiaalisessa mediassa täyttekakulla.

Ai Weiwein installaation ajoitus oli myös erinomainen. Lyhyen rauhallisemman jakson jälkeen on kesän aikana jälleen havahduttu Välimeren ylittäjien kasvaviin määriin sekä pääasialliseksi kohdemaaksi tulleen Italian ongelmiin selvitä tilanteesta. Euroopan lehdet täyttyivät viime viikkoina artikkeleista koskien Afrikan muuttoreittejä, liikkuvuuden laillista ja laitonta organisointia, merellisiä pelastusoperaatioita, majoittamisen ja muun vastaanoton ongelmia sekä kauhutarinoita Libyaan jääneiden kokemuksista.

Omalla matkallani Tanskassa, Saksassa ja Alankomaissa hätkähdyttävien oli kuitenkin se lehtijuttu, jossa kerrottiin Afrikasta Eurooppaan pyrkivien kumiveneistä ja

---

⁹ Kirjoitus on julkaistu *Siirtolaisuus—Migration*-lehdessä 3/2017.

yritettiin selvittää niiden alkuperää. Kiinalaisella verkkokauppapaikalla voi hankkia noin tuhannella dollarilla näitä veneitä, joita markkinoidaan nimellä *High Quality Refugee Boat*. Veneen kantokyvyksi kerrotaan 25–30 henkilöä. Myyjä ei tietenkään vastaa siitä, jos laivaan lastataankin toistasataa epätoivoista ihmistä.

Tilanteen muuttuminen Välimerellä havahdutti kesällä myös poliittiset opportunistit. Saksan vaalikamppailussa altavastaaajaksi jäänyt sosiaalidemokraattien Martin Schulz varoitti, että Italian tilanne on kestävä ja että vuoden 2015 tapahtumat voivat toistua. Hän sai kritiikkiä niskaansa niin omilta kuin vastapuolelta muustakin syystä kuin lomarauhan rikkomisesta. Yhteen olennaiseen asiaan kiinnitettiin kuitenkin ihmeen vähän huomiota: kyse *ei ole* samasta asiasta kuin mitä vuoden 2015 loppupuolella tapahtui.

Välimeren keskistä reittiä pyrkivät eivät varmasti lähtisi vaaralliselle matkalleen, ellei heillä olisi siihen hyviä syitä. Heistä suurin osa tulee kuitenkin Länsi-Afrikasta tai muista sellaisista maista, joista lähtöisin olevilla on heikot mahdollisuudet saada myönteinen päätös turvapaikka-anomukseensa. Jos he sellaista edes jättävät. Monet yrittävät rantauduttuaan päästä kaikin keinoin eteenpäin ja Euroopan laillisille tai laittomille työmarkkinoille.

Tämä tekee asiasta Euroopan unionille paljon vaikeamman ratkaista. Kansalaismielipide ja sen seurauksena myös poliittinen ilmapiiri muuttui jäsenvaltioissa ja vuoden 2015 tapahtumien johdosta, eikä Afrikasta tulleita kohtaan löydy samanlaista hyväntahtoisuutta kuin millä vielä etenkin syyrialaisia ja eritrealaisia kohtaan suhtauduttiin. Heinäkuisessa kokouksessaan jäsenvaltioiden vastuuministerit halusivatkin sälyttää Afrikan maille enemmän vastuuta muuttoliikkeen rajoittamisessa ja palautettavien vastaanottamisessa.

Tämä on helpommin sanottu kuin tehty. Siitä huolimatta jotkut jäsenmaat haluaisivat mennä vielä pidemmälle. Alankomaiden maaliskuisten vaalien jälkeiset hallitusneuvottelut ovat jo kahteen kertaan pysähtyneet etenkin oikeistoliberaalien ja kristillisdemokraattien haluun tehdä Pohjois-Afrikan maiden kanssa samanlaisia sopimuksia kuin mikä on jo tehty Turkin kanssa. Edes pakolaisilla ei olisi oikeutta tulla Alankomaihin jättämään turvapaikkahakemustaan. Tähän sikäläinen vihreä vasemmistopuolue ei katsonut voivansa suostua.

Osmo Soininvaara kirjoitti blogissaan, että jos väestö- ja muu kehitys jatkuvat Afrikassa nykyisellä tiellä, Eurooppaan pyrkiviä voidaan pian joutua laskemaan jopa kymmenissä miljoonissa. Se voi olla liioittelua, mutta joka tapauksessa lähivuosikymmenien tulevaisuuden näkymä on sellainen, että ainakaan muuttopaineen vähenemisen toiveeseen ei kannata tuudittautua. Pitäisi siis pystyä luomaan kestävä järjestelmä, jossa yhä taataan oikeus hakea turvapaikkaa sitä todella tarvitseville sekä jossa rakennetaan laillisia reittejä pyrkii Eurooppaan niille, jotka haluavat tulla tänne tekemään työtä. Tällainen rakennelma ei synny käden käänteessä.

Meillä Suomessa sisäministeriö on aloittanut Juha Sipilän hallituksen maahanmuuttopoliittisen ohjelman valmistelun. Vuonna 2013 valtioneuvoston periaatepä-

töksenä hyväksytty *Maahanmuuton tulevaisuus 2020* -strategia jätti laadun puolesta paljon toivomisen varaa, toivottavasti nyt pystytään parempaan. Tavoitteena pitäisi olla mahdollisimman kokonaisvaltainen näkemys, jossa asioita tarkastellaan ennemmin realistisesti kuin ideologisesti ja joka tarjoaa riittävän evästyksen toimeenpanon suunnittelulle.

Afrikasta Etelä-Eurooppaan suuntautuva muutto on otettava ohjelman valmistelussa täällä pohjoisessakin huomioon, vaikka viime kädessä näihin kysymyksiin pitääkin löytyä yhteiseurooppalainen vastaus. Tähän eurooppalaiseen ongelmanratkaisuun Suomi voi kuitenkin osallistua aktiivisesti ja rakentavasti, ja niin maamme pitäisikin tehdä, koska asia kuuluu myös meille. Muistutukseksi tästä *Soleil Levant* -installaatio pitäisi pystyttää muutamaksi viikoksi Helsinkiinkin, esimerkiksi Senaatintorille.

Kriittisiä kommentteja hallituksen maahanmuuttopoliittiseen ohjelmaan¹⁰

Juha Sipilän hallituksen maahanmuuttopoliittinen ohjelma julkaistiin heti tammi-kuun 2018 alussa (Sisäministeriö 2018). En voi sanoa olevani lopputulokseen pettynyt, koska syksyn mittaan prosessista kantautuneiden signaalien perusteella odotukset olivat jo asettuneet varsin matalalle. Silti ohjelman lukeminen oli turhauttava kokemus.

Osallistuin toistakymmentä vuotta sitten, loppuvuodesta 2005, keskusteluun pääministeri Matti Vanhasen hallituksen maahanmuuttopoliittisesta ohjelmasta, kun työryhmän ehdotus ohjelmaksi oli kesällä julkaistu. Otsikoin kommenttipuheenvuoroni seuraavin sanoin: silmät kiinni ja toivotaan parasta (Saukkonen 2018 [2005]).

Kuinka olisikaan tuolloin voinut tietää, että tuo vuoden 2005 ohjelma on parasta, mitä valtioneuvosto on siihen mennessä ja siitä lähtien tällä saralla aikaan saanut! Siinä ensimmäistä kertaa maahanmuuttoa tarkasteltiin pakolaiskysymyksiä selvästi laajempänä kysymyksenä ja hallitusohjelmakirjauksen mukaisesti suhtauduttiin myönteisesti työperusteisen maahanmuuton edistämiseen. Kyseinen ohjelma loi uskoa siihen, että Suomessa pystyttäisiin tarkastelemaan kansainväliseen muuttoliikkeeseen liittyviä kysymyksiä järkevästi ja kokonaisvaltaisesti.

Ennen ohjelman yleisiä linjauksia konkretisoivan toimenpideohjelman valmistumista väliin iski kuitenkin kansainvälinen finanssikriisi, ja kansainvälisillä työmarkkinoilla aktiivisesti rekrytoivan suomalaisen valtiolaivan purjeet reivattiin vauhdilla alas. Muutamaa vuotta myöhemmin, Jyrki Kataisen pääministerikaudella, laadittiin hyvin ylimalkainen *Maahanmuuton tulevaisuus 2020* -strategia. Seuraavana vuonna valmistuneen strategian toimenpideohjelman keskeinen sisältö oli se, että mikään ei

---

¹⁰ Kirjoitus on julkaistu blogissani 7.1.2018.

saanut maksaa mitään. Niin sanotun pakolaiskriisin keskellä juuri kukaan ei uskaltanut ulkomaisen työvoiman tarpeesta puhua.

Turvapaikanhakijoiden Suomeen tulon tyrehtyttyä ja talouskasvun jälleen orastessa kysymys ulkomaisen työvoiman saamisesta Suomeen on kuitenkin aktualisoitunut. Tätä heijastaa myös tuoreimman maahanmuuttopoliittisen ohjelman keskeinen tavoitelinjaus, jonka mukaan Suomi pyrkii ennakoivaan, aktiiviseen ja strategiseen työvoiman maahanmuuttoon. Kokonaisuudessaan ohjelman tavoitteena on "tuoda näkyväksi ja edistää hallituksen maahanmuuttopoliittista linjaa, joka tukee työllisyyttä ja julkista taloutta vahvistavaa, huoltosuhdetta kohentavaa sekä talouden kansainvälistymistä edistävää maahanmuuttoa".

Ohjelma painottuukin tällä kertaa varsinaisen maahanmuuttopolitiikan osalta nimenomaan työvoiman maahanmuuttoon, ja sen nimeksi on annettu "Töihin Suomeen – Hallituksen maahanmuuttopoliittinen ohjelma työperusteisen maahanmuuttoa vahvistamiseksi". Juha Sipilän hallitus on tunnetusti osittain hallitusohjelmansa velvoittamana, osittain vuoden 2015 tapahtumien johdosta ehtinyt jo laatia useita etenkin pakolaispolitiikkaan liittyviä linjauksia, ohjelmia ja lainsäädäntömuutoksia.

En puutu tässä yhteydessä tarkemmin ulkomaisen työvoiman tarpeeseen ja sen arviointiin. Hallituksen maahanmuuttopoliittisen ohjelman viesti on kuitenkin selkeä ja yksiselitteinen. Sen mukaan Suomi tarvitsee eri aloille sekä maassa tilapäisesti työskenteleviä että maahan pysyvästi asettuvaa työvoimaa. Lisäksi todetaan, että "työvoiman maahanmuutto on Suomessa tapahtunut vailla kokonaisvaltaista strategista suunnittelua ja julkisen vallan koordinaatiota koskien rekrytoinnin suuntaamista, rekrytointitoimenpiteitä tai rekrytoitavan työvoiman sijoittumista eri toimi- tai ammattialoille".

Tätä taustaa vasten voisi olettaa, että nyt tartuttaisiin tuumasta toimeen ja korjattaisiin havaitut puutteet. Turha toivo. Kuten aikaisemminkin, maahanmuuttopolitiikasta päättävien eväät tuntuvat loppuvan, kun pitäisi siirtyä tarpeiden, tavoitteiden ja toteutuksen konkretisointiin. Tarkoitan tällä sellaisia kysymyksiä kuten: mistä ilmiansuunnasta ulkomaista työvoimaa pyritään hankkimaan, kuinka paljon ja millä aikataululla minkälaisia ihmisiä Suomeen tarvittaisiin ja millä keinoin heitä voitaisiin tänne saada, lyhytaikaisesti ja pysyvästi.

Tily totuus, jonka ohjelmakin näyttää tunnustavan, on ettei Suomi ole missään vaiheessa ollut kansainvälisesti liikkuvan työvoiman merkittävä kohde. Oikeastaan maamme on saanut työperusteista maahanmuuttoa suuremmassa määrin ainoastaan Virosta, kaikki muu on mittakaavaltaan vähäpätöistä. Kiinnostus muuttaa Virosta työn perässä Suomeen on selvästi laskenut, ja monet tänne jo kertaalleen muuttaneet ovat lähteneet takaisin. Sikäläisten nuorten ikäluokkien pienuudesta johtuen suurta ryntäystä tänne ei ole lähitulevaisuudessa odotettavissa.

Valtionhallinnossa ja poliitikkojen piirissä näyttää jo pitkään olleen vallalla käsitys, jonka mukaan Suomen ongelmana on verrokkimaihin nähden heikompi maabrändi. Edistystä voitaisiin näin ollen saada aikaiseksi tehostamalla kansainvälistä maakuva-

työtä ja parantamalla sen laatua. Tässä on epäilemättä totuuden siemen. Suomi on huonosti tunnettu syrjäinen maa. Kotimaamme synnyttämät mielikuvat eivät välttämättä ole kielteisiä, mutta juuri millään osa-alueella me emme erotu eduksemme sellaisten henkilöiden silmissä, joilla on varaa valita Suomen kaltaisten yhteiskuntien välillä.

Vaikka Suomen brändiä maailmalla ehkä voidaankin parantaa, minun on mahdollista uskoa, että yleisellä maakuva-työllä, kulttuuridiplomatialla tai ohjelman mainitsemalla Suomi-lähettilästoiminnalla voitaisiin ratkaisevasti vaikuttaa työperusteisen maahanmuuton lisäämiseen. Pystyäkseen todella kilpailemaan globaalista työvoimasta Suomen pitäisi – kilpailijamaidensa tavoin – harjoittaa kansainvälistä rekrytointia. Se tarkoittaa paikan päällä olemista, laajamittaista ja pitkäkestoista tiedottamista ja markkinointia ja suoraa värväämistäkin.

Kansainvälisessä rekrytoinnissa minun on vaikea nähdä, että Suomi olisi tähän asti saanut aikaiseksi oikeastaan mitään. Kaikesta tähänastisesta huokuu halu saada tuloksia aikaan halvalla ja välimatkan päästä. Jääkiekkotermein Suomi yrittää epätoivoisesti tehdä maaleja kaukolaukauksilla, vaikka kiekkoista suurin osa survotaan verkkoon lähietäisyydeltä. Ohjelma mainitsee toivoa herättävästi kohdennettujen toimenpiteiden joukossa kansainväliset rekrytointipilotit ohjelmistokehittämisen ja matkailun aloilla, mutta jää epäselväksi, mitä näillä oikeasti tarkoitetaan.

Paikan päällä oleminen ja aktiivinen tekeminen ovat kallista puuhaa. Senkin vuoksi Suomessa pitäisi pyrkiä vastaamaan edellä mainittuihin konkretisoiviin kysymyksiin koskien tarpeen määrää, laatua ja aikataulua. Rajalliset resurssit pitäisi kohdentaa sinne, missä kustannus-hyötysuhteen voidaan olettaa olevan paras. Kun huolehditaan rekrytoinnin ja työelämän pelisääntöjen noudattamisesta, tietoinen ja suunnitelmallinen värväyspolitiikka on myös eettisesti kestävä.

Tuore hallituksen maahanmuuttopoliittinen ohjelma noudattaa myös sitä jo *Maahanmuuton tulevaisuus 2020* -strategiassa valittua linjausta, jonka mukaan samassa yhteydessä käsitellään myös kotouttamispolitiikkaa sekä hyviä etnisiä tai väestösuhteita. Onkin tärkeätä pitää mielessä, että Suomeen myös työperusteisesti tulevilla on erilaisia tarpeita tänne asettumisessa ja että myös työvoiman maahanmuutto muuttaa Suomea ja sen väestörakenteita pysyvästi.

Valtioneuvosto kuitenkin käsittelee sekä kotouttamista että hyviä väestösuhteita erikseen etenkin työ- ja elinkeinoministeriön ja oikeusministeriön hallinnonaloilla ja laatii säännöllisesti esimerkiksi valtion kotouttamisohjelman. Näin ollen on outoa, että maahanmuuttopolitiikan valmistelussa on tietoisesti lisätty suunnittelun päällekkäisyyttä sisällyttämällä kotouttamis- ja väestösuhdeasioita myös tähän ohjelmatyöhön. Muutenkin aika suppeasta, vain 35 sivun mittaisesta kuvitetusta ohjelmasta vain viisi (5) sivua käsittelee lopulta itse asiaa eli työvoiman maahanmuuton edistämistä. Kansainväliseen rekrytointiin liittyvät kysymykset ovat niin isoja ja monimutkaisia, että ne ansaitsivat huomattavasti laajemman ja täsmällisemmän käsittelyn.

Maahanmuuttopoliittisessa ohjelmassa viitataan rinnakkain valmistelussa olevaan *Talent Boost* -toimenpideohjelmaan, jonka julkistamista lupailaan alkukevääälle 2018. Jul-

kisuudessa olevien tietojen perusteella sekin näyttää kuitenkin menevän suurimmaksi osaksi ohi työvoiman kansainvälisestä rekrytoinnista. Houkuttelun kohteeksi määritellyt osaajat on määritelty osin kovin kapeasti, osin jälleen kerran turhan ylimalkaisesti.

Ehdotankin, että – jos tässä asiassa halutaan olla tosissaan eikä vain näön vuoksi liikkeellä – valtio ryhtyisi laatimaan erillistä maahanmuuttopoliittisen ohjelman työperusteisen maahanmuuton toimenpideohjelman. Sen tulisi keskittyä vain ja ainoastaan tähän asiaan. Ohjelman valmistelun olisi myös hyvä olla laaja-alaista ja keskustelevaa. Viisitoista viime vuotta asiaa kohtalaisen läheltä seuranneena en voi välttää myöskään vaikutelmalta, että ohjelmatyötä on pyritty tekemään aina vain pienemmässä piirissä.

Maailma kaupungissa, kaupunki maailmassa¹¹

Kaupungit ovat vetovoimaisia paikkakuntia. Asian voi sanoa jopa jyrkemmin: ellei jokin urbaani yhdyskunta ole houkutteleva ja ympäristönsä näkökulmasta kiinnostava, se ei ole (aito) kaupunki, oli tuo paikka sitten muuten kuinka suuri tai merkittävä hyvänsä. Historia tuntee lukuisia vetovoimaisuutensa menettäneitä, aikansa kituneita ja lopulta tuhoutuneita kaupunkeja.

Muuttoliike kaupunkiin, kaupunkiinmuutto, on siis olennainen osa kukoistavan kaupungin elämää. Se, kuinka paljon ja kuinka läheltä tai kaukaa kaupunkiin tullaan heijastaa oman aikansa maailman ihmisten liikkuvuutta ja sen säätelyä sekä kaupungin asemaa tässä maailmassa. Näistä olosuhteista kertoo myös se, kuinka monet tulijoista haluavat jäädä kaupunkiin pitkäksi aikaa tai jopa pysyvästi.

Vetovoimaisuutensa vuoksi kaupungin rajoilla on jatkuvaa liikettä. Rajat ovat paitsi alueellisia myös sosiaalisia ja poliittisia. Muuttoliike tuottaa kaupunkeihin kysymyksiä kaupunkiinmuuton hallinnasta, mutta myös siitä, ketkä saavat jäädä kaupunkiin asumaan ja ketkä ovat millä edellytyksillä kaupunkiyhteisön täysivaltaisia, palveluihin oikeutettuja tai muuten hyväksytyjä jäseniä.

Kaupunkiinmuuton seurauksena kaupungin elämään ovatkin aina kuuluneet myös sisään- ja ulossulkemisen ja vastavuoroisen integraation, suomalaisittain kotoutumisen, jatkuvat prosessit. Uudet asukkaat opettelevat kaupungin tavoille ja hakevat muutenkin paikkaansa yksityisissä ja julkisissa tiloissa ja elämän eri osa-alueilla. Muuttajat toivovat myös tulewansa kohdeelluksi reilusti ja yhdenvertaisesti ja hyväksytyksi sellaisina kuin he ovat, ilman kohtuuttomia sulautumisen vaatimuksia.

Vastaanottava kaupunkiyhteisö suhtautuu muuttajiin usein kirjavin tuntein. Osa toivottaa tulijat tervetulleiksi, osa puolestaan pelkää perinteiden, identiteetin tai turvallisuutensa katoamista muutoksen pyörteissä. Inhimillistä on niin ksenofobia, vieraan pelko, kuin uusia tuulia ja elementtejä kohtaan tunnettu uteliaisuus ja myö-

---

¹¹ Kirjoitus on ilmestynyt *Kvartti*-lehdessä 1/ 2018.

tämielisyyskin (ksenofilia). Kaupungin sosiaalisissa instituutioissa kuten koululaitoksessa ja terveydenhuollossa joudutaan miettimään, miten parhaiten sovitetaan yhteen normaalit käytänteet ja väestön muuttumisen tuottamat uudet haasteet.

Kreikkalaistaustaisen ruotsalaiskirjailijan muistutus kotoutumisen kaksisuuntaisuudesta on hyvä ohjenuora kaikille kaupungeille, kaupunkiin muuttajille ja muille kaupunkilaisille:

Jos elää siirtolaisena, mutta ei ole valmis kohtaamaan uutta hyväntahtoisesti ja kiinnostuneesti, on tuomittu elämään yhteiskunnan laitamilla. Sama pätee toisinpäin. Jos yhteiskunta ottaa vastaan uusia ihmisiä, mutta ei ole valmis kohtaamaan heidän mukanaan tulevaa uutta, se on tuomittu saamaan riesakseen ongelmia. (Kallifatides 2016, 75–76, suom. Asta Piironen).

Monikulttuurinen kaupunki

Muuttoliikkeen johdosta kaupunki koostuu aina eri sukupolvien kaupunkilaisista, ja sukupolvien välillä on tässäkin tapauksessa usein vähän kitkaa. Paljasjalkaisten ja muualta tulleiden lisäksi kasvava ja menestyvä kaupunki koostuu muutenkin keskenään erilaisista ihmisistä, joilla on erilaisia elämänhistorioita ja identiteettejä. Muuttoliikkeen seurauksena (aito) kaupunki on luonteeltaan aina myös monikulttuurinen paikkakunta.

Monikulttuurisuus tarkoittaa etnistä ja kulttuurista monimuotoisuutta yksinkertaisena demografisena tosiasiana. Monikulttuurisen kaupunkiyhteisön jäsenillä on esimerkiksi erilaisia käsityksiä siitä, mikä on heidän (etninen) alkuperänsä tai mihin (etniseen) ryhmään he kuuluvat. Lisäksi kulttuurinen moninaisuus tarkoittaa kaupunkilaisten eri kieliä, uskontoja, tapoja, arvoja, traditiota ja erilaisia käsityksiä siitä, millaista on hyvä elämä.

Kaupungin monikulttuurisuus ei välttämättä tarkoita sitä, että sinne pitäisi tulla hyvin kaukaa ihan erilaisia ihmisiä. Ihminen on luonteeltaan sosiaalinen olento, joka havainnoi jatkuvasti eroja, luokittelee asioita ja ihmisiä ja jakaa viimeksi mainittuja meihin ja muihin ja pienempiin ryhmiin ja yhteisöihin. Samanlaisiin ja erilaisiin liitetään myönteisiä ja kielteisiä määreitä ja luonnehdintoja.

Ei ole kuitenkaan mitään itsestään selvää tai luonnollista siinä, millä perusteella tärkeimmät luokittelut tehdään ja kuinka suuria erojen täytyy olla, että ne koetaan tärkeiksi ja merkityksellisiksi. Myös läheltä tulevat melkein samanlaiset voidaan kokea jyrkästi poikkeavina. Kohtaamiseen ja suhtautumiseen vaikuttaa biologinen perimämme, mutta myös toimintaympäristömme sekä opitut käyttäytymismallit. Ihmisten pohjimmainen samanlaisuus mahdollistaa yhteenkuuluvuuden tunteen taustoiltaan tai ominaisuuksiltaan hyvin erilaisten ihmisten kesken. (Ks. esim. Säävälä 2016.)

Ihmisten tapa elää kaupungissa, kaupungin kulttuuri, yhdenmukaistaa tiiviin vuorovaikutuksen kautta arvoja ja elämäntapoja. Toisaalta kaupunkiyhteisön koko ja sen

alueiden ja toimintojen eriytyneisyys tekevät myös mahdolliseksi kielen, kulttuurin ja yhteisöllisen identiteetin säilyttämisen pitkiä ajanjaksoja. Kaupungin monikulttuurisuus muuttuu jatkuvasti, mutta se ei hevillä katoa kokonaan. Esimerkiksi Tom Wolfen romaani Turhuuksien rovio (1989) kertoo hienosti, kuinka paljon ryhmäeroja New Yorkin kansojen uunissa on jäänyt sulattamatta.

Kaupunkiyhteisön monikulttuurisuus, kaupunkilaisten keskinäinen erilaisuus, tarkoittaa sitä, että jokaisessa kaupungissa, suuressa ja pienessä, on aina etsittävä toimivia ratkaisuja tuon erilaisuuden organisoimiseksi. Erilaisuuden organisointi tarkoittaa periaatteiden laatimista ja käytännön järjestelyjen luomista sitä varten, että eroistaan huolimatta kaupunkilaiset tulevat riittävän hyvin toimeen toistensa kanssa sekä pystyvät asettamaan yhdessä tavoitteita ja saavuttamaan niitä. (Ks. tarkemmin Saukkonen 2007; 2013a.)

Etnisistä ja kulttuurisista eroistaan huolimatta kaupunkilaiset kykenevät hyvin toimivassa kaupungissa kommunikoimaan erilaisten rajojen ylitse, heillä on erojen lisäksi myös yhteinen kieli. Se tarkoittaa myös sitä, että poikkeavista etnisistä identiteetistään huolimatta kaupunkilaiset kokevat olevansa myös saman kaupunkiyhteisön jäseniä. Erilaisuuden organisointi on tasapainottelua vapauksien ja oikeuksien sekä yhteisten sääntöjen ja velvollisuuksien välillä. Suvaitsevaisuuden lisäksi tärkeitä on ne arvot ja normit, joista ei pidä joustaa kulttuurisen monimuotoisuuden yleisen sallimisen ja suojelemisen nimissä.

Kaupunkilaiset maailmalla

Aidot kaupungit ovat myös työntövoimaisia. Menestyvät kaupungit ovat yleensä olleet paikkoja, jotka ovat sijainneet aatteiden, ideoiden ja vaikutteiden risteyskohdassa. Sama reitti, joka on tuonut kaupunkiin rahaa, tavaroita ja ihmisiä, on myös kuljetanut kaupungin omaisuutta, kulttuurisia innovaatioita ja kaupunkilaisia kätevästi toisaalle. Dynaamisille kaupungeille ominaisia ovat aukot sen rajoilla ja rajoissa, mutta kaupunki itsessään on historiallisesti aina ollut myös portti avarampaan maailmaan.

Kaupunkiinmuuton lisäksi ajassaan vahvasti elävälle ja maailmaan osallistuvalla kaupungeille on siten ominaista kaupungistamuutto. Joskus olosuhteiden pakosta, mutta vielä useammin vapaaehtoisesti jotkin kaupunkilaiset ovat pakanneet tavaransa ja lähteneet toisaalle. Jotkut ovat jääneet lähelle, mutta monet ovat siirtyneet kauemaksi, aina maan ääriin saakka. Yhdet ovat olleet poissa jonkin aikaa, toiset eivät ole palanneet koskaan.

Ihmisten elämässä liikkuvuus on niin tyypillistä, että juuri on huono käsitteellinen väline kuvaamaan kiinnittymistä paikkaan tai yhteisöön. Tunne juurista, samoin kuin juurettomuuden tunne, ovat kuitenkin aitoja emotioita. Vaikka ihminen lähtee kaupungista, tuo kaupunki ei missään vaiheessa kokonaan lähde hänestä, koska hän ei pääse irti omasta historiastaan ja siihen kiinnittyvistä suhteista, kokemuksista ja

muistoista. Näiden ei välttämättä tarvitse olla myönteisiä ollakseen merkityksellisiä, kuten niin ikään ruotsalaistunut irakilaisaustainen Duraid Al-Khamisi kertoo pohtiessaan eroja hänen ja Ruotsissa syntyneiden pikkuveljien välillä:

Voiko pikkuveli Semir kaivata ihmistä, jota ei ole koskaan tuntenut? Voiko Sandro kaivata Bagdadin iltatuulta? Voiko Awsam ymmärtää sitä inhoa, millä minä muistelen Bagdadin koulupihaani – missä me 30–40 muun lapsen kanssa viidenkymmen asteen helteessä istuessa opimme olemaan aina valmiit uhraamaan henkemme Saddamin puolesta? Ja voiko Awsam käsittää, että samalla kaipaamaan sinne takaisin? Mutta ihminen löytää aina asioita, joita rakastaa. (Al-Khamisi 2017, 133, suom. Asta Piironen.)

Kaupunki ei siten ole ainoastaan omalla maantieteellisellä paikallaan, vaan se sijaitsee kaikkialla, minne kaupunkilaisia on sieltä lähtenyt. Ympäri maailmaa on niin bagdadilaisia kuin tukholmalaisiakin. Näin muodostuu kaupunkilaisten globaali verkosto, eräänlainen diaspora. Verkoston kiinteys, samoin kuin siihen kuuluvien suhde lähtökaupunkeihinsa heijastavat myös sekä oman aikansa kommunikaation mahdollisuuksia että kaupungin kykyä pitää itsensä lähtijöiden mielessä ja sydämessä.

Yhä useammassa kaupungeissa on läsnä koko maailma ihmiskunnan etnisen ja kulttuurisen monimuotoisuuden merkityksessä. Tämän lisäksi entistä suurempi määrä kaupunkeja vaikuttaa koko maailmassa, koska kaikkialla maapallolla on ihmisiä, joiden identiteettiin heidän menneisyytensä toisessa kaupungissa yhä vaikuttaa. Sisäisen erilaisuutensa menestyksellisen organisoinnin lisäksi toimiva kaupunki onnistuu pitämään yhteyttä toisaalle lähteisiin muuttajiinsa sekä ylläpitämään ja vahvistamaan heidän käsityksiään omista juuristaan kaupungissa.

Monessa maassa ja kaupungissa onkin mietitty vakavasti, mitä tämä kehitys tarkoittaa yhteiskunnan ja paikkakunnan identiteetin ja menestyksellisen toiminnan kannalta (ks. esim. Boyle, Kitchin & Ancien 2013). Esimerkiksi Uudessa-Seelannissa on määritelty kansakunta uudelleen siten, että maa on paitsi kaukainen pieni saarivaltio myös globaalisti verkottunut kansallinen yhteisö, joka sinne muuttaneiden ja sieltä muuttaneiden ansiosta ulottaa lonkeronsa kaikkialle maailmaan. Saman tyyppistä kansakunnan uudelleen määrittelyä löytyy paljon myös esimerkiksi Kanadasta ja Euroopasta lähinnä Portugalista. Tämä itsensä uudelleen määrittäminen fyysisen paikan sijaan sosiaalisiksi verkostoiksi soveltuu kaupunkeihin vielä paremmin kuin valtioihin.

Suomalainen kaupunkikehitys ja Helsinki

Miltä Suomi ja Helsinki näyttävät näiden ajatusten valossa? Suomi kaupungistui verrattain hitaasti, mutta Turku oli alusta lähtien sekä hyvin kansainvälinen että kansainvälisesti verkostoitunut kaupunki. 1600-luvulla kaupunkien perustaminen siirtyi

rannikolta myös sisämaahan, ja uudet kaupungit alkoivat kerätä väestöä etenkin — joskaan ei yksinomaan — Suomen sisältä. Rannikon kaupungeissa, joissa laivat tulivat ja menivät, oli helppo kokea olevansa osa maailmaa.

1800-luvun lopun vahva taloudellinen modernisaatio ja kasvu tekivät Helsingistä ja etenkin Viipurista väestöltään jo varsin monikulttuurisia (ks. tarkemmin Leitzinger 2008). *Maamme kirjassa* Zachris Topelius toteaa Suomessa asuvan suomen- ja ruotsinkielisten ja saamelaisten (lappalaisten) lisäksi etenkin Etelä-Suomessa venäläisiä, saksalaisia ja englantilaisia, vähän ranskalaisia, sveitsiläisiä, tanskalaisia, norjalaisia ja puolalaisia sekä juutalaisia ja romaneja (mustalaisia). (Topelius 1982 [1875], 70; 175–176.)

Samaan aikaan muuttoliikkeen suuri suunta vei kuitenkin muiden Pohjoismaiden tavoin Suomesta pois päin, lähinnä Pohjois-Amerikkaan, mutta myös Australiaan ja Uuteen-Seelantiin. Tässä maastamuutossa läntisen ja eteläisen Suomen rannikkokaupungit — Helsinki mukaan lukien — lähiseutuineen olivat sekä tärkeitä lähtöalueita että etenkin kauttakulkupaikkoja.

Laajassa mielessä Suomi kaupungistui kuitenkin vasta toisen maailmansodan jälkeen maaltamuuton sekä pienemmistä kaupungeista suurempiin kaupunkeihin muuton merkeissä. Suomesta muutettiin etenkin 1960-luvulla myös runsain mitoin Pohjanlahden yli Ruotsiin. Kylmän sodan aikana Suomeen ulkomailta suuntautuva muuttoliike oli erittäin vähäistä, ja tämä seikka on peittänyt julkisessa keskustelussa alleen sekä aikaisemman maahanmuuton että varsinkin joidenkin kaupunkien historiallisen kansainvälisyyden ja monikulttuurisuuden.

Suomen yleinen avautuminen maailmalle tapahtui 1980-luvun lopulla ja 1990-luvun alussa. Tämä oli seurausta etenkin neuvostojohtoisen sosialistisen järjestelmän romahtamisesta, Länsi-Euroopan taloudellisesta ja poliittisesta yhdentymisestä sekä yleisestä taloudellisesta, teknologisesta ja kulttuurisesta globalisaatiokehityksestä. Suomi kytkeytyi entistä vahvemmin ja laajemmin kansainvälisiin virtoihin, kansainvälinen muuttoliike mukaan lukien.

Tämän viimeaikaisen kehityksen seurauksena etenkin Helsingistä ja muusta pääkaupunkiseudusta, mutta myös monista muista Suomen kaupungeista on tullut etnisesti ja kulttuurisesti paljon monikulttuurisempia kuin ennen. Suomen viimeaikaista kaupunkikehitystä ei voi ymmärtää tai tulkita oikein ilman maahanmuuton ja monikulttuurisuuden ulottuvuuden huomioon ottamista. Suurimpien kaupunkien tulevaisuuden ennakointi edellyttää niin ikään liikkuvuuden, kotoutumisen, uusien yhteisöjen muodostumisen ja väestösuhteiden rakentumisen analyttistä tarkastelua.

Monikulttuurisuutta on vaikea ottaa tilastollisesti täsmällisesti haltuun (ks. Saukkonen 2016), mutta suuntaa antavia tietoja voidaan eri lähteiden nojalla esittää, parhaiten kielistä. Sanotaan, että Helsingissä puhutaan noin 150 eri kieltä, mutta tässä luvussa ovat mukana ainoastaan väestötietojärjestelmän käyttämään standardiin sisällytetyt kielet. Fred Karlssonin tuoreen laskelman mukaan todellinen luku on vähintään viisisa-

taa kieltä, ja on oletettavaa, että suurta osaa näistä kielistä ellei jopa kaikkia puhutaan ainakin vähän myös pääkaupunkiseudulla (Karlsson 2017).

Helsingissä asuvien joukossa on ihmisiä miltei kaikista maailman maista (167 muun valtion kuin Suomen kansalaisuuden edustajia vuoden 2017 alussa). Kaikki maailman suuret uskonnot eri variaatioineen, samoin kuin suuri osa pienistäkin uskonnoista, ovat läsnä Suomen pääkaupungissa. Uskonnolliset vakaumukset ja traditiot ovat tyypillisesti varsin pysyviä, mutta myös suuren osan nykyisin puhutuista kielistä voi luottaa säilyvän Helsingissä pitkälle tulevaisuuteen. Sama koskee etnisiä ja kansallisia identiteettejä, joista suuri osa pystytään yhdistämään ongelmattomasti suomalaisuuden tai helsinkiläisyyden kokemukseen.

Sisäisen erilaisuutensa onnistunut organisointi on siten yksi Helsingin – ja monien muidenkin Suomen kaupunkien – tulevaisuuden tehtävistä, jos ne haluavat säilyttää nykyisen toimivuutensa ja kehittää sitä edelleen. Tämän lisäksi Helsinkiä ja muita kaupunkeja koskee myös yhteyksien ylläpitäminen ja kehittäminen maailmalla olevien helsinkiläisten (muiden kaupunkien osalta heidän entisten asukkaidensa) kanssa.

Tarkkaa tietoa ulkomailla asuvista entisistä helsinkiläisistä on mahdoton saada, mutta varovaisestikin arvioiden kyse on suuresta määrästä. Vuonna 2018 käydyn presidentin vaalin yhteydessä ulkomailla asui yli 51 000 sellaista henkilöä, jotka kuuluivat Helsingin vaalipiiriin eli Helsinki oli ollut heidän kotikuntansa Suomessa heidän viimeksi täällä asuessaan. Pelkästään 2000-luvulla Helsingistä on muuttanut pidemmäksi tai lyhyemmäksi aikaa ulkomaille noin 61 000 henkeä (vuonna 2016 noin 5 400). Heistä osa on ollut Suomeen aikaisemmin muuttaneita ulkomaalaisia, mutta suuri osa myös niin sanottuun kantaväestöön kuuluvia henkilöitä. Helsingin kansainvälinen verkostoituminen (josta osa on toki ymmärrettävissä osaajien ja osaamisen menettämisenä) näyttäisi myös olevan kiihtymään päin.

Tulevaisuus

Globaalin kaupungistumiskehityksen johdosta yhä suurempi osa maailman väestöstä asuu kaupungeissa. Suuri osa maailman kaupungeista kasvaa ja uusia kaupunkeja syntyy. Kaupunkien väestö koostuu useista sukupolvikerrostumista ja kiihtyvän kansainvälisen muuttoliikkeen johdosta myös etnisesti ja kulttuurisesti entistä kirjavammasta ihmisjoukosta. On helppo yhtyä kaupunkisosiologi Yuri Kazepovin kymmenkunta vuotta sitten kaupungeille heittämään haasteeseen:

[K]uten keskiajalla, kaupungit ovat jälleen laboratorioita, joissa testataan, kuinka kansalaisuus, ymmärrettynä jäsenyytenä, sosiaalisena yhteenkuuluvuutena ja osallistumisena rakentuvat tulevaisuudessa. (Kazepov 2005, 33.)

Nuo sanat eivät ole lainkaan vähentyneet merkitykseltään. Nationalismin uusien muotojen nousu ja poliittisen kannatuksen kasvu ovat törmäyskurssilla todellisuudessa tapahtuvan kehityksen kanssa. Suuri osa ihmisistä Euroopassakin kaipaa takaisin poliittisesti täysivaltaisiin valtioihin ja etnis-kulttuurisesti yhtenäisiin yhteiskuntiin, joihin ei kuitenkaan paluuta ole. Tämän nostalgian kannatus näyttää olevan vähäisempää suuremmissa kaupungeissa ja nuoremmissa ikäluokissa, mutta löytyy sitä sieltäkin, myös Helsingistä. Kaupunkilaboratoriot joutuvat tekemään toimivan yhdessä elämisen kokeitaan paikoin vihamielisissä olosuhteissa.

Toisaalta kansainvälinen muuttoliike, yhdessä teknologisen kehityksen kanssa, on entisestään lisännyt kaupunkilaisten elämän monipaikkaisuutta ja ylijärjaisuutta. Suurella osalla kaupunkilaisista on juuria muualla, ja muualla on puolestaan paljon ihmisiä, joilla on juuret aikaisemman(i)ssa kaupung(e)issaan. Lisäksi yhä suurempi osa heistä on samanaikaisesti läsnä useassa paikassa eri puolilla maata tai maailmaa. Tulevaisuudentutkija Mika Mannermaa puhui jo vuosia sitten ubiikkiyhteiskunnasta, jossa yhteys kaikkialle maailmaan kulkee koko ajan taskussa mukana (Mannermaa 2008). Tällä alueella kaikki on niin uutta, ettemme vielä lainkaan tiedä, mitä kaikkea arjen, työn ja juhlan digitalisoituminen tuo tullessaan.

Helsingille ja muille Suomen kaupungeille, joita tämä kehitys koskee, edessä ovat suurten haasteiden mutta myös merkittävien mahdollisuuksien vuodet. Kansainvälisessä muuttoliikkeessä ei ole mitään luonnonvoimaista, monikulttuurisuus ei tarkoita pelkästään mukavia asioita ja joitain kanssakaupunkilaisia menetämme ikuisiksi ajoiksi maailman tuuliin. Menestyvälle kaupungille olennaiset vetovoimaisuus ja työntövoimaisuus tuottavat hyviä, pahoja ja neutraaleja seurauksia. Pitkäjänteisesti, määrätietoisesti ja tietoperusteisesti toimimalla Helsingillä ja muilla kaupungeilla on kuitenkin vielä täysi mahdollisuus ottaa tästä kehityksestä kaikki mahdollinen hyöty irti ja minimoida odotettavissa olevat haitat ja ongelmat.

Hamsterit ja haikarat¹²

Niitä ilmeitä en unohda koskaan. Työtoverini Helsingin kaupungilla oli juuri kertonut kokousväelle, että kaupungin väkiluku on sopimusluontoinen asia. Tarkkaa tietoa ei ole, koska väestötiedoissa on sekä ylipeittoa että alipeittoa. Ylipeitto tarkoittaa sitä, että väestörekisterissä on ihmisiä, jotka ovat muuttaneet pois tekemättä asiasta ilmoitusta. Alipeitto johtuu puolestaan siitä, että kaupungissa asuu ihmisiä, joita ei kuitenkaan ole rekisteröity väestöön kuuluviksi.

Ajatus siitä, että me emme tiedä tarkalleen, kuinka paljon ja minkälaisia ihmisiä kaupungissamme asuu, sai monet läsnä olleista korkeista virkamiehistä tyrmisty-

---

¹² Kirjoitus on julkaistu *Siirtolaisuus—Migration*-lehdessä 2/2019.

mään. Olemme niin tottuneita luottamaan suomalaisiin tilastoihin, että niiden osu-
matarkkuuden kyseenalaistaminen järkytti kuulijoita. Keskuuteemme pudotettuun
tietopommiin antoi lisää tehoa se, että paikalla oli myös Väestörekisterikeskuksen
entinen ylijohtaja.

Vähän vastaavanlainen tapaus oli, kun minulle soitti innoissaan eräs toimitta-
ja, joka oli löytänyt uutisen sadantuhannen vieraskielisen rajan rikkoutumisesta
Helsingissä. Häneen ääneensä tuli ensin ihmettelyä ja sitten turhautumistakin, kun
kerroin, että tilastollisesti näin voi olla asian laita, mutta todellisuudessa se lienee
tapahtunut jo aikaisemmin, tai sitten rajanylitykseen on vielä matkaa. Mene tiedä.
Sitä paitsi suuri osa vieraskielisistä on myös suomenkielisiä, joten liekö tuossa paljon
aihetta lehtijuttuun.

Kuuluisa brittisiologi Anthony Giddens on käyttänyt nykyaikaisesta valtiosta
termiä alueellisesti rajattu valtasäiliö. Valtion rajojen sisällä on valtion väestö eli
yhteiskunnan jäsenet, ja kaikkien heistä pitäisi olla viranomaisten tiedossa. Olen
usein luennoilla havainnollistanut tätä valtiokäsitystä säilykepurkilla, joka on tiivis
ja turvallinen kuin kansakunta uusnationalistisen poliitikon toiveudessa. Ihmiset
ovat joko meikäläisiä sisäpuolella tai muukalaisia ulkopuolella, eikä sisälle niin vain
tunkeuduta.

Tähän ajatukseen yhteiskunnasta ja valtiosta säiliönä sopii luontevasti se käsitys,
että asuinmaa, kotimaa ja isänmaa ovat paitsi yksi ja sama asia myös konkreettises-
ti maata. Kansallisessa maaperässä yhteiskunnan jäsenillä, kansalaisilla, on syvään
ulottuvat juurensa. Nationalistisessa maailmankatsomuksessa ihminen kuviteltiin
paikallaan pysyväksi olennoiksi. Pitkä historia paikkakunnalla oli suuri ylpeydenaihe,
ja muualta tulijoilla oli kova työ lunastaa paikkansa paljasjalkaisten yhteisössä.

Maamme kirjassa Zachris Topelius kuvasi romaneja (mustalaisia) ja juutalaisia
isänmaattomiksi kansoiksi, joiden onnettomana kohtalona oli vaeltaa kotia vaille.
Suomen kansa oli puolestaan kuin puu, joka levittää maahan juuriansa. 1990-luvun
alussa tulin jossain esitelmässä pohtineeksi, kuinka huonon metaforan ihmisenä
olemisesta ajatus juurista tuottaa. Ihminenhan on ensi sijaisesti *homo mobilis*, liik-
kuva olento, jonka peltoviljely hetkellisesti sitoi paikoilleen. Tuolloin en osannut
aavistaa, kuinka paljon liikkuvuus seuraavina vuosikymmeninä lisääntyisi ja mo-
nimuotoistuisi.

Yksi viime aikoina eniten minua inspiroineista käsitteistä onkin kelluva väestö.
Termin *floating population* tausta lienee Kiinan *hukou*-järjestelmässä ja sen tuottamassa
kaupunkien epävirallisessa väestössä, joka on vaille viranomaisten lupaa lähtenyt pois
kotiseudultaan. Käsite on kuitenkin lavennettavissa ilmiöön, jossa ihmiset tulevat ja
menevät pitkään paikallaan olematta ja aloilleen juurtumatta. Väestö ei ole staattinen
vaan se muuttuu jatkuvasti, ja vain osa asukkaista on virallisissa rekistereissä. Kont-
rollikiihkoisten painajainen.

Kelluminen sanana vaihtaa samalla yhteiskunnan perustan: jalkojemme alla ei
ole kiinteätä maata, vaan olemisen alusta on jatkuvasti liikkuvaa vettä. Metaforisessa

kielenkäytössä olenkin ollut huomaavinani siirtymistä kasvikkunnasta eläinkuntaan ja etenkin linnustoon. Uudessa-Seelannissa kansakuntaa on määritelty uudelleen ajatelmalla ihmisiä lokkeina, jotka eivät pitkään paikallaan viihdy, mutta jotka usein palaavat sinne, missä ne ovat aikaisemmin olleet. Turistit ovat kai aina parveilleet, ja esimerkiksi Amsterdamissa, Barcelonassa ja Venetsiassa paikalliset katsovat näitä outoja lintuja olevan jo aivan liikaa.

Muuttoliike on paitsi kasvanut myös monimuotoistunut tavalla, joka lisää ihmisten paikallaan pysymättömyyttä. Aikaisempina vuosikymmeninä kansainvälinen muuttaja yleensä pysyi siellä, minne hän oli lähtenyt. Hän muutti vain kerran paikasta toiseen ikään kuin kasvi, joka siirretään kasvupaikaltaan toiseen maaperään, jossa alkaa uusi juurien kasvatus. Tätä osittain varsin vanhanaikaiseksi muuttunutta ideaa heijastavat yhä monien maiden kotouttamispolitiikka ja sen taustalla olevat juurtumista tavoittelevat periaatteet.

Nykyään suuri osa muuttajista myös jatkaa liikkumistaan. Osa heistä kerää muuton kohdemaassa hamsterin tavoin riittävästi tarvitsemiaan aineellisia tai henkisiä pääomia palatakseen lopulta kotimaahansa. Jotkut tekevät tämän meno-paluumatkan useita kertoja elämässään. Toiset taas ovat kuin haikaroita, jotka siirtyilevät paikasta toiseen tarpeittensa ja mahdollisuuksiensa mukaisesti. Euroopassa ja Yhdysvalloissa tuhannet tämän päivän vierastyöläiset kulkevat vuosittain etelästä pohjoiseen ja taas etelään sadonkorjuun syklissä.

Vastaus kysymykseen, mistä sinä tulet, antaa aina vain huonommin vastauksen kysymykseen, kuka sinä olet. Monien on myös aina vain hankalampi sanoa, mistä hän oikein on lähtöisin. Yhä useampi on kotoisin useammasta paikasta, ja monet myös ovat samanaikaisesti useassa paikassa. Olemisen kansainvälinen monipaikkaisuus toteutuu esimerkiksi silloin, kun pendelöidään jatkuvasti kahden maan välillä. Elämä on ylijärjestyksellistä myös silloin, kun perhe on jakautunut kahden tai useamman valtion välillä.

Moderni viestintäteknologia on tuonut fyysisen monipaikkaisuuden rinnalle virtuaalisen ylijärjestyksen elämän. Internet mahdollistaa jatkuvan vuorovaikutuksen pitkistä välimatkoista huolimatta miltei vailla kustannuksia. Tämäkin on otettava huomioon kotoutumista mietittäessä: monet jatkavat intensiivistä sosiaalista elämää lähtömaassa olevien sukulaisten, tuttavien ja kollegojen kanssa, eikä tarvetta luoda suhteita kohde- maan väestöön ole niin kuin ennen.

Joku varmaan ajattelee, että mitä me sitten tilastoilla enää teemme, kun ne eivät luotettavasti kuvaa todellisuutta. Tämä on virhepäätelmä. Me ehdottomasti tarvitsemme tilastoja, ja tutkimuksessa niitä pitäisi hyödyntää enemmän kuin mitä muuttoliikkeen ja kotoutumisen tutkimuksessa nyt tehdään. Se mistä pitää luopua, on sokea usko tilastollisen tiedon täsmällisyyteen ja riittävyys. Vielä tärkeämpää on hyväksyä, että säiliömuotoisen yhteiskunnan aika on ohi, ja että tietoperustaa pitää kehittää vastaamaan aikamme olosuhteita. Ihmiskunta on verkostoja globaaleissa vesistöissä.

Kieliperusteisen tilastoinnin ongelmia ja ratkaisuvaihtoehtoja¹³

Kuka on vieraskielinen? Tosielämän tasolla oikea vastaus on: ei kukaan. Mitä enemmän maahanmuutto muuttaa Helsingin ja muun Suomen väestörakenteita ja mitä enemmän puhumme tämän muutoksen vaikutuksista, sitä tärkeämpää on tehdä selväksi, mistä me oikein puhumme. Samoin on syytä miettiä, mitä käsitteitä ei kannata käyttää, ellei ole aivan pakko. Monikulttuurisuuden tilastointi Suomessa kaipaa uudistamista vastaamaan paremmin yhteiskunnan todellisuutta (ks. tarkemmin myös Saukkonen 2016).

Havainnot etnisestä eriytymisestä pääkaupunkiseudulla ja Helsingin seudun väestöennusteet ovat herättäneet paljon julkista keskustelua. Se on pitkälti kohdistunut nimenomaan vieraskielisen väestön määrään ja suhteellisen osuuden kasvuun sekä vieraskielisten sijoittumiseen tietyille alueille ja joihinkin kouluihin. Termiin vieraskielinen törmää medioissa toistuvasti, usein ilman sen kunnollista määrittelyä.

Keskustelua Suomessa tarvitaan, mutta huomion kiinnittäminen nimenomaan kieliperusteiseen erontekoon ”meidän” ja ”muiden” välillä on jo nyt ongelmallista, ja tulevaisuudessa nämä ongelmat vain pahenevat. Väärien mielikuvien johdosta saateen päätyä myös virheellisiin päätöksiin ja palveluiden epätarkoituksenmukaiseen kohdistamiseen. Siksi yritän tässä kirjoituksessa avata, mistä äidinkielen tilastoinnissa oikeastaan on kysymys ja minkälaisia pulmia siihen liittyy.

Suomen väestöä koskeviin rekisteritietoihin sisältyy henkilön äidinkieli. Tämän tiedon kerääminen ja tallentaminen väestörekisteriin ei ole kovin tavallista, eikä esimerkiksi muissa Pohjoismaissa ole tietoja väestöön kuuluvien äidinkielestä. Suomessa tätä tietoa on tarvittu jo vuosikymmeniä maamme virallisen kaksikielisyyden vuoksi: kielitilaston ytimessä on tieto maamme suomenkielisistä ja ruotsinkielisistä. Kielilaki määrittää yksilöiden äidinkieli tiedon perusteella esimerkiksi sen, mitkä kunnat ovat yksi- ja mitkä kaksikielisiä.

Ajatus äidinkielestä tuntuu monista varmaan yksinkertaiselta. Todellisuudessa ei kuitenkaan aina ole itsestään selvää, mikä on henkilön äidinkieli. Täysin yksikielisessä perheessä, joka asuu koko elämänsä samassa kieliympäristössä, asia on yleensä kiistaton. Mutta monessa perheessä puhutaan useampia kieliä, ja esimerkiksi kahta eri kieltä puhuvan vanhemman lapsi on usein jo lapsuudestaan lähtien vähintään kaksikielinen. Ensiksi opittu kieli voi myös esimerkiksi toiseen maahan muuton seurauksena tai vähemmistöjen syrjinnän vuoksi poistua käytöstä ja sen taito heikentyä.

Tieto rekisteröidystä äidinkielestä perustuu henkilön omaan ilmoitukseen tai Suomessa syntyneiden osalta yleensä vanhempien ilmoitukseen. Tätä tietoa viranomaiset ei voi omin päin muuttaa. Joissain tapauksissa kielitieto ei vastaa sitä, mitä yleensä pitäisimme äidinkielenä. Vanhemmat voivat ilmoittaa lapsensa äidinkieleksi suomen tai

---

¹³ Kirjoitus on ilmestynyt *Kvartti*-blogissa 25.4.2019. Otsikkoa on hieman muutettu.

ruotsin esimerkiksi syrjinnän tai muuten ei-toivotun kohtelun välttämiseksi. Suomen kieli voidaan antaa äidinkieleksi myös merkiksi suomalaisuuteen identifioitumisesta.

Toisaalta rekisteröidyksi äidinkieleksi on voinut jäädä jokin muu kieli kuin suomi tai ruotsi, vaikka tätä kieltä henkilö ei olisikaan koskaan kunnolla oppinut tai paljon elämässään käyttänyt. Viranomainen tai palvelujen järjestäjä tai tuottaja ei siten pelkää rekisteröityä äidinkieltä koskevan tiedon perusteella voi koskaan olla täysin varma siitä, että kyseinen kieli todella on myös henkilön ensimmäinen tai parhaiten hallittu tai eniten kotona käytetty kieli.

Kielitilastoihimme sisältyy myös se ongelma, että se ei anna luotettavaa kuvaa kaikista Suomessa osatuista ja puhutuista äidinkielistä. Tilastoinnissa käytetyssä kansainvälisessä kielten luokittelustandardissa ISO 639-1 on 180 elävää kieltä. Maailmassa on kuitenkin paljon enemmän kieliä. On hyvin vaikea määritellä tarkasti, mikä itse asiassa on kieli, mutta joka tapauksessa niitä on tuhansia. Kielitieteilijä Fred Karlsson on eri lähteitä hyödyntämällä päätenyt siihen tulokseen, että Suomessa puhutaan ainakin viittäsataa kieltä (Karlsson 2017). Tosin jotkin kieliryhmät ovat niin pieniä, ettei kaikkia kieliä käytetä Suomessa kommunikaation välineenä.

Kielitilasto ei myöskään tunnista yksilöiden kaksi- tai monikielisyttä. Järjestelmä on rakennettu oletukselle, että ihmiset ovat yksikielisiä, ja pitkään tämä oletus on varmaan suurelta osin pitänytkin paikkansa. Nykyään yhä suurempi osa Suomen väestöön kuuluvista henkilöistä on kuitenkin sellaisia, jotka ovat joko vanhemmiltaan oppineet kahta tai useampaa kieltä tai lapsuuden kasvuympäristö on muuten tehnyt heistä kaksi- tai monikielisiä. Yksikielisyys ei ole samalla tavalla normi kuin ennen.

Suurin ongelma liittyy etenkin viimeaikaisen keskustelun huomioiden kuitenkin siihen, että Suomessa asuu entistä enemmän sellaisia Suomessa syntyneitä henkilöitä, joiden vanhemmat ovat aikanaan muuttaneet Suomeen. Näistä henkilöistä käytetään usein sellaista nimitystä kuin maahanmuuton toinen sukupolvi, ja heitä voi pitää myös ensimmäisen polven suomalaisina. Vuoden 2018 alussa heitä oli Suomessa vajaa 63 000 ja Helsingissä noin 18 000 henkeä. Heidän määränsä ja osuutensa väestöstä kasvaa nopeasti, etenkin pääkaupunkiseudulla.

Suurella osalla näistä maahanmuuttajien lapsista rekisteröity äidinkieli on jokin muu kuin suomi tai ruotsi, ja tästä syystä heidän luokitellaan tilastoissa vieraskielisiksi. Monet heistä ovat kuitenkin samalla myös suomen- ja/tai ruotsinkielisiä, ja tämä unohtuu nykyään usein vieraskielisistä puhuttaessa. He ovat voineet oppia suomea jo vanhemmiltaan tai sisaruksiltaan, mutta myös asuinympäristöstään. Vaikka ulkomaalaistaustaisen väestön osuus on joillain alueilla noussut nopeasti, kantäväestöön kuuluvat ovat kuitenkin Suomessa yhä kaikkialla enemmistönä, eikä suomen kieleltä voi arjessa välttyä.

Suuri osa maahanmuuttajien lapsista on saanut myös suomen- tai ruotsinkielistä varhaiskasvatusta. Miltei kaikki toisen sukupolven nuoret ovat käyneet suomen- tai ruotsinkielisistä kouluja. Monet heistä tarvitsevat opintiensä alussa tukea koulunkäyntikielensä taidon parantamiseksi, mutta harvoin lähdetään liikkeelle nollost. Suomen

tai ruotsin kielen opettamisen sijaan voisi olla parempi puhua kielitaidon kehittämistä. Opetuksen järjestäjillä olisi hyvä olla pelkkää kielitilastoa tarkempaa tietoa lasten kielitaidosta, jotta erilaiset tukitoimet osattaisiin kohdistaa ja ajoittaa oikein.

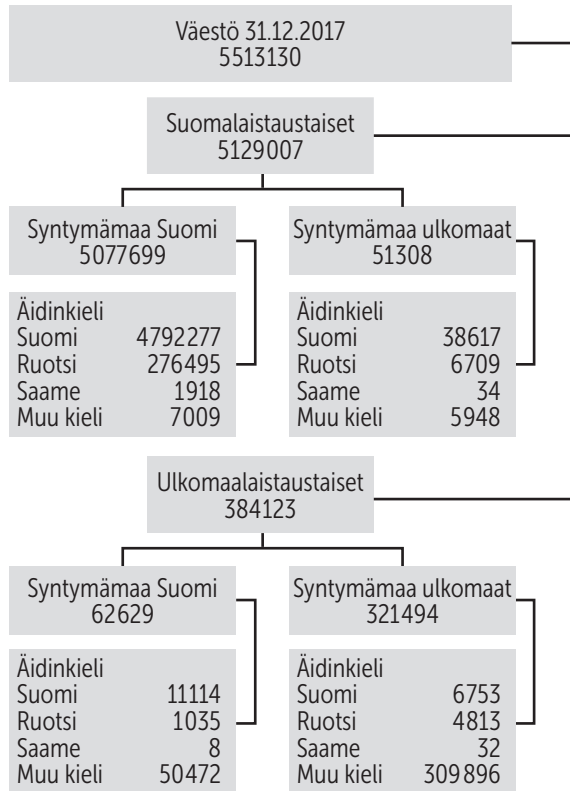
Ilmaisu ”vieraskielinen” on myös ongelmallinen, joidenkin mielestä suorastaan leimaava. Siinä on jotain järkeä ainoastaan siinä mielessä, että se on ”kotimaankielisten” (so. suomen-, ruotsin- ja usein myös saamenkielisiksi rekisteröityneiden) vastinpari. Nämä ”kotimaankielet” ovat kuitenkin oikeastaan virallisia kieliä, saamen kieli tosin ainoastaan saamelaisten kotiseutualueella pohjoisimmassa Suomessa. Tämä määrittely tekee muiden kielten puhujista vieraskielisiä, vaikka joitain näistä kielistä on puhuttu Suomessa jo sukupolvien ajan.

Vieraskielisyys on myös outo ilmaisu, koska kuinka kenenkään äidinkieli voi oikeastaan olla vieras kieli, sehän on hänen omansa? Vieraskielisyys toiseuttaa siis muita kuin suomen-, ruotsin- ja saamenkielisiä kahdella tasolla. Ensinnäkin termi korostaa sitä, että nämä kielet eivät oikeastaan kuulu Suomeen, ja toiseksi se vieraannuttaa näiden kielten puhujat heidän omasta kielestään. Jotkut ovat yrittäneet korjata ongelmaa puhumalla vieraskielisten sijasta muunkielisistä, mutta varsinainen ongelma ei tällä muutoksella ratkea.

On siis tärkeätä olla tietoinen kielitilastointiin ja vieraskielinen-käsitteen käyttöön liittyvistä ongelmista. Tulkinnoissa kannattaa ottaa huomioon etenkin se, etteivät kaikki vieraskieliset ole maahanmuuttajia ja että monet heistä osaavat myös suomea ja/tai ruotsia. Mahdollisuuksien mukaan kannattaa siirtyä käyttämään luotettavampaa tapaa kuvata Suomen väestörakennetta ja sen kehitystä. Tilastokeskuksen vuonna 2012 käyttöön ottama syntyperämäärittely jakaa väestöä tavalla, joka toimii varsin hyvin paitsi nyt myös tulevaisuudessa, jolloin Suomessa asuva väestö on entistä monimuotoisempi.

Syntyperään perustuvassa väestön luokittelussa suomalaistaustaisia ovat kaikki ne henkilöt, joilla vähintään toinen vanhemmista on syntynyt Suomessa. Ulkomaalaistaustaisia ovat puolestaan ne henkilöt, joiden molemmat vanhemmat tai ainoa tiedossa oleva vanhempi on syntynyt ulkomailla. Sekä suomalaistaustaiset että ulkomaalaistaustaiset voivat itse olla Suomessa tai ulkomailla syntyneitä. Ulkomailla syntyneet ulkomaalaistaustaiset ovat varsinaisia maahanmuuttajia, muita ei oikeastaan sellaisiksi pidä kutsua. Suomessa syntyneet ulkomaalaistaustaiset muodostavat edellä mainitun maahanmuuton toisen sukupolven.

Kyseinen luokittelu on kieliperusteista tilastointia täsmällisempi ja riippumattomampi henkilöiden omista ilmoituksista. Lisäksi samanlainen järjestelmä on olemassa muissa Pohjoismaissa. Sen avulla voidaan myös tarkentaa kuvaa siitä, ketkä ovat niin sanottuja vieraskielisiä. Kuten alla oleva kuvio 1 osoittaa, suomalaistaustaisiinkin kuuluu henkilöitä, joilla rekisteröity äidinkieli on muu kuin suomi, ruotsi tai saame. Ulkomaalaistaustaisissa on puolestaan koko joukko suomenkieliseksi rekisteröityneitä, etenkin Suomessa syntyneiden joukossa.

Kuvio 1. Suomen väestö vuoden 2017 lopussa syntyperän ja rekisteröidyn äidinkielen mukaan. Lähde: Tilastokeskus.

Kielilaki edellyttää yhä väestön kieliperusteista tilastointia, eikä äidinkielitiedon keuruun järjestelmästä siis ainakaan toistaiseksi voida luopua. Kielitilastoja tarvitsemme vielä pitkään myös siitä syystä, että monet väestön tarkastelua kuvaavat aikasarjat ulottuvat kauemmaksi menneisyyteen ainoastaan kieliperusteista jaottelua hyödyntäen. Esimerkiksi Helsingin seudun vieraskielisen väestön ennuste hyödyntää yksityiskohtaista tietoa eri kieliryhmien kehityksestä, ja tämä ennuste on toistaiseksi osoittautunut hyvin luotettavaksi kuvaamaan yleisellä tasolla Suomeen suuntautuneen muuttoliikkeen vaikutuksia väestörakenteissa.

Kielitilastoista ei myöskään kannata luopua, koska niistä on hyötyä niin tutkimukselle kuin päätöksentekijöille. Rekisteröidyn äidinkielen avulla voimme yhä melko luotettavasti seurata esimerkiksi sellaisten kieleen perustuvien väestöryhmien kehitystä, jotka jakaantuvat moneen lähtö- tai taustamaahan. Tällaisia ovat esimerkiksi venäjänkieliset, arabiankieliset ja englanninkieliset. Kielitilaston avulla voimme tarvittaessa erottaa toisistaan myös esimerkiksi viron- ja venäjänkieliset virolaistaustaiset tai turkin- ja kurdinkieliset turkkilaistaustaiset. Kunhan vain muistamme, että todellisuus voi olla tilastoja monimutkaisempaa.

Kielitilastointia kannattaisi myös kehittää. Tärkeä edistysaskel olisi tarjota Suomen väestöön kuuluville mahdollisuus ilmoittaa rekisteritietoihinsa useampi kuin yksi kieli (esimerkiksi toinen äidinkieli tai kotikieli). Tällaisia ehdotuksia on esitetty monien tutkijoiden lisäksi esimerkiksi tuoreimmassa Valtioneuvoston kielikertomuksessa (2017; ks. myös Latomaa 2012; del Angel 2015; Pyykkö 2017). Tällä tavalla suomalaisten kaksi- ja monikielisyys saisi enemmän näkyvyyttä ja tunnustusta. Samalla äidin- tai kotikielentään muiden kuin suomen- tai ruotsinkielisten suomen tai ruotsin kielen osaaminen tulisi nykyistä paremmin esille. Se voisi myös rohkaista monia ilmoittamaan piiloon jäävän äidin- tai kotikielensä.

3. Monikulttuurinen yhteiskunta

Suomalaisesta monikulttuurisuudesta ja multikulturalismista¹⁴

Kansanedustaja Olli Immonen unelmoi englanninkielisessä *Facebook*-päivityksessään 24. toukokuuta 2015 vahvasta ja rohkeasta kansakunnasta, joka peittoaa sen, jota hän kutsuu tekstissään nimellä *multiculturalism*. Hän ja sielunkumppaninsa aikovat taistella loppun asti kotimaan ja yhden oikean suomalaisen kansakunnan puolesta.

Päivitys synnytti kiihkeän keskustelun. Osallistujat puhuivat kuitenkin usein toistensa ohi. Monikulttuurisuudella tarkoitettiin eri asioita. *Helsingin Sanomien* toimittaja Kristiina Markkanen tekikin lauantaiessaan (1.8.) hyvän ehdotuksen. Olisi tärkeätä erottaa toisistaan monikulttuurisuuden politiikka ja monikulttuurisuus väestöllisenä tosiasiana (Markkanen 2015).

Monikulttuurisuus yhteiskunnan etnisenä ja kulttuurisena monimuotoisuutena ei ole painajainen eikä rikkaus. Se on Euroopan maiden normaali olotila, johon sisältyy sekä myönteisiä että kielteisiä seurauksia ja vaikutuksia. Sen sijaan monikulttuurisuuden politiikka, multikulturalismi, on ihmisten tekoa. Se on siten asia, josta voidaan keskustella ja jota koskien täytyy tehdä poliittisia päätöksiä.

Multikulturalismi on sulauttamispolitiikan vastakohta. Monikulttuurisuuteen suhtaudutaan tällöin valtion taholta myönteisesti. Ihmisillä on oikeus oman identiteettinsä ja kulttuuristen käytänteittensä säilyttämiseen. Etnisiä ja kulttuurisia ryhmiä ja yhteisöjä tuetaan julkisin varoin, ja joitain niistä tunnustetaan virallisesti. Vähemmistöihin kuulumisesta johtuvaa eriarvoisuutta pyritään poistamaan.

Euroopassa multikulturalismia ovat harjoittaneet lähinnä Ruotsi sekä vuosisadan vaihteeseen asti Britannia ja Alankomaat. Esseessään Markkanen kirjoittaa, että multikulturalismia ei ole Suomessa omaksuttu politiikan välineeksi. Tässä hän on väärässä. Suomi on tällä hetkellä Ruotsin ohella Euroopan multikulturalisimpia maita. Jos suhtautuminen kansallisiin vähemmistöihin ja alkuperäiskansoihin otetaan huomioon,

---

¹⁴ Kirjoitus on julkaistu blogissani 9.8.2015. Blogiteksti herätti paljon keskustelua, ja olen tähän kirjoitukseen liittännyt joitain tuohon keskusteluun antamiani täsmennyksiä. Ks. tarkemmin <https://pasisaukkonen.wordpress.com/2015/08/11/mista-on-pienet-multikulturalismit-tehty/>.

ehkä multikulturalistisin. Tämän vahvistaa kanadalaisten tutkijoiden ylläpitämä *Multiculturalism Policy Index*, joka on systemaattisin yritys vertailla eri maita ja näiden kehitystä tästä näkökulmasta.¹⁵

Suomalaisen multikulturalismin kivijalka on perustuslain 17 pykälä. Se takaa saamelaisille alkuperäiskansana, romaneille ja muille ryhmille oikeuden omaan kieleen ja kulttuuriin. Tämä oikeus koskee muitakin kuin perinteisiä vähemmistöjä ja se velvoittaa valtiota tukitoimiin. Kun suomalainen kotouttamispolitiikka luotiin 1990-luvulla, kotoutuminen määriteltiin maahanmuuttajan osallistumiseksi yhteiskunnan toimintaan niin, että hänellä on samalla mahdollisuus säilyttää oma kielensä ja kulttuurinsa.

Käytännön toimia on esimerkiksi eri kieliryhmiin kuuluvien lasten ja nuorten oikeus saada oman äidinkielen opetusta. Maahanmuuttajien ja vähemmistöryhmien yhdistykset ovat myös voineet saada tukea kielen ja kulttuurin ylläpitämiseen. Lisäksi monikulttuurisuutta edistäviin hankkeisiin on ollut mahdollista saada avustusta (ks. tarkemmin Saukkonen 2013a; 2013b).

Monikulttuurisuus ymmärrettynä etnisenä ja kulttuurisena monimuotoisuutena pitää sisällään ajatuksen, että yhteiskunnassa puhutaan eri kieliä, harjoitetaan eri uskontoja, ylläpidetään eri tapoja ja traditioita sekä uskotaan erilaisiin käsityksiin hyvästä elämästä. Lisäksi ihmisillä on erilaisia etnisiä taustoja ja identiteettejä. Usein olisikin parempi puhua erikseen esimerkiksi monikielisydestä, moniuskontoisuudesta, monietnisyydestä, moniarvoisuudesta ja muusta monikulttuurisuudesta. Tämä tarkoittaa puolestaan sitä, että multikulturalismin käytäntö hajaantuu kielipolitiikkaan, uskontopolitiikkaan, kulttuuripolitiikkaan, rasismiin ja etnisen syrjinnän vastaiseen politiikkaan ja niin edelleen.

Multikulturalismi kytkeytyy käytännössä yhteiskunnan tosiasialliseen olevaan monikulttuurisuuteen, joka voi saada lukuisia ilmenemismuotoja. Yksi huomionarvoinen asia onkin, liittyvätkö poliittiset ja hallinnolliset linjaukset ja toimet perinteiseen monimuotoisuuteen vai maahanmuuton seurauksena syntyneeseen uuteen monikulttuurisuuteen. *Multiculturalism Policy Index* tarkasteleeekin tilannetta ja kehitystä kolmella eri alueella: politiikkaa suhteessa alkuperäiskansoihin, kansallisiin vähemmistöihin ja maahanmuuttajavähemmistöihin. Kuten tuloksista näkyy, erot voivat olla hyvin suuria, esimerkiksi Tanskassa.

Muutama perussuomalainen ehdokas allekirjoitti vuoden 2011 eduskuntavaalien alla maahanmuuttokriittisen ohjelman nimellä Nuiva vaalimanifesti. He olivat tavallaan oikeassa väittäessään, että Suomessa harjoitetaan heidän terminologiallaan monikulttuurismia. He kuitenkin liioittelivat kutsuessaan sitä valtioideologiaksi. Todennäköisesti suuri osa poliitikoistamme ei Kristiina Markkasen tavoin edes tiedä, että Suomi on eurooppalaisessa vertailussa multikulturalistinen valtio.

Lisäksi suomalainen multikulturalismi on ollut hyvin laimeaa ja käytännön toimia on ollut vähän. Taloudelliset voimavarat kielen ja kulttuurin ylläpitämiseen ovat olleet

---

¹⁵ Ks. tarkemmin Saukkonen 2013a, 116–119 ja Multiculturalism Policy Indexin kotisivulta, <https://www.queensu.ca/mcp/home>.

tarpeisiin nähden vaatimattomat. Puheissa, kirjoituksissa ja esimerkiksi hallitusohjelmassa muistetaan kyllä, kuinka monikulttuurisuus on rikkaus. Käytännössä sen eteen ei lopulta olla valmiita tekemään juuri mitään.

Julkisen vallan esimerkiksi perustuslaissa tai muussa lainsäädännössä sekä valtiovaltaa edustavien poliitikkojen puheissa ja kirjoituksissa ilmaisema yhteiskunnan monikulttuurisuuden tunnustaminen ja hyväksyntä on tärkeä symbolinen ele. Kulttuuristen oikeuksien toteutumisessa on kuitenkin olennaista, millä tavalla muu lainsäädäntö täsmentää multikulturalistisia tavoitteita ja ideaaleja ja millä tavalla ja minkäläisten resurssien tukemana näitä lakeja pannaan käytäntöön. Multikulturalismin käytännön toteutusta on tutkittu aivan liian vähän, myös Suomessa.

Yhdet siis Suomessa luulevat, että Suomi ei tunnusta monimuotoisuuttaan eikä harjoita multikulturalismia. Toiset puolestaan kuvittelevat, että Suomessa ihannoidaan erilaisuutta ja tuhlataan verovarvoja vieraiden kulttuurien ylläpitoon. Molemmat ovat väärässä.

Suomen suhtautumisesta maamme etniseen ja kulttuuriseen monimuotoistumiseen pitäisi keskustella tarkemmin ja tosiasioihin nojautuen. Tulevaisuuden Suomi on sekä yksilöiden että yhteisöjen yhteiskunta, ei yksi vaan monta.

On hyvä, että kaikilla Suomessa asuvilla on kielellisiä ja kulttuurisia oikeuksia. Se lisää maamme kulttuurisia pääomia ja oikein toteutettuna edistää myös Suomeen samastumista ja kansalaisten yhteenkuuluvuutta. Kaikilla ei kuitenkaan voi olla kaikkia oikeuksia. Julkinen valta ei voi tukea kaikkea, mitä kulttuuristen oikeuksien nimissä voidaan vaatia. Valintoja on siten pakko tehdä, ja ne kannattaa tehdä harkitusti ja pitkän aikavälin kehitystä ajatellen.

Kuninkaan puhe kansakunnasta¹⁶

”Mikä on Norja? Kuningas Haraldin vastaus itselleen asettamaansa kysymykseen alkoi hyvin tavanomaisesti maantieteellisillä, maisemallisilla ja ilmastollisilla kuvauksilla. Mitään yllättävää ei ollut myöskään siinä toteamuksessa, että kaikista hienoista vuorista ja vuonoista huolimatta Norja muodostuu ennen muuta sen ihmisistä. Puutarhajuhaan syyskuun ensimmäisenä kokoontuneet ihmiset saivat kuulla, että he ovat tulleet Norjan eri kolkista useasta ilmansuunnasta.¹⁷

Sitten tuli jotain uutta ja epätavanomaista, ja tässä maailman ajassa suorasukaisen poliittista. ”Norjalaiset ovat muuttaneet maahan Afganistanista, Pakistanista ja Puolas-

---

¹⁶ Kirjoitus on ilmestynyt blogissani 15.9.2016.

¹⁷ Puhe löytyy kuningashuoneen kotisivulta sekä videoituna että englanninkielisenä käännöksenä, jota olen itse hyödyntänyt. <https://www.royalcourt.no/tale.html?tid=137662&sek=28409&scope=27248>.

ta, sekä Ruotsista, Somaliasta ja Syyriasta. Omat vanhempani ovat tulleet tänne Tanskasta ja Englannista 110 vuotta sitten.” Ensimmäinen lause alkoi siis sanalla norjalaiset.

Tällä huomiolla myös puheen alun luonnehdinnat vaihtelevista maisemista ja toisistaan jyrkästi poikkeavista vuodenaajoista saivat samalla uuden merkityksen. Harald halusi korostaa, että nykyaikainen valtio on ennen muuta monimuotoinen ja jopa rajoja ylittävä: ”Ei ole aina helppo sanoa, mistä me olemme kotoisin tai mikä on kansallisuutemme. Koti on siellä, missä sydämemme on — eikä tuo tunne aina pysy kansallisten rajojen sisällä.”

Puheen jälkiosassa norjalaisiin sisällytettiin jälleen aluksi hieman tavanomaisemmin nuoret ja vanhat, rikkaat ja köyhät, urheilulliset ja sohvaperunat sekä eri ammattien edustajat. Iäkäs monarkki irtautui kuitenkin jälleen konservatiivisista arvoista vahvoin sanakääntein, joita ei voinut ymmärtää väärin. ”Norjalaiset ovat tyttöjä jotka rakastavat tyttöjä, poikia jotka rakastavat poikia sekä tyttöjä ja poikia jotka rakastavat toisiaan. Norjalaiset uskovat Jumalaan, Allahiin, maailmankaikkeuteen, ja jotkut norjalaiset eivät usko mihinkään.”

Puheensa lopuksi hän korosti, kuinka Norja olet sinä ja Norja olemme me, ja että norjalaisten tulee yhdessä rakentaa maataan edelleen. Keskinäisistä eroistaan huolimatta norjalaiset ovat yksi kansa ja Norja on yksi. Hieno puhe, ja todellakin tarpeellinen. Samalla se juuri siksi pistää kysymään, puuttuuko pitkästä listasta erilaisia norjalaisia kuitenkin joku.

Mecklenburg-Vorpommernin aluevaalit Saksassa saivat minut lukemaan niissä äänivyöryn saaneen *Alternative für Deutschland* -puolueen ohjelmaa. Siinä on pitkä luku otsikolla Kulttuuri, kieli ja identiteetti.¹⁸ Kulttuuri, ja sen sisällä erityisesti kieli, ovat identiteetin kannalta määräävässä asemassa. Puolue puolustaa myös saksalaista *Leitkultur*a, joka ammentaa kristinuskosta, renessanssin ja valistuksen tieteellis-humanistisesta perinteestä sekä saksalaisen oikeusvaltion roomalaisista juurista.

Vaikka AfD kunnioittaa uskonnon- ja omantunnonvapautta, islamin uskon ja muslimien kohtelu on ohjelmassa tyly. Islam ei kuulu Saksaan. Sanomattakin on selvää, että maahanmuuttoon yleensä ja pakolaisten tuloon Saksaan erityisesti suhtaudutaan kielteisesti. Vaikea kuvitella, että ohjelmassa olisi kerrottu *saksalaisten* tulleen maahan eri puolilta maailmaa, myös pakolaisina.

Erlaisine variaatioineen tätä uusnationalismia löytyy tämän päivän Euroopasta paljon. Myös Norjasta. Sikäläinen oikeistopopulistinen Edistyspuolue sai vuoden 2017 vaaleissa 16,3 prosentin kannatuksen, ja puolue pääsi myös hallituksessa.

Kuningas Haraldin lista monimuotoisen norjalaisen kansakunnan edustajista jättää huomioimatta ne, jotka ovat hänen kanssaan eri mieltä. Ja sellaisia norjalaisia on paljon. Hän ja muut puheenkirjoittajat ovat varmasti olleet tietoisia, että puutarhahajulaan on kokoontunut myös ihmisiä, jotka rajaavat norjalaisen kansakunnan ahtaammin kuin hän.

---

¹⁸ Ohjelma löytyy osoitteesta: https://www.afd.de/wp-content/uploads/sites/111/2017/01/2016-06-27_afd-grundsatzprogramm_web-version.pdf.

Minua kiinnostaisi tietää, ovatko he miettineet, pitäisikö tämä seikka myös mainita. Pitäisikö siinä kohdassa, jossa puhutaan maan edelleen rakentamisesta luottamuksen, toveruuden ja lähimmäisenrakkauden perustalla, mainita myös ne, jotka ovat kurtistaneet kulmiaan kuulemalleen? Minusta niin olisi pitänyt tehdä. Silloin hyvä puhe olisi ollut vielä parempi ja kädenojennus kattavampi. Olisiko sinusta?

Kätteleminen, jalkapallo ja oluenjuonti¹⁹

Opetushallituksen teettämän tuoreen kyselyn mukaan suhtautuminen monikulttuurisuuden vaihtelee nuorten keskuudessa niin sukupuolen kuin äidinkielen mukaan. Monikulttuurisuuden lisääntymiseen suhtautui myönteisesti vajaa kuusikymmentä prosenttia ruotsinkielisistä vastaajista ja naisista/tytöistä. Sen sijaan suomenkielisistä alle puolet ja miehistä/pojista vain noin kolmannes koki monikulttuurisuuden lisääntymisen kiinnostavana tai innostavana.

Noin joka toisen nuoren miehen tai pojan mielestä monikulttuurisuuden lisääntyminen ei kuitenkaan herätä sen kummemmin myönteisiä kuin kielteisiääkään tunteita. Välinpitämätön, tai rauhallinen, suhtautuminen asiaan on yleistä myös muissa vastaajaryhmissä. Se tuntuu yllättävältä monikulttuurisuudesta käytävän keskustelun ajoittaista kiivautta vasten tarkasteltuna. Onko monille suomalaisille nuorille monikulttuurisuus yksinkertaisesti uusi normaali, jonka kanssa eletään?

Tällaisten kyselytutkimusten kohdalla jään kuitenkin aina miettimään, mitä vastaajat ajattelevat lomaketta täyttäessään. Monikulttuurisuus on monitulkintainen käsite. Se voidaan ymmärtää monella eri tavalla, eikä kaikilla merkityksillä välttämättä ole edes mitään tekemistä ”kulttuurin” kanssa. Monikulttuurisuudesta yleisesti voidaan olla jotain mieltä, mutta arjen kohtaamiset ja sosiaaliset tilanteet tuottavat siihen uusia näkökulmia. Ne voivat yllättää sekä monikulttuurisuuden kannattajan että vastustajan.

Brysselin-matkallani nappasin tapani mukaisesti jo Zaventemin lentokentältä paikallisen *De Standaard*-sanomalehden. Seuraan lehden verkkoversiota kännykkäni kautta, mutta paperista luen sitä harvakseltaan. Tämä huhtikuinen viikonloppunumero oli kuin minua varten laadittu, täynnä maahanmuuttoa ja monikulttuurisuutta koskevia korkeatasoisia kirjoituksia. Lehteä lukemalla saattoi kurkistaa siihen, mitä monikulttuurisuus Belgian Flanderissa tänään tarkoittaa ja miten siitä puhutaan.

Noiden päivien poliittisesti vakavin monikulttuurisuuskiista ei koskenut suoraan maahanmuuttajia, vaan yhtä Flanderin ja etenkin Antwerpenin kaupungin vanhimmista vähemmistöistä. Edessä olivat kuntavaalit, ja paikalliset kristillisdemokraatit kosiskelivat ehdokkaaksi ultraortodoksista hasidijuutalaista Aron Bergeriä. Siitä syntyi kuitenkin skandaali, kun Berger ilmoitti kieltäytyvänsä uskontonsa vuoksi kätte-

---

¹⁹ Kirjoitus on julkaistu *Siirtolaisuus—Migration*-lehdessä 2/2018.

lemästä naisia. Hänen mukaansa se olisi väärin, epäkunnioittavaa, hänen vaimoan kohtaan. Muutamien päivien soutamisen ja huopaamisen jälkeen Berger vetäytyi ehdokkuudestaan.

Metakka oli nytkin melkoinen, ja lehden kolumnistin Paul Goossensin tavoin voimme vain vavisten kysyä, minkälaiseen myllytykseen asianomaiset olisivat joutuneet, jos kyseessä olisikin ollut potentiaalinen muslimiehdokas. Toisaalta tekee myös mieli kysyä, olisiko tapaus Aron Berger noussut näihin mittasuhteisiin ilman viime vuosien kiistoja islamin arvomaailmasta, kulttuurisista käytänteistä ja uskonnon asemasta eurooppalaisissa yhteiskunnissa? Ehkä eroa kättelykulttuurissa olisi aikaisemmin katsottu läpi sormien.

Filosofi Patrick Loobuyckiin nojaten Goossens painottaa, että meidän on haettava yhteiskuntiamme tilaa tolkulliselle sopeutumiselle. Tärkeä huomio. Kun kaikkea ei voida sallia, mutta toisaalta kaikkea ei myöskään voi kieltää, jäljelle jää sallitun tai vähintään siedetyn alueen määrittäminen. Tuolla alueella toteutuu monikulttuurisen yhteiskunnan kulttuurinen vapaus, jonka on syytä olla mahdollisimman laaja.

Goossensin mukaan maahanmuuttajilta ja erilaisten vähemmistöjen edustajilta voidaan perustellusti odottaa lakien noudattamista. Mutta vaatimus yksisuuntaisesta sopeutumisesta yhteiskunnan kaikkiin oletetusti yhteisiin arvoihin ja normeihin johtaa helposti kohtuuttomuuksiin ja epätarkoituksenmukaisiin toimiin. Loobuyck toteaa puolestaan kirjassaan *Samen leven met gezond verstand*, että käyttökelpoinen raja oikeutetun ja ei-oikeutetun vaatimuksen välillä menee siinä, voidaanko tietyn säännön, tavan tai käytänteen takaa löytää moraalinen vai käytännöllinen perustelu.

Jos normi on moraalisesti perusteltu, siitä ei voi joustaa. Hän mainitsee tästä esimerkkinä moniavioisuuden ja pakkoavioliittojen kiellot sekä oppivelvollisuuden. Mutta jos asia on puhtaasti käytännöllinen, vapaassa yhteiskunnassa ei pidä pakottaa kaikkia yhteisöjä ja yksilöitä samaan muottiin. Se ei ole oikea tapa elää järkevästi yhdessä moniarvoisessa yhteiskunnassa.

Eron tekeminen näiden kahden perustelukategorian välillä ei tietenkään aina ole yksinkertaista. Monissa kysymyksissä joudutaan punnitsemaan erilaisia motiiveja ja taustatekijöitä sekä seurauksia ja vaikutuksia. Tervehtimiseen liittyvät kulttuuriset käytänteet ovat arjen banaaleimpia asioita, mutta niiden taakse kätkeytyy moraalisia arvostelmia, joiden punnitseminen toisiaan vasten voi johtaa kimurantteihin kysymyksiin.

Lukemani lehden kiinnostavin monikulttuurisuusjuttu käsitteli kuitenkin urheilua ja alkoholia, tarkemmin olutta ja jalkapalloa. Vilvoorde on nopeasti kasvava – ja etnisesti ja kulttuurisesti moninaistuva – pikkukaupunki Brysselin kupeessa. Belgian marokkolaistaustaisten perustama jalkapalloseura SC Vilvoorde pyrkii olemaan eri väestöryhmiä yhteen kokoava sosiaalinen hanke, jossa vanhemmat ja lapset tapaavat toisiaan ja tutustuvat toisiinsa. Tähän tarkoitukseen se sai myös kunnalta tukea.

Homma meni kuitenkin jokin aika sitten pahasti pieleen. Jalkapalloseuran johto päätti, että klubikahvilassa ei enää myydä alkoholia. Keskusteluilmapiiri meni sake-

aksi syytöksistä islamille alistumisesta ja shariaan pakottamisesta. Kentän laidalla on pidetty aggressiivisia mielenosoituksia. Paikallisen urheilutoimenjohtajan mukaan kaikilla pitää olla oikeus juoda mitä lystää. ”Minä olen kasvanut jalkapallon kanssa, ja aina on ottelun jälkeen tuoppi olutta juotu.”

Alkoholitarjoilun kieltäminen ei välttämättä edistä seuran tavoitteita sillanrakentajana. Reaktio tuntuu kuitenkin ylimitoitetulta, eikä sekään auta väestöryhmiä lähestymään toisiaan vuoropuhelun merkeissä. Mitähän, jos jokin kantaflaamien seura olisi tehnyt vastaavan päätöksen, olisiko silloin oltu yhtä ärhäkkäästi oluenjuontia puolustamassa? Alkoholin myynnin rajoittamista tällaisessa paikassa voidaan nimittäin hyvin perustella myös kansanterveydellisillä ja kasvatuksellisilla syillä. Itse asiassa näin teki myös SC Vilvoorde.

Loobuyckiin nojaten on kuitenkin selvää, että alkoholinmyyntiin pakottamiselle lasten urheiluseuran kahvilassa ei ole mitään moraalisia perusteluja. Näin ollen SC Vilvoordella pitäisi olla täysi vapaus päättää asiasta itsenäisesti, eikä kunta saisi vähentää tukeaan seuralle tällä perustelulla. Päätös ei välttämättä edistä lyhyellä aikavälillä väestöryhmien integroitumista, mutta sen pitkän keston seurauksia ja vaikutuksia kannattaisi odottaa kärsivällisesti.

Ehkä seura alkaisi jossain vaiheessa houkutella kantaflaameista mukaan niitä, jotka ovat kyllästyneet nousuhumalassa lapsensa lahjakkuudesta meuhkaaviin öykkäreihin. Tai voisi myös käydä niin, että nuoremmat polven marokkolaistaustaiset alkaisivat toivoa oluenmyyntiä takaisin. Tutkimusten mukaan Euroopan nuoret muslimit poikkeavat vanhemmistaan monissa uskonnon harjoittamisen ja islamin normien mukaisen käytöksen kysymyksissä. Myös alkoholi maistuu enemmän.

Toisen kosketus²⁰

Minulle asennettiin sydämen rytmihäiriötahdistin noin puolitoista vuotta sitten. Se ei ole juuri elämäni muuttanut, mutta lentomatkailuun on tullut yksi elementti lisää. Turvatarkastuksessa näytän aina tahdistimesta kertovaa korttia, ja minut ohjataan metallinpaljastimen ohi. Tämän jälkeen virkailija koettelee minut kiireestä kantapäähän edestä ja takaa. Siinä seison kädet harallaan kuin lentoon lähdössä. Kengätkin pitää ottaa pois, jotta jalkapohjat voidaan tunnustella.

Kokemus on hieman kiusallinen, mutta kuitenkin siedettävä. Ymmärrän hyvin, että joistain ihmisistä se voi tuntua suorastaan epämiellyttävältä, varsinkin jos koettelemus paljon matkustavalla toistuu usein. Kai operaatio voi jostakusta tuntua mukavaltakin, mutta minä en ainakaan kuulu heihin. Minulla se on jonkin verran nostanut kynnyks-

---

²⁰ Kirjoitus on julkaistu *Siirtolaisuus—Migration*-lehdessä 4/2018.

tä matkustaa lentokoneella, jos vaihtoehto on olemassa. Tätäkin juttua kirjoitan siksi junamatkalla Vaasaan.

Minäkin matkustan paljon, ja siksi puolentoista vuoden aikana on ehtinyt kertyä aikamoinen määrä kopelointikokemuksia. Lentokenttien henkilökunta on aina ollut hyvin ystävällistä, ja monet ovat alkaneet siinä tarkastuksen aikana jutella niitä näitä, ehkä toimenpiteen aiheuttaman jännityksen vähentämiseksi. Yhtä lukuun ottamatta he ovat kaikki olleet miehiä. Nähdäkseni naiset tarkastaa tällä tavalla aina toinen nainen.

Kaikki tarkastukset ovat hieman erilaisia. Jotkut tekevät työnsä tarkemmin ja toiset nopeammin ja ehkä vähän sinne päin. En ole pitänyt asiasta kirjaa, joten en pysty vertailemaan esimerkiksi lentokenttiä. Helsingin lisäksi esimerkiksi Brysselissä ja Tukholmassa tulee käytyä sen verran usein, että eroja kenttienkin välillä voisi olla mahdollista analysoida. Muistinvaraisesti ajattelen kuitenkin, että Helsinki-Vantaan kentällä ollaan pääsääntöisesti hyvin jämpptejä näissä asioissa.

Yhdestäkään tarkastuksesta en ole kuitenkaan saanut sellaista vaikutelmaa, että minulta oikeasti odotettaisiin löytyvän jotain. Tarkimmillaankin tunnustelu on tuntunut rutiininomaiselta vartalon eri osien läpikäymiseltä. Matkustajia profiloitaessa en varmaankaan kuulu korkeimman riskiarvion kategoriaan. Olen valkoihoinen, keski-ikäinen ja keskiluokkainen pulliainen, joita lentokentillä on kolmetoista tusinassa. Harvinaisempi tapaus terroristien ja lentokonekaappareiden ammattikunnissa.

Toisaalta henkilökunta on varmasti opetettu tekemään tarkastus asiallisesti ja tehokkaasti, mutta ystävällisesti, oli sen kohteena kuka tahansa. Sen verran paljon kentillä liikkuu täysin asiallisissa tarkoituksissa myös ihmisiä, joista kansainvälisten uutiskuvien perusteella voisi tehdä aivan toisenlaisen riskiarvion. Edes Pohjois-Euroopan lentokentillä ei voi alkaa kiinnittää erityistä huomiota kaikkiin arabilta näyttäviin ihmisiin herättämättä kiusallista huomiota, aiheuttamatta aiheellista närkästystä ja hankaloittamatta lentokentän toimintoja.

Näissä pohdinnoissa pääsee kuitenkin pidemmälle, kun huomaa, että tarkastukset poikkeavat toisistaan myös sanoisinko intiimimmällä tasolla. Me tiedämme kaikki, että ihmisten kosketukset poikkeavat toisistaan. Ja senkin tiedämme, että kosketus voi paljastaa toisesta ihmisestä asioita, joita emme muuten hänestä tuntisi. Tylysti käyttäytyvällä ihmisellä voi olla hyvin ystävälliset sormet, tai ne voivat kertoa kiinnostuksesta. Vielä yleisempää on se, että muodollisesti miellyttävän ihmisen keho kielii välinpitämättömyyttä tai jopa aggressiota.

Kaikki kokemani tarkastukset lentokentillä ovat olleet myös tässä mielessä erilaisia. Yhdenkään virkailijan sormet eivät ole tuntuneet samalta kuin jonkun toisen. Joskus ne ovat paljastaneet tarkkuutta muuten hätäisen oloisessa kopeloinnissa, toisinaan taas piittaamattomuutta, vaikka tarkastus on huolelliselta vaikuttanutkin. Useimmiten aistin kuitenkin samaa vaivaantuneisuutta kuin itselläni. Se, että virkailijat juttelevat, voi olla keino myös heidän oman jännityksensä alentamiseksi.

Mutta kertaakaan eivät sormetkaan ole kertoneet minulle, että tämä tarkastaja todella olettaa löytävänsä kehostani jotain asiaankuulumatonta ja vaarallista. Koskaan nuo kädet eivät olet olleet epäystävällisiä tai edes epäluuloisia. Koska me emme voi täysin hallita kosketuksemme tuottamia reaktioita, tämä analyysin intiimi taso pistää minut miettimään, entäpä jos en näyttäisikään tältä.

Jos olisinkin kotoisin Lähi-idästä, Pohjois-Afrikasta tai Arabian niemimaalta, olisin vähän päälle kaksikymppinen sydänvikainen mies ja olisin antanut parran kasvaa, olisiko sormien ote minusta silloin samanlainen? Tai jos olisin tummaihoisen perheen ison lapsikatraan kanssa, kulkisiko valkoihaisen tarkastajan käsistä silloin samanlaisia energiavirtauksia? Entä jos olisin burkaan tai niqabiin pukeutunut nainen (miten silloin ylipäätään toimitaan)?

Mieleissäni kirjoitin tätä kolumnia aika pitkälle pääsemättä kuitenkin ajatuskulkuni loogiseen lopputulokseen. Pitkään mietin asiaa ikään kuin kosketuksen kokemus olisi ainoastaan yksisuuntaista: minuun kosketaan ja minä tunnen kosketuksen. Mutta eihän asia niin ole. Jokaisessa tarkastuksessa myös sen suorittaja kokee sen, miltä minusta tuntuu ja vielä tärkeämpää, miten minä suhtaudun hänen kosketukseensa.

Enkä minä voi kumoamatta omaa näkemystäni edellä väittää, että pystyisin itse täysin hallitsemaan kehoni toisessa henkilössä herättämiä tuntemuksia. Voin esittää ystävällistä ja rauhallista, mutta ihoni kertoo kyllä, miltä minusta tuntuu. Se kertoo sen herkille sormille yhtä suoraan ja kiistattomasti kuin epätoivoinen yritykseni pidättää kutiamisen aiheuttamaa hihitystä. Muut matkustajat ja turvatarkastajat eivät huomaa mitään, mutta minun tarkastajani tietää kyllä.

Paljastuuko näissä tilanteissa itsestäni muukalaispelkoa tai rasismia, sellaista, jota en missään tapauksessa tunnustaisi tai josta en ehkä itse ole edes tietoinen? Pystyn mielestäni aika suoraselkäisesti väittämään, että minulle on yhdentekevää, miltä ihmiset näyttävät, mutta koko elämänhistoriaani, kokemuksiani ja saamiani opetuksia mukanaan kantava ihoni voi olla eri mieltä. En voi myöskään olla immuuni sille kuvastolle, jonka vastaanottaja median välityksellä olen. Ehkä kehoni pelkää sitä mustaa miestä, jota mieleni ei halua edes erotella.

Näiden puolentoista vuoden aikana minut on tarkastanut moni mies, jolla on ollut joko omat tai sukulaisten juuret Euroopan ulkopuolella: Afrikassa, Lähi-idässä, Aasiassa. Minä olen kokenut heidän kätensä ja he ovat kokeneet minun kehoni. Olemme kohdelleet toisiamme ystävällisesti ja asiallisesti, molemmin puolin tätä pientä vaivannäköä hyvántahtoisesti harmitellen. Intiimimmällä tasolla olen tuntenut lähinnä välinpitämättömyyttä, mutta en tiedä, olenko itse aina ollut yhtä välinpitämätön. Tämän kolumnin kirjoittamisen jälkeen en mene turvatarkastukseen niin kuin menin ennen.

Kuinka suomalaisia sitä ollaan?²¹

Qu'est-ce que c'est une nation? Kuuluisassa puheessaan ja esseessään vuodelta 1882 ranskalainen Ernest Renan etsi vastausta vastausta kysymykseen: Mikä on kansakunta?

Todettuaan yhden perinteisen vastausvaihtoehdon (etnisyys, kieli, uskonto ym.) toisensa perään epätydyttäväksi Renan päätyi lopulta siihen, että kyseessä on *plebiscite de tout le jour*, jokapäiväinen kansanäänestys sen puolesta, että yhteistä elämää halutaan jatkaa. Kansakunnan määrittää viime kädessä jäsenten tahto kuulua juuri tähän yhteisöön, jakaa sen menneisyyden kunniakkaat ja kärsimyksen täyttämät hetket sekä tehdä suuria tekoja kansakunnan puolesta myös tulevaisuudessa. (Ks. esim. Hutchinson & Smith 1995.)

Suomessa Zachris Topelius osallistui samaan keskusteluun kansakunnan olemuksesta täällä Pohjan perukoilla kirjatessaan *Maamme kirjaansa* määritelmän, jonka mukaan kaikki ihmiset, jotka pitävät ja rakastavat Suomea isänmaanaan sekä jotka noudattavat maan lakia ja tekevät työtä sen hyväksi, ovat yhtä kansaa.

Yhteiskunnan jäsenten yhteenkuuluvuuden tunnetta ei koskaan pidä ottaa itseltään selvyytensä. Jos ajattelemme Benedict Andersonin (2017 [1983]) tavoin, että kansakunta on pakko kuvitella, koska sen jäsenet eivät koskaan voi oikeasti tuntea toisiaan, niin kansallinen yhteenkuuluvuus väestöltään kookkaissa ja alueellisesti suurissa yhteiskunnissa on oikeastaan aina pieni ihme, jonka toteutumisen eteen on myös täytynyt tehdä työtä.

Välittömästi itsenäistymistä seuranneina vuosikymmeninä Suomi tuskin oli tässä mielessä kovin yhtenäinen kansakunta, siinä määrin pahasti sisällissota ja kieliriidat olivat maata ja sen väestöä rikki repineet. Täällä kuten monissa muissakin länsimaissa, toisen maailman jälkeinen aika sovinnontekoineen, poliittisine kompromisseineen ja hyvinvointivaltiollisine järjestelmineen onnistui tuottamaan vahvaa kansallista yhteenkuuluvuuden tunnetta entisten vihollisten ja vastustajien kesken. Ehkäpä jopa siihen mittaani, että asiaa alettiin pitää itsestäänselvyytenä.

Kysymykset kansakuntaan identifioitumisesta ja uskollisuudesta sille ovat kuitenkin nousseet uudelleen pinnalle. Yhtä jos toista maata on alettu pitää tavalla tai toisella pahasti jakautuneena, joko kahtia tai useampiin osiin. Kyse on osin vieraantumisen poliittisesta päätöksenteosta ja osin kasvavasta taloudellisesta ja sosiaalisesta eriarvoisuudesta tai sen kokemuksesta. Osin kyse on niin sanotusta monikulttuurisuudesta eli yhteiskuntien lisääntyneestä etnisestä ja kulttuurisesta monimuotoisuudesta. (Ks. esim. Kaihovaara 2015.)

Viimeksi mainitun teeman osalta paljon huomiota herättivät esimerkiksi Saksassa ja Alankomaissa pidetyt mielenosoitukset, joissa monet näiden maiden turkkilaistautaiset osoittivat voimakkaasti tukea Recep Tayyip Erdoğanille ja Turkin valtiolle samalla vastustaen oman asuinmaansa hallitusta ja politiikkaa. Erään Alankomaissa tehdyn

---

²¹ Kirjoitus on ilmestynyt blogissani 13.8.2017.

mielipidetutkimuksen mukaan noin 60 prosenttia Alankomaiden turkkilaistaustaisista tuki Erdoğania, ja näiden joukossa alle 35-vuotiaat olivat vahvemmin edustettuna kuin yli 55-vuotiaat. Turkki-laistaustaisten lisäksi monilla toisen ja jopa kolmannen polven marokkolaistaustaisilla on ollut vaikeuksia kokea olevansa osa hollantilaista yhteiskuntaa. (Ks. esim. Groen & Kuiper 2017; Huijnk & Andriessen 2016.)

Tätä taustaa vasten oli kiinnostavaa lukea tuoreita tutkimustuloksia siitä, millä tavalla Suomen ulkomaalaistaustaiset samaistuvat suomalaisuuteen ja/tai omaan taustamaahansa. Ulkomaalaistaustaisilla tarkoitetaan Tilastokeskuksen määritelmän mukaan henkilöitä, joiden molemmat vanhemmat tai ainoa tiedossa oleva vanhempi on syntynyt ulkomailla.

Tilastokeskus, Työterveyslaitos ja Terveyden ja hyvinvoinnin laitos tekivät jokin aika sitten laajan kyselytutkimuksen koskien ulkomaista syntyperää olevien terveyttä ja hyvinvointia (UTH). Tutkimukseen vastasi 3 262 henkilöä ympäri Suomea eri taustamaaryhmistä. Tutkimus tarjoaa ainutlaatuista tietoa, koska koskaan aikaisemmin Suomessa ei ollut kerätty haastattelemalla niin kattavasti yksityiskohtaista tietoa maahanmuuttajien elämäntilanteesta elämän eri osa-alueilta. UTH-tutkimuksen tietoa on verkossa hyvin saatavilla Tilastokeskuksen sivuilta tutkimuksen kotisivulla. Kokoomajulkaisu ilmestyi vuonna 2015 (Nieminen, Sutela & Hannula 2015).²²

Kyselytutkimuksen kaikkia tietoja ei kuitenkaan saatu mahtumaan tähän julkaisuun. Sen ulkopuolelle jäivät esimerkiksi vastaukset kysymyksiin siitä, millä tavalla Suomessa asuvat ulkomaalaistaustaiset samaistuvat suomalaisuuteen ja omaan taustamaahansa. Näistä asioista raportoi Tilastokeskuksen yliaktuaari Liisa Larja maaliskuussa 2017 ilmestyneessä *Tieto & trendit* -lehden numerossa (Larja 2017).

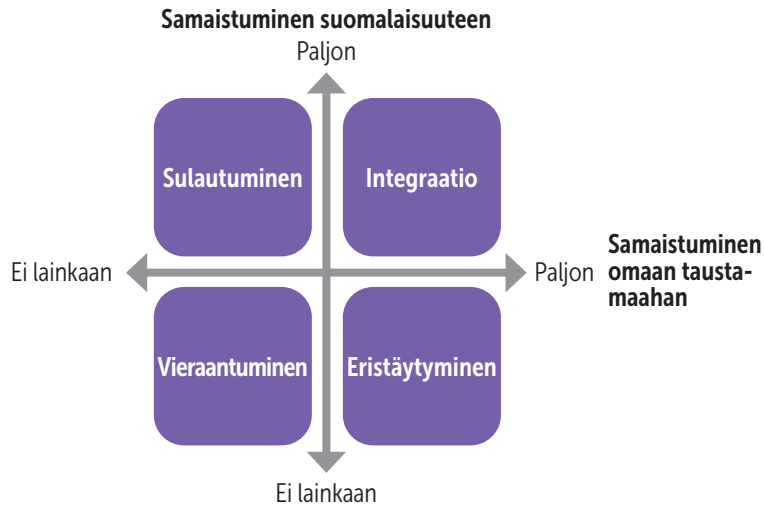
Haastattelututkimuksessa vastaajien etnistä tai kansallista identiteettiä mitattiin kysymällä, miten paljon vastaaja samaistuu suomalaisuuteen sekä miten paljon hän samaistuu omaan taustamaahansa. Kyse on siis itseidentifikaatiosta, joka on usein hankala tutkittava (ks. myös Kotilainen 2014).

Sosiaalipsykologiseen kansainväliseen tutkimusperinteeseen nojaten Larja sijoittaa tutkimuksessa saadut vastaukset nelikenttään, jossa ilmenevät neljä identiteetti-strategiaa: integraatio, sulautuminen, eristäytyminen ja vieraantuminen (kuvio 2). Strategiat rakentuvat sen mukaan, samaistui henkilö sekä suomalaisuuteen että taustamaahansa, vain toiseen tai ei kumpaankaan.

---

²² Tutkimuksen tuloksista on tehty myös pääkaupunkiseututasoinen analyysi, Saukkonen & Peltonen 2018.

Kuvio 2. Etnisen identiteetin muodostamisen strategiat

Larja tarkastelee artikkelissaan etenkin Suomessa asuvia ulkomaalaistaustaisia nuoria. Tulokset ovat kiinnostavia, joskin osin odotettuja. Nuoret ulkomaalaistaustaiset kokevat yhteenkuuluvuutta valtaväestön kanssa useammin ja/tai yhdistävät identiteettejään onnistuneemmin kuin heitä vanhemmat ulkomaalaistaustaiset. Sekään ei yllätä, että mitä pidempään nuori ulkomaalaistaustainen on Suomessa asunut, sitä useammin etninen identiteetti vastaa joko integraatiostrategian tai sulautumisstrategian mukaisia valintoja. Mitä nuorempana Suomeen muuttanut on tullut maahan, sitä todennäköisemmin hän kokee itsensä suomalaiseksi.

Huomionarvoista on kuitenkin, että sellaisista ulkomaalaistaustaisista nuorista, jotka ovat asuneet Suomessa koko peruskoulunsa ajan, noin viidennes samaistuu lähinnä vain taustamaahansa, eikä pidä itseään juuri suomalaisena. Larja pitää tuloksia yllättävinä, mutta niitä voi kuitenkin pitää samansuuntaisina kuin mitä monista Euroopan maista on saatu. Kun 13 prosenttia on vielä siinä mielessä vieraantunut, ettei tunne itseään suomalaiseksi eikä samaistu taustamaahansaakaan, niin voidaan todeta, että kolmannes Suomessa koulunsa käyneistä ulkomaalaistaustaisista ei samaistu suomalaisuuteen. Suomessa on myös melko paljon nuoria Suomen kansalaisia, jotka eivät pidä itseään suomalaisina.

Tutkimukseen osallistuneiden määrä on sen verran pieni, että tarkkoja taustamaakohtaisia analyyseja ei pysty tekemään luotettavasti. Tulosten perusteella näyttää kuitenkin siltä, että sulautumisstrategia on harvinaisempaa ja eristäytymisstrategia yleisempää niillä, joiden taustamaa on Saharan eteläpuolisessa Afrikassa. Suurin yksittäinen taustamaa on tässä ryhmässä Somalia.

Tästä näkökulmasta katsottuna on myös mielenkiintoista, ja erittäin huomionarvoista, että haastattelutuloksissa suomalaisuutta pidettiin suljettuna kategoriana. Jotkut vastaajat valittivat esimerkiksi, että ”suomalainen yhteiskunta ei ole valmis hy-

väksymään muita ihmisiä kuin (kanta)suomalaisia”. Tutkimukset ovat vahvistaneet sen arkijärjen mukaisen ajatuksen, että syrjintäkokemukset ovat yhteydessä eristytymisstrategian valintaan.

Suomessa käytiin jokin aika sitten huolestunutta keskustelua kaksoiskansalaisista ja heidän lojaliteeteistaan puolustusvoimien palveluksessa. Mieli-piteenvaihto oli usein huonosti informoitua ja paikoin suorastaan omituista (ks. aiheesta hyvät kirjoitukset Söderling 2017; Leitzinger 2017). Ikävintä oli, että turhanpäiväisyyksien alle jäi todellinen kysymys, joka voi olla aito ongelma. Miten varmistetaan se, että mahdollisimman monet Suomessa asuvat ihmiset kokevat olevansa tämän yhteiskunnan jäseniä, tuntevat yhteenkuuluvuutta tähän kansakuntaan ja ovat valmiita antamaan oman panoksensa tämän valtion ja kansalaisten menestykseen?

Nykykaikaiseen yhteiskuntaan ja valtioon identifioituminen ei ole itsestään selvyys, vaan entistä suurempi ihme, jonka toteutumisen eteen pitää tehdä vielä enemmän töitä kuin viisikymmentä vuotta sitten. Valitettavasti suunta on pitkään ollut toinen.

Läntisessä Euroopassa on pahasti laiminlyöty sekä maahanmuuttajien ja heidän jälkeläistensä henkinen integrointi uusiin asuinmaihinsa että niin sanotun kantaväestön sopeuttaminen uusiin, aikaisempaa monikulttuurisempiin olosuhteisiin. Osin se on johtunut haluttomuudesta tunnustaa kansainvälisen muuttoliikkeen tuottamat tosiasiat, osin hyvien ajatusten ja ideoiden jäämisestä juhlapuheiden tasolle.

Tämän piittaamattomuuden satoa korjataan nyt kahdella tavalla. Osa maahanmuuttajista ja heidän jälkeläisistäänkin kääntää selkensä asuinmaalleen ja joko syrjäytyy henkisesti tai samaistuu toiseen maahan ja sen identiteettiin ja intresseihin. Osa kantaväestöstä kaipaa puolestaan epärealistisesti takaisin aikaan ennen ulkomaalaisia ja monikulttuurisuutta. Pahimmillaan nämä ilmiöt vahvistavat toisiaan, todistavat olemassa olollaan toistensa epäilyt todeksi.

Matti Kuusi kirjoitti kuuluisassa nuoruudenartikkelissaan Akateemisen Karjala-Seuran vuosijulkaisussa vuonna 1938, että maanpuolustuksen tärkein rintama on aseellisen ja taloudellisen ohella se kolmas rintama eli henkinen puolustusvalmius.²³ Sen kehittämiseksi oli hänen mukaansa ryhdyttävä monenlaisiin yhteenkuuluvuuden tunnetta ja keskinäistä luottamusta ja solidaarisuutta lisääviin toimiin. Tarvittiin uutta yhteiskunnallista ajattelutapaa, jonka keskiössä on kunnioittava suhtautuminen omaan kansaan kokonaisuudessaan ja kaikissa ilmenemismuodoissaan.

Hänen ohjeitaan ei voi eikä pidäkään suoraan soveltaa tämän päivän Suomeen. On silti mahdollista, että suomalaisenkin yhteiskunnan henkistä puolustuskykyä mitataan lähitulevaisuudessa vielä toden teolla. Siksi työhön Suomeen ja monimuotoiseen suomalaisuuteen samaistumisen edistämiseksi pitäisi ryhtyä ponnekaasti ennen kuin on myöhäistä.

Tämä tehtävä kuuluu niin maahanmuuttajille ja vähemmistöihin kuuluville kuin nationalistille ja maahanmuuttokriitikollekin. Mutta suurin vastuu tästä kuuluu

---

²³ Kuusen kirjoitus löytyy esimerkiksi teoksesta Kuusi 1986.

niille suomalaisen yhteiskunnan instituutioille, joilla on mahdollisuus vaikuttaa suoraan suureen määrään ihmisiä. Nämä ovat pitkälti ne samat, joiden puitteissa aikaisemminkin kansakuntaa rakennettiin: koulu, puolustusvoimat ja joukkotiedotusvälineet.

Ulkomaalaisen näköinen henkilö²⁴

Eilen 18. elokuuta tapahtui Turussa kauhea väkivallanteko, jota ei voi puolustaa millään. Uhrien omaiset ansaitsevat kaiken myötätunnon ja osanoton. Toivottavasti tapahtuneessa loukkaantuneet selviävät sekä fyysisesti että henkisesti. Myös Suomen ja Turun poliittinen ja virkamiesjohto tarvitsevat tällaisella hetkellä kansalaisten tukea. Järkyttävissä tilanteissa yhteiskunta joutuu samalla kokeeseen, jossa testataan sen ja erityisesti valtion ja kuntien johdon toimintakykyä vaikeissa olosuhteissa.

Tästä huolimatta, tai osittain tästä syystä, on kuitenkin myös välittömästi puututtava siihen, jos toiminta ei ole tarkoituksenmukaista tai jos se on jopa vahingollista yhteiskuntarauhan ja kansalaisten toisiaan kohtaan kokeman luottamuksen kannalta.

Lähellä väkivallanteon tapahtumapaikkaa, Turun kauppatorin nurkalla, oli paria tuntia aikaisemmin päättynyt Suomen somalialaistaustaisten kaksipäiväinen *Iska Warran* -konferenssi. Tässä seminaarissa oli puhuttu ja keskusteltu etenkin somalialaistaustaisten työllisyyteen ja yrittäjyyteen liittyvistä kysymyksistä. Seminaarin toisen päivän päätti paneelikeskustelu, johon osallistui somalialaistaustaisia kunnallisvaltuutettuja Turusta ja pääkaupunkiseudulta. Keskustelun taso oli erinomainen, eikä somalialaisyhteisölle vaikeitaakaan aiheita vältelty. Olisipa paikalla ollut enemmän tutkijoita ja tiedotusvälineiden edustajia.

Vaikka meillä on tutkimukseen perustuvaa tietoa siitä, että somalialaiset kohtaavat Suomessa syrjintää ja jopa rasismia (esim. Tiilikainen 2015), läsnä olleet eivät halunneet ottaa kantaakseen passiivisen uhrin viittaa. Monissa puheenvuoroissa korostettiin, kuinka suomalainen yhteiskunta on muuttunut parempaan suuntaan ja kuinka se on paljolti somalialaistaustaisten omista tiedoista, taidoista ja asenteista kiinni, että elämässä pärjää.

Ihan lopussa joku yleisöstä nosti kuitenkin esille kysymyksen siitä, milloin sitä Suomessa lakkaa olemasta ulkomaalainen. Suurin osa seminaarin noin viisikymmenhenkisestä Suomensomalialaisjoukosta oli asunut Suomessa jo lähes kolmekymmentä vuotta, osa heistä oli Suomessa syntyneitäkin.

Koska seminaari oli kaikin puolin niin kuin mikä tahansa Suomessa järjestetty keskustelutilaisuus, tähän kysymykseen vastaaminen jäi kesken: tilaisuus piti nimit-

---

²⁴ Kirjoitus on ilmestynyt blogissani 19.8.2017.

täin saattaa ohjelman mukaan ja kutakuinkin aikataulussa päätökseen. Kysymys jäi kuitenkin elämään varmasti muidenkin kuin minun mieleen.

Samana päivänä kello 19 alkoi poliisin tiedotustilaisuus Turun puukotuksista. Virkavallan edustajien jälkeen ääneen pääsi sisäministeri Paula Risikko. Muiden asioiden ohella hän halusi vastata epäiltyä tekijää koskevaan kysymykseen, joka oli roikkunut ilmassa jo jonkin aikaa mutta jota kukaan ei ollut esittänyt. Ministeri Risikon mukaan kyse oli ulkomaalaisen näköisestä henkilöstä, jonka henkilöllisyyttä ei kuitenkaan tiedetä.

Mitä ministerin päässä oli liikkunut ennen tuota muotoilua? Vai oliko siellä liikkunut mitään? Oliko ilmaisu ”ulkomaalaisen näköisestä” tarkoin harkittu, vai tuliko se spontaanisti kaukaa mielen syvyyksistä Suomessa asuvien ihmisten itsestään selvästä erottelusta suomalaisen näköisiin ihmisiin ja ulkomaalaisen näköisiin ihmisiin? Myöhemmin illalla ilmaisu muuttui poliisin tiedotuksessa siten, että puhuttiin ulkomaalaistaustaisesta henkilöstä, yhä tietämättä varmaksi hänen henkilöllisyyttään. Media näyttää toisinaan asettaneen sanan lainausmerkkeihin.

Tilastokeskuksen vuonna 2012 käyttöön ottaman syntyperäluokituksen mukaan ulkomaalaistaustainen on väestötietojärjestelmässä sellainen henkilö, jonka molemmat vanhemmat, tai ainoa tiedossa oleva vanhempi, on syntynyt ulkomailla. Vuonna 2015 Suomessa oli tällä tavalla määriteltynä noin 340 000 ulkomaalaistaustaista. Heistä noin 53 000 on syntynyt Suomessa eli he eivät ole maahanmuuttajia, vaikka ovatkin tilastollisessa mielessä ulkomaalaistaustaisia. Suurella osalla ulkomaalaistaustaisista on Suomen kansalaisuus.

Ylivoimaisesti suurimmat taustamaaryhmät ovat venäläis- tai neuvostoliittolaistaustaiset sekä virolaistaustaiset. Heistä monet ovat myös maahanmuuttajia, eikä läheskään kaikilla ole Suomen kansalaisuutta. Silti me tuskin ajattelemme, että he olisivat ”ulkomaalaisen näköisiä henkilöitä”. Suomen somalialaistaustaisista yli kolmannes on syntynyt Suomessa, suuri osa heistä on Suomen kansalaisia ja ylivoimainen osa heistä puhuu sujuvasti suomea tai ruotsia. Silti monien meistä mielestä on varmaan luontevaa ajatella heitä ”ulkomaalaisen näköisinä henkilöinä”. Miltähän Risikon muotoilu on heidän korvissaan kuulunut?

Tässä yhteydessä on myös hyvä muistuttaa, että kaikki Suomessa tapahtuneet kouluroumat ovat olleet ”suomalaisen näköisiä ihmisiä”, samoin esimerkiksi Helsingin yliopistoa kohtaan terroritekoa suunnitelleet. Euroopassa toistaiseksi hirvittävimmän yksittäisen teon tehnyt henkilö oli ”mitä norjalaisimman näköinen”.

Miksi sisäministeri ylipäätään halusi ottaa asian esille tässä tiedotustilaisuudessa, vaikka epäillyn tekijän henkilöllisyyttä ei ollut tiedossa? Arvostan häntä poliittikkona aika lailla ja haluan ajatella asian myönteisesti siten, että hän halusi ehtiä ennen sosiaalista mediaa, jossa joka tapauksessa olisi alkanut keskustelu epäillyn ulkonäöstä. Ellei hän olisi nostanut asiaa esille, tuossa keskustelussa olisi myös pian syytetty hallitusta asioiden pimittämisestä.

Silti kirjoitan tätä tekstiä siksi, että hän tällaisessa vaikeassa tilanteessa aiheutti muotoilullaan juuri sitä vahinkoa, jota meidän pitäisi välttää ja jota me myös voisim-

me välttää olemalla tarkempia ilmaisujemme kanssa. Ajat ovat sellaiset, että meidän kaikkien, mutta erityisesti poliitikkojen on väsymättä nähtävä vaivaa kansallisen yhtenäisyyden ja yhteenkuuluvuuden tunteen vahvistamiseksi.

Tässä tilanteessa kannattaakin lukea myös YLE:n toimittajan Ville Seurin (2017) artikkeli. Väkivallanteon yhteydessä uhreja auttoivat oman henkensä ja terveytensä likoon pannen monet ihmiset. Osa heistä on artikkelissa ilmaistujen nimien perusteella todennäköisesti ”ulkomaalaisen näköisiä henkilöitä”. Ainakin yksi heistä oli myös ulkomaalainen, ruotsalainen, jota *Expressen* kuvaa Hassaniksi Tukholmasta.

Hankalia kansalaisia²⁵

Kesällä 2010 *Der Spiegel* -lehdessä ilmestyi essee otsikolla *Neue Deutsche Männer*. Se oli ylistys Etelä-Afrikan jalkapallon maailmanmestaruuskisoissa Espanjan jälkeen toiseksi sijoittuneelle maajoukkueelle. Etenkin nuorimmat pelaajat olivat paitsi osoittaneet taitonsa pelaajina, myös tehneet sen kentällä ja sen ulkopuolella tavalla, joka oli rennompaa, luovempaa ja elämänmyönteisempää kuin mihin konemaisuudestaan tunnetun joukkueen pelaajilta oli totuttu.

Neuer, Özil, Khedira, Kroos ja Boateng, kirjoittaja Alexander Osang luetteli näitä uusia saksalaisia miehiä. Saksan kansalaisuuslainsäädäntöä oli vastikään liberalisoitu, kun maa oli viimeinkin tunnustanut maahanmuuttajat osaksi yhteiskuntaansa. Kansalaisuus oli pitkään rajattu etnisille saksalaisille, mutta nyt Saksan passia ja poliittisia oikeuksia alettiin jakaa myös suuren maahanmuuttajaväestön jälkeläisille. Päätöksen seuraukset alkoivat pian näkyä eri lajien maajoukkueiden kokoonpanossa.

Saksa tuli tässä kehityksessä jälkijunassa. Vapaamman lainsäädännön Ranskan jalkapallomaajoukkue oli alkanut heijastaa väestön etnis-kulttuurista monimuotoisuutta jo paljon aikaisemmin, ja vuoden 1998 maailmanmestaruutta juhlistettiin myös suvaitsevaisuuden ja monikulttuurisuuden voittona. Taustoiltaan kirjavan joukkueen ja presidentti Jacques Chiracin yhteiskuvaan Elyseé-palatsin portailta sisältyy paljon symboliikkaa.

Pian joukkueen sisällä ja sen ympärillä sinkoili kuitenkin syytöksiä rasismista ja syrjinnästä. Kaksoiskansalaisten lojaliteettia epäiltiin, ja nationalistipiireissä pelättiin, etteivät ”todelliset ranskalaiset” kohta enää mahtuisi joukkueeseen. Toisaalta, kun menestystä nurmella ei tullut, joukkueen etnis-kulttuurisesta monimuotoisuudesta löytyi myös yksi syyppä tappioihin. Samanlaista aaltoliikettä monikulttuurisuuden juhlimisen ja inhoamisen välillä löytyy myös Alankomaiden jalkapallomaajoukkueen taipaleelta.

---

²⁵ Kirjoitus on julkaistu *Siirtolaisuus—Migration*-lehdessä 3/2018.

Media, kulttuurielämä ja urheilu heijastavat yhteiskuntaa ja tuovat siinä tapahtuvia muutoksia suureen julkisuuteen. Siksi näillä "kentillä" tapahtuvia asioita on kiinnostavaa tulkita myös laajemmasta perspektiivistä. Samalla on kuitenkin syytä muistaa, että luopin alla oleva osa ei useinkaan edusta kokonaisuutta täydellisesti. Ulkomaalaistaustaisten menestys jalkapallon parissa ei välttämättä päde keskiluokkai-
sempiin lajeihin kuten golfin, tennikseen tai purjehdukseen. Naisilla näyttäisi olleen vaikeampaa kuin miehillä.

Tämän kesän uutispommi oli Mesut Özilin kieltäytyminen jatkossa edustamasta Saksan maajoukkuetta. Hän ilmoitti päätöksestään *Twitter*-päivityksessä, joka kannattaa lukea. Sen pääpointtien ymmärtäminen ei tee vielä kenestäkään presidentti Erdoğanin kannattajaa. Se ei edes estä arvostelemasta toisen polven saksalaisen har-
kitsemattomuutta asettuessaan samaan kuvaan kiistanalaisen turkkilaisen poliitikon kanssa, joka on avoimesti kehottanut saksalaisia Euroopassa olemaan integroitumatta asuinmaidensa kulttuuriin.

"Minulla on kaksi sydäntä, toinen saksalainen ja toinen turkkilainen", Özil kirjoit-
taa. Kuinka riemuissamme me olemmekaan, silloin kun joku maailmalla menestynyt suomalaistaustainen kertoo yhä pitävänsä itseään suomalaisena ja julistaa rakasta-
vansa Suomea. Onkohan joku heistä ollut joskus valokuvassa presidentti Kekkonen tai muun suomalaisen poliitikon kanssa? Mittaammeko ihmisten käytöstä erilaisilla standardeilla heidän taustansa mukaan? Omille sallitaan enemmän kuin vieraille.

Özil syyttääkin mediaa ja sponsoreitaan sekä etenkin Saksan jalkapalloliiton joh-
toa kaksinaismoralismista sekä siitä, että hänen vapautensa on rajoitetumpaa, kritiikki kovempaa ja hänen taustaansa kohdistuvaa. Miksi hän on aina saksanturkkilainen, vaikka hän on syntynyt ja kasvanut Saksassa, mutta Miroslav Klose ei ole saksanpuo-
lalainen? Kaikista tarkimmin saksalaisten huonoon omatuntoon osunut väite taisi kuitenkin olla tämä: "Olen saksalainen kun voitamme, mutta maahanmuuttaja kun häviämme."

Osang kirjoitti myös, että vuoden 2010 joukkueen johdolla oli ilmeistä tarvetta osoittaa, että pelaajat ylipäätään ovat saksalaisia, vaikka käyttäytyivätkin kovin toisin kuin mihin oli totuttu. Joachim Löw oli hänen mukaansa jäykästi, kuin ulkoa lukien, korostanut pelaajien ylpeyttä kantaa rinnassaan Saksan kotkaa siitä riippumatta, mistä he olivatkaan kotoisin. Ehkä Löw ymmärsi, ja hyväksyi, että kansallisuus ei ollut kaikille pelaajille kovin tärkeä asia tai että se oli huomattavasti monimutkaisempi juttu kuin mitä perinteisesti oli ajateltu.

Tällaiset pohdinnat tuntuvat uusilta ja ihmeellisiltä, mutta onko meillä tässäkin näköharha? Ehkä kansallisuus ja isänmaallisuus eivät aikaisemminkaan ole olleet kaikille huippu-urheilijoille yhtä suuria ja tärkeitä asioita kuin mitä kuvittelemme, kun katsomme uusintoja Suomen lipun noustessa kyynelehtivistä mitalisteista. Kaikki työväestöstä nousseet suuruudet ovat tuskin olleet 1920- ja 1930-luvulla vilpittömästi innoissaan kansallisuusaatteesta ja valkoisen Suomen symboleista.

Tämä ei kuitenkaan estä meitä tunnustamasta, että eurooppalaisissa yhteiskunnissa on nykyään hyvin paljon taustoiltaan ja identiteeteiltään erilaisia ihmisiä, jotka ajattelevat kansallisuudesta ja kansalaisuudesta erilaisin tavoin. Monilla heistä on ristiriitaisia tuntemuksia kuulumisestaan erilaisiin yhteisöihin, ja monikansallisuus pulpahtaa usein pinnalle. Joitain kohdellaan myös syrjivästi tai rumasti heidän syntyperänsä, uskontonsa tai ihonvärinsä vuoksi.

Venäjän maailmanmestaruuskilpailuissa paljon huomiota herätti Sveitsin albanialaistaustaisten tähtipelaajien Granit Xhakan ja Xherdan Shaqirin Serbiaa vastaan pelatussa ottelussa tuuletuksissa käsillään näyttämä Albanian kansallinen symboli, kaksipäinen kotka. Poliittiset kannanotot ovat turnauksessa kiellettyjä, ja he saivatkin muutaman tuhannen euron sakot. Miljonäärejä pikkusummien kokoiset sanktiot tuskin paljon hetkauttavat.

Ruotsalaissyntyinen assyrialaistaustainen Jimmy Durmaz sai puolestaan osakseen rasistista kritiikkiä aiheutettuaan Saksa–Ruotsi-ottelun loppuhetkillä vapaapotkun, josta Toni Kroos ampui voittomaalin. Vaikka ottelu hävittiin, Ruotsi ansaitsee pisteitä siitä tavasta, jolla muu joukkue asettui tukemaan häntä. Tukholmassa järjestetty rasisminvastainen mielenosoitus ei vihapostin lähettäjien päätä kääntänyt, mutta ruotsalaiselle yhteiskunnalle lähetettiin tärkeä signaali.

Jos ajattelemme, että tämä nyt oli vain jalkapalloa, eikä vastaavaa varmaan tapahdu enää toiste, niin me petämme itseämme ja jätämme käyttämättä tilaisuutemme valmistautua tulevaisuuteen. Tämä on alkusoittoa oopperassa, jonka teemana on monietnisen, monikansallisen ja monikulttuurisen yhteiskunta ja sen toimintaedellytykset. On helppo yhtyä Wolfgang Schäubleen, jonka mukaan tällaiset tilanteet pitää jatkossa osata hoitaa paremmin.

Syrialaistaustainen saksalaissosiologi Aladin El-Mafaalami on huomauttanut, että Özilin tapauksessa ja sitä vastaavissa ei ole kyse integraation epäonnistumisesta vaan nimenomaan menestyksestä kotoutumisen rintamalla. Yhteiskunnasta ei kuitenkaan tule yhdenvertaisuuden parantuessa ristiriidattomampia, vaan päinvastoin. Ulkomaa-laistaustaisten pärjääminen synnyttää enemmän kilpailua, ja julkiseen tilaan tulee paljon uusia näkemyksiä ja käsityksiä, myös siitä, mitä on olla saksalainen.

Özileitä, Durmazeja ja Xhakoja tulee vielä lisää ja muuallakin kuin jalkapallon parissa. Putinin ja Erdoğanin pyrkivät käyttämään hyväksi Venäjältä, Turkista ja mistä lienee Eurooppaan muuttaneita kerätäkseen itselleen kannatusta ja aiheuttaakseen yhteiskunnissamme ristiriitoja ja sekaannusta. Rasistit ja muukalaisvastaiset tulevat hyökkäämään taustaltaan ja ihonväritään poikkeavien kimppuun aina tilaisuuden tullen. Siksi meidän pitää kehittää valmiuksia toimia oikein silloin kun toimia pitää.

Unelmia ja pettymyksiä²⁶

”*Fittan!*”, hän huusi, ja toisti sanan kovaan ääneen vielä pari kertaa. Istuin Tukholman *Folkets Husetin* suuressa salissa kulttuuripoliittisessa seminaarissa ja mietin, että kaikenlaiseen sitä simultaanitulkkaajat joutuvat.

Äänessä oli Evin Ahmad, tunnettu ruotsalainen näyttelijä, joka luki otteita tuoreesta teoksestaan *En dag ska jag bygga ett slott av pengar*. Hänen kirjansa on yksi monista eri maissa ilmestyneistä teoksista, joita ulkomaalaistaustaiset, mutta itse asuinmaassaan syntyneet tai siihen hyvin nuorina muuttaneet ovat viime aikoina kirjoittaneet.

Useissa näistä kirjoista tarinan ytimessä on jonkinlainen kehityskertomus, ja enemmän tai vähemmän omaelämäkerrallinen ote. Samalla niissä analysoidaan ympäröivää yhteiskuntaa ja sen suhtautumista maahanmuuttajiin ja heidän lapsiinsa. Ihmisiin, jotka ulkonäkönsä, kielensä tai uskontonsa puolesta poikkeavat valtaväestöstä.

Ahmadin teoksen lisäksi näihin oman paikkansa etsimisen ja löytämisen kuvauksiin kuuluvat esimerkiksi Duraid Al-Khamisin *Regnet luktar inte här* ja Alankomaista Murat Isikin moninkertaisesti palkittu *Ole näkymätön (Wees Onzichtbaar)*. Molemmat ovat kiinnostavia myös siksi, että niissä kuvataan huonommin tunnettuja etnisiä ryhmiä, Al-Khamisin tapauksessa mandealaisia ja Isikin teoksessa zazan kielen puhujia.

OECD:n ja Euroopan unionin uusien ulkomaalaistaustaisten kotoutumisen *Settling In* -raportti ilmestyi vuoden 2018 lopulla. Siinä muistutetaan painokkaasti, että kansallisten ja paikallisten kotouttamispolitiikkojen tärkeimpiä mittareita ovat ne, jotka arvioivat maahanmuuttajien lasten menestymistä elämässä ja yhdenvertaisuuden toteutumista. Heidän pitäisi olla kaikkien ikäistensä kanssa samalla viivalla. Jos mahdollisuuksien tasa-arvo ei toteudu, niin jokin menee pieleen.

Ja niin meneekin. Suomen osalta meillä ei ole vielä kertaluontoisia PISA-tutkimuksen tuloksia lukuun ottamatta paljon tietoa, koska Suomessa syntyneet ulkomaalaistaustaiset ovat enimmäkseen vielä niin nuoria. Pidemmän maahanmuuttohistorian maista kokemuksia ohdakkeisista koulupoluista, työllistymisen vaikeuksista, kaidalta polulta poikkeamisista, uskonnollisesta radikalisoitumisesta ja moninkertaisesti syrjäytymisestä on niin paljon, että helposti unohdamme monien pärjäävän myös ihan hyvin.

Kaikki mainitsemani kirjat, ja monet muutkin, ovat menestystarinoita, kahdella tasolla. Niiden kirjoittajat ovat tuottaneet korkeatasoista kirjallisuutta ja muutenkin he kävelevät kadun aurinkoisella puolella usein toimittajina, tutkijoina tai taiteilijoina. Myös heidän romaanihenkilönsä usein päätyvät vaikeuksien kautta voittoon, tai ainakin pois pahimmista pinteistä. Mutta niissä kuvataan usein hyvin osuvasti erilaisia esteitä ja vaikeuksia, joita maahanmuuton toiseen sukupolveen kuuluvilla on kotona, kadulla ja koulussa.

---

²⁶ Kirjoitus on julkaistu *Siirtolaisuus—Migration*-lehdessä 1/2019.

Tutkijoiden kannattaa lukea näitä kirjoja ajatuksella, ja myös sellaisella ajatuksella, että niistä voi löytää hyviä hypoteeseja, joita voi testata tieteellisin menetelmin, määrällisesti tai laadullisesti. Kaunokirjalliset elämänkohtalot on parhaimmillaan kuvattu niin vakuuttavasti, että alamme ajatella niiden myös peilaavan todellisuutta laajassa mitassa. Näin voikin olla, mutta ei se välttämättä aina ole niin. Kirjailija ei ole sidottu kuin kirjansa totuuteen, tutkijoiden pitää pyrkiä enempiin, yleistettävyyteen ja lainalaisuuksien etsintään.

Ahmadin kirja on yksi vihaiimpia teoksia, mitä tiedän, ja siinä piilee aina tietty riski. Jos kirjailija on vahvan oman tunteen vallassa, asiat muuttuvat mustavalkoisiksi ja nyanssit katoavat tulkinnasta. Analyysin sijaan tuloksena on julistavaa palopuhetta. Ahmadin kirjassa on kuitenkin monta kohtaa, joita oman tieteen kautta kerätyn tietoni nojalla olen taipuvainen pitämään hyvin osuvina. Kas tässä hänen pohdintojaan siitä, miksi tytöt pärjäävät paremmin kuin pojat, ja miksi molemmilla on joskus niin vaikeaa:

Ni var samlade i grupp på bänkarna i centrum och på fotbollsplanerna.

Vi stod alltid vid sidan om och betraktade er.

Ni fick vara dom roliga i klassen. Vi var dom duktiga.

Ni var med i alla musikvideos.

Medan bilar brann och världen talade om er, så satt vi på fritidsgården och hade "tjejgrupp".

Ingen journalist ville prata med oss.

Ni stod kvar i centrum, som ni alltid gjort.

Vi gick förbi för att handla mjölk åt mamma.

Ni visste inte bättre, det gör ni fortfarande inte.

Vi utbildade oss och gick på högskola, ni hamnade på lagerjobb. Era ryggar pajade och vi brände upp oss och gick i terapi.

Skuld och skam kände vi båda.

Våra föräldrar la den fint på oss.²⁷

Miksi Evin Ahmad on niin vihainen ja miksi niin monet muut ovat niin tyytymättömiä, vaikka heillä tuntuisi olevan kaikki "ihan hyvin". Yksi selitys voi löytyä siitä, mitä on kutsuttu integraatioparadoksiksi. Sen yksi ilmenemismuoto on, että kun asiat alkavat loksahda kohdalleen, myös odotukset kasvavat. Ja kun tavoitteet on asetettu korkeam-

---

²⁷ Te istuitte porukoissanne keskustassa ja jalkapallokentillä. Me seistiin aina sivussa ja tarkkailtiin teitä. Te saitte olla luokan hauskat oppilaat. Me oltiin ne kunnolliset. Te olitte mukana kaikissa musiikkivideoissa. Kun autot paloivat ja koko maailma puhui teistä, meillä oli "tyttöryhmä" nuorisotalolla. Yksikään toimittaja ei halunnut puhua meidän kanssa. Te jätitte keskustaan seisomaan, kuten aina. Me käveltiin ohi hakemaan äidille maitoa. Te ette ymmärtäneet paremmasta, ettekä vieläkään ymmärrä. Me hankittiin koulutusta ja menttiin korkeakouluun, te päädyitte varastohommiin. Teillä meni selkä, me paloimme loppuun ja menimme terapiaan. Molemmat tunsimme syyllisyyttä ja häpeää. Sen meidän vanhemmat pinosivat nätisti päällemme.

malle, alttius pettyä lisääntyy. Myös vertailukohde vaihtuu, ja herkkyys havaita eroja suhteessa verrokkeihin paranee.

Toiseen sukupolveen kuuluvat eivät vertaa itseään toisiin ulkomaalaistaustaisiin. He seuraavat sitä, miten heitä kohdellaan suhteessa niihin, jotka eivät ole millään lailla erilaisia, kantaväestöön kuuluviin lapsiin ja nuoriin. Jo pelkästään jatkuva erilaisena kohtelemisen on rasittavaa, mutta etenkin silloin, kun se yhdistyy vaikeuksiin saada harjoittelu- tai työpaikkoja tai kun aina saa osakseen epäluuloisia tai vihaisia katseita.

Ruotsalainen yhteiskunta on viime vuosikymmenet kovasti julistanut avoimuuttaan ja suvaitsevaisuuttaan. Jo Ahmadia ennen monet kirjailijat, kuten Marjaneh Bakhtiari, ovat paljastaneet tämän hyväntahtoisuuden pimeää, ihmisiä luokittelevaa ja eriarvoisiin asemiin asettavaa puolta. Ruotsalaisessa multikulturalismissa ”aito” ruotsalaisuus haluttiin jättää ennalleen, maahanmuuttajilla oli oikeus harrastaa harrastuksia kulttuurejaan omassa piirissä ja esitellä niitä sopivissa tilaisuuksissa siloitellussa muodossa.

Tällöin myös asennekasvatus on jäänyt osin vaillinaiseksi, ja rasismi kunnolla kitkemättä. Stereotypiat eivät ole kadonneet, vaan kenties jopa vahvistuneet. Luulen, että Ahmadin viha kumpuaa ennen muuta kirjassa kuvatussa tilanteesta, jossa teatterikoulun vuosikurssin päätösjuhlassa ensimmäisen vuoden opiskelijat imitoivat kukin kerrallaan koulusta pois lähteviä draamataiteen ammattilaisia.

Kun tulee hänen vuoronsa, joku esittää Evinia kömpelösti ruotsia murtaen puhuvana sivistymättömänä esikaupunkipissiksenä, muukalaisena, apinana. ”Tunsin kuinka pala kurkussani kasvoi kasvamistaan. Sinä et saa pilata onneani. Ei tänään. Ei päättäjäispäivänäni.” Suuressa konferenssisalissa ajattelin, että aika kova paikka se on simultaanitulkille tämäkin.

Nuoruuteni heimoyhteiskunnassa²⁸

En ole aikoihin ollut kovin kiinnostunut elokuva- tai televisioviihteestä. Mutta kun keväällä kuulin Elisa Viihteen uudesta sarjasta nimeltä *Kaikki synnit*, kiusaus katsoa se oli ylitseppäsemätön.

Osittain kiinnostus johtui siitä, että sarjan tapahtumat on sijoitettu kuvitteelliseen Varjakan kuntaan Pohjois-Pohjanmaalle. Oma postiosoitteeni oli vuosien ajan Oulunsalon Varjakassa. Perheemme muutti sinne Oulun keskustasta, kun olin noin kymmenen vuoden ikäinen.

Tämä nimiyhteys ei kuitenkaan olisi riittänyt sarjasta innostumiseen. Uteliaisuutta vahvisti tieto siitä, että produktion yksi keskeinen tema oli lestadiolaisuus, tämän

---

²⁸ Kitoitus on julkaistu *Siirtolaisuus—Migration*-lehdessä 3/2019.

herätysliikkeen ja siihen kuuluvien suhteet muihin paikkakuntalaisiin sekä yhteisön sisäiset kulttuuriset normit ja valtasuhteet.

Olen yhteiskuntatieteilijä ja politiikan tutkija. Yhteiskuntatieteilijä tarkoittaa ennen muuta kiinnostusta toimivien sosiaalisten järjestelmien rakentumiseen. Kuinka tämä kateuteen ja itsekkyyteen taipuvainen, kiivasluontoinen ja pitkävihainen sekä väkivallan saralla tavattoman kekseliäs eläinlaji toisinaan onnistuu kehittämään järjestelmiä, joissa emme ole koko aikaa toistemme kimpussa?

Politiikan olen vastaavasti määritellyt erilaisuuden organisoinniksi. Ajatus on hollantilaiselta filosofilta Sjaak Koenisilta, ja olemme käsitettä yhdessäkin edelleen kehittäneet. Koenisin mukaan tärkeämpiä kuin yhteiset arvot ovat ne pelisäännöt ja toimintatavat, jotka mahdollistavat yhdessä elämisen ja asioiden hoidon yhteisten arvojen puuttumisesta huolimatta.

Ilman nuoruuteni vuosia Oulunsalossa minusta olisi varmasti tullut erilainen yhteiskuntatieteilijä ja politiikan tutkija, tai ehkä minusta ei olisi tullut sellaista ollenkaan.

Tuossa sosiaalistumiseni formatiivisessa vaiheessa elinympäristöni oli sosiologisesti hyvin kiinnostava, joskaan se ei aina ollut henkilökohtaisesti mukavaa. Kyse ei ollut ainoastaan lestadiolaisuudesta, vaan myös 1970-luvulla vielä voimissaan olleesta radikaalista vasemmistolaisuudesta, kommunismista.

Nämä kaksi kulttuuris-ideologista ryhmittymää olivat leimallisia juuri siellä päin tuota Perämeren rannikkokuntaa, jossa minä asuin, sattuman oikusta kutakuinkin niiden valta-alueiden välissä. Toista yhteisöä symboloivat Oulunsalon Taiston vallankumouksen väriset verkkarit, toista paradoksaalisesti talojen katolta puuttuvat televisioantennit.

Kuuluimme kaikki samaan etniseen ryhmään ja puhuimme kaikki suomen kielen pohjoispohjalaista murretta. Mutta maailmankuvat lestadiolaisilla, kommunisteilla ja meidän perheemme kaltaisilla uskonnon suhteen maallisilla ja poliittisesti maltillisilla poikkesivat jyrkästi toisistaan.

Lestadiolaiset kokoontuivat seuroihinsa rauhanyhdistykselle, jossa päätettiin maallisistakin asioista. Toisaalla kommunistit kokoontuivat veisaamaan taivasta maan päälle työväenluokan valtaanpääsyn myötä. Nuorisoseuran talolla me muut pelasimme pingistä ja vähät välitimme suurista aatteista ja sielumme kohtalosta.

Kun luin 1980-luvulla Klaus Mäkelän, Matti Virtasen ja kumppaneiden kirjoituksia suomalaisesta yhtenäiskulttuurista ihmettelin avoimesti ja joskus ääneenkin, että missä ihmeen kaapissa tai kuplassa näitä ihmisiä on pidetty.

Meillä päin ei ollut (juuri) romaneja, ei saamelaisia, ei suomenruotsalaisia, eikä maahanmuuttajia. Silti oli selvää, että kasvoin aikuiseksi monikulttuurisessa yhteiskunnassa. Tuon ajan Oulunsalon kutsuminen tarkkarajaisiin ja itseään uusintaviin ryhmiin jakautuneeksi heimoyhteiskunnaksi liioittelee todellisuutta vain hiukkasen.

Rajankäynti oli vaarallista. Lestadiolaisnuoria, jotka tulivat liian lähelle meitä tai vaspaikasta osattomia, saatettiin palauttaa ruotuun kovin ottein. Eri ryhmiin kuuluvat nuoret ottivat myös kollektiivisesti yhteen, kun yhdet joutuivat kulkemaan toisen alueen läpi.

Noina vuosina sattui ikäviä asioita. Olennaisempaa on kuitenkin, että Oulunsalo oli silti melko hyvin toimiva monikulttuurinen pienois-yhteiskunta. Yhdessä eläminen oli pääsääntöisesti joustavaa, vaikka toisella tavalla ajatteleviin ei välttämättä suhtauduttu kovin lämpimästi. Vakavaa vihanpitoa oli vähän, eikä sekään näkynyt päälle.

Kun Suomesta ja etenkin sen suurimmista kaupungeista on tulossa aivan toisessa mittakaavassa monikulttuurisia yhteiskuntia ja paikkakuntia, on tärkeitä kaivaa menneisyydestä kokemuksia kansakuntamme historian tästä puolesta. Meillä on paljon tietoa siitä, minkälaiset periaatteet ja käytänteet toimivat ja mitä puolestaan kannattaa välttää, jos halutaan elää yhdessä ja ajaa yhteisiä asioita.

Oulunsalo oli omanlaisensa monikulttuurinen miljöö. Jossain toisaalla rakennettiin siltoja punaisten ja valkoisten, suomenkielisten ja ruotsinkielisten, evakkojen ja muiden kyläläisten, luterilaisten ja ortodoksien välille. Toiseuden kohtaaminen ja erilaisuuden kanssa eläminen on ollut arkipäivää monilla suomalaisilla paikkakunnilla.

Omaa nuoruuttani ajatellessani minua on jälkeen päin kovasti harmittanut puhumattomuuden kulttuuri. Se, että asioista ei keskusteltu avoimesti, eikä keskinäisiä erojamme kunnolla selitetty lapsille ja nuorille. Kulttuurienvälisestä vuoropuhelusta minulla ei ole yhtään muistikuvaa.

Esimerkiksi koulussa tähän olisi tarjoutunut runsaasti mahdollisuuksia. Kun televisio tuli koululuokkaan, lestadiolaiset luokkatoverini marssivat välittömästi luokasta ääneti ulos. Kuinka loistavan tilaisuuden nämä ja vastaavat tilanteet olisivatkaan tarjonneet opettajille käydä oppilaiden kanssa keskustelua erilaisia elämänkatsomuksista sekä uskonnon ja omantunnon vapaudesta?

Tämän puhumattomuuden vuoksi me kai nyt olemme niin ihmeissämme uuden kulttuurisen monimuotoisuuden ja sen huomioimisen kanssa. Koska asiat hyväksyttiin hiljaa ja selittämättä, me olemme niin avuttomia ratkomaan oman aikamme monikulttuurisuuden kysymyksiä ja ongelmia.

Monikulttuurisuus tarkoittaa tänäänkin sitä, että yhteisten arvojen sijasta meillä on monta tapaa ajatella hyvästä ja pahasta, tämänpuoleisesta ja tuonpuoleisesta. Meillä on myös useita tapoja suhtautua väärin tekemiseen eli syntiin, yhteisömmе sisällä ja sen ulkopuolella.

Keskustelua siitä, kuinka kykenemme elämään yhdessä rauhassa ja saavuttamaan yhteisiä tavoitteitamme tuosta kulttuurin moninaisuudesta huolimatta, me tarvitsemme nyt kipeästi niin Suomessa kuin muuallakin länsimaissa.

Kaikki synnit -sarjassa on pahuutta ja pahojen tekojen viattomia uhreja. Sarja kuvasi kuitenkin antoisalla tavalla väärin tekemisen moninaisuutta, niin lestadiolaisten kuin yhteisön ulkopuolistenkin piirissä. Juuri kukaan ei ollut täysin viaton, ja miltei kaikkia väärin tekijöitä saattoi jollain tapaa ymmärtää.

Monikulttuurinen yhteiskunta vaatii sekä jämäkkyyttä että joustavuutta sen suhteen, mikä on sallittua, mitä täytyy sietää ja mitä hyväksytyyn käytöksen rajan ylittämisestä seuraa. On oltava pelisäännöt sille, kuinka paljon yhteisöt saavat päättää asioistaan

omassa piirissään ja missä kohtaa julkisella vallalla on velvollisuus puuttua väärään käytökseen ja väärinkäytöksiin.

Jotta tässä työssä voidaan onnistua, tarvitaan keskustelua, ja se vaatii puolestaan empatiaa, kykyä asettua toisen asemaan ja tilanteeseen ja katsoa maailmaa erilaisen ihmisen näkökulmasta. Tuomitsemisen lisäksi on osattava myös hyväksyä ja antaa anteeksi.

4. Nationalismin paluu

Mitä on uusnationalismi ja miksi siitä ei ole apua?²⁹

Nationalistinen maailmankuva ja moderni valtio

Uusnationalismia on joukossamme, ja sen suosio on vallassa olevien, valtaan pyrkivien ja tavallisten kansalaisten keskuudessa kasvanut parin viime vuosikymmenen aikana Suomessa, muualla Euroopassa, muissa länsimaissa sekä myös niiden ulkopuolella esimerkiksi Turkissa, Brasiliassa, Kiinassa, Intiassa ja Venäjällä. Donald Trumpin valinta Yhdysvaltain presidentiksi sekä *Brexitin* kannattajien voitto Britannian kansanäänestyksessä ovat globaalin uusnationalismin toistaiseksi suurimmat saavutukset.

Monia kansallisen, eurooppalaisen ja globaalin politiikan seuraajia mietityttävät kysymykset: mitä tapahtuu seuraavaksi ja mitä tästä vielä seuraa? Ensin on kuitenkin vakavasti ja rauhallisesti pohdittava, mistä oikein on kysymys.

Jotta voimme ymmärtää uusnationalismia, meidän on ensiksi tiedettävä, mitä on nationalismi. Nationalismia eli kansallisuusaatetta on vaikea määritellä tyhjentävästi. Määrittelyä on yritetty tehdä korostaen ideologian poliittista, sosiaalista ja kulttuurista ulottuvuutta, tai vaikkapa tapaa puhua kansasta ja kansakunnasta. Nationalismi on kuitenkin luonteeltaan monikasvoinen ilmiö, joka ilmenee monissa eri muodoissa ja jonka tulkinnat vaihtelevat näkökulmasta riippuen.

Brittistehistorioitsija Eric Hobsbawm antoi *Nations and Nationalism since 1780* -kirjassaan nationalismille seuraavan Ernest Gellneriltä lainaamansa työmääritelmän: kyseessä on periaate, jonka mukaan poliittisen ja kansallisen yksikön, valtion ja kansakunnan, kuuluu olla yhtä (Hobsbawm 1990; 1994; Gellner 1983; 1998). Tämä on monella tapaa hyödyllinen lähtökohta minullekin, joka olen taustaltani politiikan tutkija, mutta lavennan mielelläni tämän kansallisuusaatteen suppean määritelmän laajemmaksi nationalistiseksi maailmankuvaksi, joka koostuu seuraavista osatekijöistä:

---

²⁹ Kirjoitus on julkaistu blogissani 16.8.2019. Sen taustalla on Suomen Tiedeseuran symposiumissa 13. toukokuuta 2019 pidetty esitelmä.

- Ihmiskunta jakautuu kansoihin, joita yhdistää yhteinen kulttuuri ja alkuperä.
- Jokaisella kansalla tulisi olla omista asioistaan vapaasti päättääkseen oma täysivaltainen valtionsa.
- Jokaisen valtion tulisi olla etnisesti ja kulttuurisesti yhtenäinen, so. siinä tulisi olla vain yksi kansa.
- Jokaisen kansakunnan jäsenen tulee olla viime kädessä uskollinen omalle kansallisvaltiolleen, jonka puolesta hän on valmis uhraamaan vaikka henkensä. Vastineeksi valtio tarjoaa kansalaisilleen suojelua niin koti- kuin ulkomailla.

Ajatus ihmiskunnan etnis-kulttuurisesta jakautumisesta kansoihin on vanha, ja meille tuttuja selityksiä kielten, kulttuurien ja etnisten ryhmien synnystä löytyy esimerkiksi Vanhan Testamentin ensimmäisestä Mooseksen kirjasta. Jotkin vanhoista yhteiskunnista ovat varmasti myös olleet asukkaiden alkuperän, arvomaailmojen ja traditioiden osalta melko yhtenäisiä. Kansallisvaltioon tähtäävänä poliittisena ideologiana nationalismi on kuitenkin varsin uusi, vain parisataa vuotta vanha (ks. tarkemmin nationalismista myös Pakkasvirta & Saukkonen 2004).

Jotta moderni poliittinen nationalismi, se mihin Hobsbawm edellä viittaa, saattoi syntyä, ensin piti saada muotonsa käsitys nykyaikaisesta valtiosta ja siihen pohjautuva kansainvälinen järjestelmä. Modernin valtion historia on niin ikään lyhyempi kuin mitä helposti ajattelemme. Vasta 1600-luvun puolivälissä luotiin 30-vuotisen sodan päättäneissä Westfalenin rauhansopimuksissa yhteinen näkemys siitä, että valtiot ovat alueellisesti rajattuja ja yhtenäisiä sekä keskitetysti johdettuja kokonaisuuksia. Niillä tuli olla suvereeni oikeus päättää yksin omista asioistaan eli toiset valtiot eivät saaneet puuttua niiden sisäisiin asioihin.

30-vuotisen sodan taustalla vaikutti uskonnollinen reformaatio, eurooppalaisen kristillisyyden hajoaminen ja ajatus uskonnosta ihmisiä yhdistävänä ja toisistaan erottavana tekijänä. 1700- ja 1800-luvun vaihteessa vahvistui puolestaan romantiikan inspiroimana käsitys kielestä ja siihen kytkeytyvästä kulttuurista kansojen ensisijaisena taustatekijänä. 1800-lukua pidetään varsinaisena nationalismin vuosisatana. Niin sanotuissa vanhoissa valtioissa kuten Ranskassa, Tanskassa ja Britanniassa pyrittiin pehmeillä ja kovilla keinoilla yhtenäistämään väestöä kielellisesti ja kulttuurisesti. Vailla omaa valtiota olevat kansalliset liikkeet järjestäytyivät vaatimaan itselleen oikeuksia ja vapauksia näissä maissa, mutta etenkin Venäjän, Itävalta-Unkarin ja osmanien useita kansallisuuksia sisältäneissä imperiumeissa.

1800-lukulainen nationalismi romantisoi sekä nykypäivää että etenkin menneisyyttä, ja monille suhteellisen nuorille perinteille keksittiin mielellään pitkiä historiallisia juuria. Menneisyyden vähäisistä dokumentaarisista lähteistä raavittiin kasaan perusteluita kansan olemassaololle ja näyttöjä kansakunnan ammoisina aikoina tehdyille saavutuksille.

Lähtökohtaisesti tämä nationalismi oli kuitenkin eteenpäin katsova, jopa edistykseellinen liike ja ideologia, joka pyrki luomaan uutta ja parempaa sekä talouden että

politiikan saralla. Sivistyksen levittäminen alempiin kansankerroksiin tapahtui usein kansakunnan rakentamisen tunnusten alla. Omaa valtiota vailla oleville kansallisuuksille pyrkimys itsenäisyyteen oli horisontissa siintävä houkutteleva tulevaisuuden maailma, jossa kansakunta olisi vapaa.

1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa kansanvallan edistäminen ja kansakunnan rakentaminen löysivät toisensa kansallisen itsemääräämisoikeuden käsitteessä. Demokratian periaatteiden mukaisesti vallan valtiossa tuli kuulua yhteiskunnan jäsenille, so. kansalle. Nationalismin periaatteiden mukaan jokaisen kansan piti saada päättää omista asioistaan. Nämä kaksi asiaa menivät helposti sekaisin, eikä ensimmäisen maailmansodan aikaisia kuuluisia neljäätoista ohjelmakohtaa muotoillessaan Yhdysvaltain presidentti Woodrow Wilson ilmeisesti aina itsekään tiennyt, kummasta asiasta hän milloinkin puhui.

Tuon suuren sodan jälkimmäisissä edellä mainitut kolme imperiumia romahtivat, ja niiden raunioille syntyi Eurooppaan lukuisia itsenäisiä valtioita, niiden joukossa myös Suomi. Juuri mikään näistä valtioista ei kuitenkaan ollut kansallisvaltio sanan etnis-kulttuurisessa merkityksessä, vaan monessa niistä väestö oli itse asiassa etnisesti ja kulttuurisesti hyvin moninainen. Vähemmistöjen oikeuksista ja niiden kohtelusta tulikin sotien välisen ajan poliittisesti tulenarkoja kysymyksiä, joita esimerkiksi Natsi-Saksa tehokkaasti hyödynsi politiikassaan.

Kansallissosialismi, fasismi ja muut nationalismin radikaalit muodot 1930- ja 1940-luvulla sekä toisen maailmansodan hirmuteot etenkin juutalaisia ja romaneja kohtaan asettivat synkän varjon nationalismin ylle. Samalla vakiinnutettiin Kansainliiton heikkouksista viisastuneina uusi valtioiden maailmanjärjestelmä, jonka supra-nationaalisenä kruununana oli itsenäisistä valtioista koostuva Yhdistyneet Kansakunnat. "States" ja "nations" yhdistettiin siten vahvasti toisiinsa.

Nationalistisen maailmankuvan mukaista ajattelutapaa ylläpidettiin myös monenlaisissa harmittoman oloisissa kansainvälisissä tapahtumissa, jotka tarjosivat tilaisuuksia Michael Billigin (1995) osuvasti banaaliksi nationalismiksi kutsumaan lipunheilutteluun. Suomalaisen perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden lähtökohdat olivat vielä 1990-luvulla vahvasti nationalistisia: oppilaita kasvatettiin samastumaan kulttuurisesti yhtenäiseen ja muusta maailmasta poikkeavaan suomalaisuuteen.

Samalla etnisesti ja kulttuurisesti yhtenäisen ja poliittisesti täysivaltaisen kansallisvaltion perustavat edellytykset alkoivat hiljalleen murentua.

Nationalismi osana aikansa maailmaa

Nationalismitutkimuksessa on ollut erilaisia koulukuntia sen mukaan, kuinka vanhana ja luonnollisena ilmiönä sitä on pidetty. Perennialistit ovat korostaneet kansakuntaisuuden vuosisatojen yli ulottuvaa historiaa, kun taas modernistien mielessä

nationalismi liittyy ennen muuta nykyaikaisen yhteiskunnan syntyyn, jossa leimallista ovat myös kaupungistuminen ja teollistuminen sekä modernien viestintävälineiden ja infrastruktuurijärjestelmien kehittyminen. (Özkırımlı 2000).

Modernistien jyrkempi haara näkee melko deterministisesti, että nämä olosuhteet jopa edellyttivät kansallisuusaatteen syntyä. Ernest Gellnerin (1983) kuuluisan väitteen mukaisesti teollisuus synnytti nationalismin, eikä päinvastoin. Maltillisemmat modernistit pitävät puolestaan näitä olosuhteita suotuisina erilaisten aatteiden kehittymiselle ja leviämiselle, niiden joukossa nationalismi. Kuulun itse näihin viimeksi mainittuihin tutkijoihin.

1800-lukulainen nationalismi ei siis syntynyt tyhjiössä, vaan sen aatteellista voittokulkua edisti modernin yhteiskunnan kehitykseen elimellisesti liittyneet edistysaskeleet kuten paikallista tuotantoa ja kulutusta korostavan maatalousyhteiskunnan vaihtuminen tavaroiden teolliseen valmistamiseen ja logistiseen siirtämiseen perustuvaksi yhteiskunnaksi ja eri paikkakuntien kytkeytyminen toisiinsa vesireittien, maanteiden ja etenkin rautateiden toisiinsa yhdistämiksi verkostoiksi.

Nationalismin ja muidenkin aatteiden leviämistä edistivät myös kehittyneen painotekniikan ansiosta tehostuneet joukkotiedotusvälineet, aluksi etenkin lehdistö ja 1900-luvun puolella radio. Kulttuurista yhtenäisyyttä ja yhteenkuuluvuuden tunnetta sekä tietoisuutta kansakunnasta tuottivat myös alati laajeneva ja yhtenäistyvä koulutus sekä yleiseen asevelvollisuuteen perustuvat armeijat.

Modernisaation ratas ei kuitenkaan lakannut pyörimästä kansallisvaltioiden maailman kohdalla. 1900-luvulla ja etenkin vuosisadan jälkipuoliskolla taloudellinen ja teknologinen kehitys vei kauppaa, kommunikaatiota ja kulkemista eteenpäin niin, että myös valtioiden rajojen ylittäminen kävi entistä helpommaksi ja halvemmaksi. Eri puolille maailmaa luotiin ylikansallisia järjestelmiä, joille valtiot luovuttivat osan suvereenisuudestaan, ja osa näistä järjestelmistä kattoi koko maailman tai oli ainakin melkein globaaleja. Erilaiset vähemmistöt saivat kasvavassa määrin tunnustusta ja hyväksyntää, ja kansainvälinen muuttoliike muutti monien maiden etnisiä ja kulttuurisia rakenteita.

Vuotta 1989 on kutsuttu yhdeksi Euroopan historian ihmeelliseksi tai hulluksi vuodeksi, ja 1990-luku onkin erityisen kiinnostava vuosikymmen, jolloin erilaiset ajattelutavat esiintyvät samanaikaisesti toisiaan haastaen. Neuvostoliiton romahtamisen jälkeen Keski- ja Itä-Euroopassa esiintyy ikään kuin perinteistä nationalismia, jossa kertaalleen itsenäistyneet valtiot tai toistaiseksi vailla omaa valtiota jääneet kansakunnat pyrkivät pääsemään vapaaksi sosialistisen imperiumin ikeestä ja/tai saamaan uuden valtion perustetuksi. Omaa valtiota tai ainakin laajaa alueellista autonomiaa tavoiteltiin myös Länsi-Euroopassa esimerkiksi Belgian Flanderissa, Skotlannissa ja Espanjan Kataloniassa ja Baskimaassa.

Yleisesti ottaen alettiin kuitenkin entistä enemmän puhua siirtymisestä jälkikansalliseen maailmankuvaan. Monet tutkijat allekirjoittivat joko täydestä sydämestään tai ainakin jossain määrin Eric Hobsbawmin toiveikkaan oletuksen, että nähtävillä

oleva nationalismi on enemmän historiallisen ilmiön viimeinen leimahdus kuin merkki todellisesta paluusta kansallisuusaatteen maailmaan (Hobsbawm 1990, 182–183). Postnationaalisen järjestelmän tunnusmerkkeinä pidettiin esimerkiksi seuraavia käsityksiä:

- Ihmiskunta muodostaa ensisijaisesti yhden kokonaisuuden. Me kaikki olemme yhtä.
- Moderni valtio ei ole enää oikea tapa ratkaista aikamme ongelmia, vaan tarvitaan alueellisia ja globaaleja sopimuksia ja institutionaalisia järjestelyjä.
- Yhteiskunnat ovat etnisesti, kielellisesti ja kulttuurisesti moninaisia. Monikulttuurisissa yhteiskunnissa yksilöillä ja yhteisöillä tulee olla mahdollisimman laajat oikeudet omaan kieleen ja kulttuuriin.
- Kaikkien yhteiskunnassa asuvien tulee olla mahdollisimman yhdenvertaisessa asemassa riippumatta heidän taustastaan tai identiteetistä tai esimerkiksi siitä, onko heillä maan kansalaisuus vai ei.

Lisäksi etenkin 1990-luvulla alkaa entistä enemmän ilmetä ja esimerkiksi puolueiden kannatuksella mitattuna vahvistua sellaista ajattelutapaa, jota on parempi kutsua uusnationalismiksi kuin perinteiseksi nationalismiksi.

Uusnationalismin nostalgiset lupaukset

Yhteiskuntiin oli syntynyt paljon tyytymättömyyttä. Aihetta protestointiin yhdet näkivät poliittisessa kehityksessä, jossa kansallista suvereenisuutta oli rapautunut ja siirtynyt sellaisille tahoille kuin Euroopan unioni, kansainväliset sopimukset ja globaalit markkinavoimat. Toiset taas kokivat, että hyvinvointivaltion sosiaalista ja taloudellista tasa-arvoa korostavat tavoitteet olivat saaneet väistyä uusliberaalien voimien tieltä, jotka jättivät kehityksen keltasta putoavat menestyksestä osattomiksi.

Kaikista vahvimmin erilaisia uusnationalistisia voimia yhdistää kuitenkin kritiikki maahanmuuttoa, monikulttuurisuutta ja multikulturalismia kohtaan. Viimeksi mainitulla tarkoitan sitä ajattelutapaa, jossa maahanmuuttoon, maahanmuuttajiin ja muuttajien ja uusien vähemmistöjen kulttuuriin oikeuksiin suhtaudutaan myönteisesti ja monikulttuurisuuden säilymistä halutaan jopa tukea. Myös jotkin perinteiseen nationalismiin kuuluvat liikkeet ja puolueet, kuten Belgian *Vlaams Blok* (myöhemmin *Vlaams Belang*), modernisoivat ohjelmiaan menestyksellisesti maahanmuutto- ja ulkomaalaisvastaisuudella.

Uusnationalismi on vastaus yhteiskunnissa vallitseviin tyytymättömyyksiin, mutta siitä ei kuitenkaan ole ihmisille heidän ahdingossaan konkreettista apua. Tärkein syy tähän avuttomuuteen on uusnationalistisen liikehdinnän avainsana, joka on ”takaisin”. Siinä missä nationalistit katsoivat ja osin yhä katsovat eteenpäin, tulevaisuuteen,

uusnationalistit haluavat palata menneisyyteen. He yrittävät saada poliittisen vallan palautettua täysimääräisesti oman valtion kansalaisille, he haluaisivat valtion ajavan vain kansalaisten etuja ja intressejä ja heidän mielestään yhteiskunnan tulee jälleen olla kulttuurisesti yhtenäinen.

Perussuomalaisten vuoden 2019 eduskuntavaaliohjelma on tästä näkökulmasta katsottuna suorasanaisen uusnationalistinen. Ohjelman otsikkona oli ”Äänestä Suomi takaisin”. Euroopan unionista irtautumista kannattaneen *Vote Leave* -kampanjan iskulauseisiin kuului *Take back control* ja Donald Trump tunnetusti lupasi tehdä Amerikasta *Great Again*. Geert Wildersin johtama Alankomaiden Vapauspuolue julistaa, että Alankomaista pitää taas tulla meidän omamme (*Nederland weer van ons*).

Aikamatka historiaan epäonnistuu kahdesta syystä. Ensinnäkin, uusnationalistit idealisoivat vuosikymmenten takaisten valtioiden poliittisen itsenäisyyden ja suverenisuuden sekä yhteiskuntien etnis-kulttuurisen yhtenäisyyden. Nationalististen haavekuvien mukaisia kansallisvaltioita ei ole juuri missään esiintynyt reaali maailman tasolla, vaan valtiot ovat aina olleet riippuvaisia ympäristöstään ja keskinäisistä sopimuksista. Käytännöllisesti katsoen kaikissa yhteiskunnissa on jonkinlaisen kantaväestön ja valtakulttuurin lisäksi ollut myös erilaisia vähemmistöjä. Olen toisaalla (Saukkonen 2012, 35–38) esittänyt, että 1980-luvun puolivälissä Suomi oli ehkä kansallisvaltiona ”täydellisimmillään”. Silti tuonakin ohikiittävänä hetkenä valtiollinen suverenisuus oli monella tapaa rajoitettua ja kansallisessa kulttuurissa oli paljon kielellistä, uskonnollista ja muuta kulttuurista monimuotoisuutta.

Tietä takaisin ei ole myöskään siitä syystä, että valtioiden ja yhteiskuntien toimintaympäristö on ratkaisevasti muuttunut. 1800-luvun ja 1900-luvun alun olosuhteissa tavaroiden ja palveluiden tuotanto, kaupankäynti, kommunikaatio ja kulkeminen tukivat modernien valtioiden kokoisten yksiköiden varaan rakentuvaa ja niiden sisälle enimmäkseen rajoittuvaa toimintaa. Kansakuntien rakentumisen olennainen ulottuvuus oli inhimillisen toiminnan piirin laajentuminen paikallisesta kansalliseksi. Näissä olosuhteissa nationalistinen maailmankuva oli toimiva periaatteellinen lähtökohta sosiaalisen, kulttuurisen ja poliittisen elämän järjestämiseksi juuri tätä valtiollis-kansallista tasoa korostaen.

Kehitys ei kuitenkaan jäänyt siihen. Siinä missä 1800-luvulla olennainen siirtymä oli paikallisesta kansalliseen, 1900-luvulla ihmiset, heidän sosiaaliset suhteensa ja heidän tuottamansa asiat ylittävät jatkuvasti valtioiden ja yhteiskuntien rajoja. Sosiaalisen vuorovaikutuksen, kulttuurisen vaihdon ja taloudellisen vaihdannan järjestelmät tuottavat kansallisvaltioita paljon laajempia alueellisia ja väestöllisiä kokonaisuuksia ja verkostoja, jotka laajimmillaan kattavat koko maapallon. Paluu entiseen on mahdollista ainoastaan katkomalla näitä ihmisiä ylijarjaisesti, ylikansallisesti ja globaalisti toisiinsa yhdistäviä siteitä. Jotkin autoritaariset tai totalitaariset valtiot kuten Kiina ja Venäjä, joissa uusnationalistinen ajattelutapa on myös ollut nousussa, yrittävät rajoittaa ihmisten tiedonsaantia, vuorovaikutusta ja viestintää, mutta ne joutuvat maksamaan tästä kovan hinnan sekä taloudellisesti että kulttuurisesti.

Vaarallinen uusnationalismi

Uusnationalismi lupaa siten enemmän kuin mitä se pystyy lunastamaan, ja tästä syystä siitä ei ole apua yhteiskuntien kehittämiseen. On vaikea sanoa, missä määrin uusnationalistien johtajat itsekään uskovat asiaansa, vaan lupaavat mahdottomia vain kannatuksen kasvattamiseksi. Tämän lisäksi on kuitenkin todettava, että uusnationalismi ei myöskään ole harmitonta. Varjelen mielelläni poliittista riippumattomuuttani ja puolueettomuuttani, mutta uusnationalistisen politiikan suhteen en katso voivani olla neutraali. Tämän päivän kansallismieliseen ajattelutapaan sisältyy ongelmia, joista osa on vakavia tai suorastaan vaarallisia.

Näistä ongelmista osa liittyy uusnationalismin toiseen avainsanaan, joka on jyrkästi rajattu "me", erotuksena tämän ryhmän ulkopuolelle määritellyistä "heistä". Perussuomalaisten vuoden 2019 vaaliohjelman ingressissä korostetaan, että julkisen vallan tehtävä on puolustaa Suomen ja suomalaisten etua ja että Suomen valtio on olemassa suomalaisista huolehtimista varten. Se, keitä ovat suomalaiset, jää ohjelmassa tarkemmin määrittelemättä. Voi olla, että eduskuntaryhmän sisällä on erilaisia näkemyksiä tästä. Ryhmään kuuluu kuitenkin puolet Suomen Sisu -järjestön kuusihenkisestä hallituksesta. Itsenäisyyspäivänä vuonna 2016 tämä avoimesti kansallismielinen järjestö vastusti suomalaisen kansallisuuden pohdinnoissaan jyrkästi suomalaisuuden uudelleenmäärittelyä. Suomalaisuus rakentuu Suomen Sisun näkemyksen mukaan syntyperän, kielen, uskonnon, arvojen yhtenäisyydelle ja yhteiselle ryhmäidentiteetille.

Tunnettu populismin tutkija Cas Mudde on korostanut, että on olemassa niin oikeistokuin vasemmistopopulismiakin. Populismin olennaisia piirteitä ovat hänen mukaansa yhteiskunnan jako kahteen ryhmään, aitoon kansaan ja turmeltuneeseen eliittiin sekä ajatus politiikan tekemisestä niin, että yhtenäiseksi koetun todellisen kansan tahto toteutuu. (Ääri)oikeistolainen populismi kytkee populismiinsa kaksi piirrettä, joista varsinakin jälkimmäinen on harvinainen vasemmistopopulismissa: autoritaarisuuden ja nativismin. Mudden mukaan nativismi on ajattelutapa, jonka mukaan valtioissa pitäisi olla vain kansakunnan aitoja ja alkuperäisiä jäseniä. Kansakuntaan kuulumattomat ihmiset ja aatteet uhkaavat kansallisvaltion identiteettiä ja yhtenäisyyttä. Nativistisilla oikeistopopulisteilla on siis nationalistinen maailmankuva. (Mudde 2007.)

Se, kuinka ahtaiksi kansakunnan rajat määritellään, vaihtelee eri maissa ja eri aikoina. Jyrkimmät uusnationalistit määrittävät ne Suomen Sisun tavoin hyvin eksklusiivisesti etnisen alkuperän ja identiteetin, kielen, uskonnon ja kulttuurin mukaisesti, toiset ovat valmiita hyväksymään kansallisen yhteisön sisälle myös vähemmistöjä, joilla on pitkää yhteistä historiaa kansakunnan ydinväestön kanssa. Lähtökohtaisesti uusnationalistit ovat suhtautuneet kriittisesti maahanmuuttoon ja maahanmuuttajiin, joskin enemmän tervetulleiksi on yleensä toivotettu kulttuurisesti läheisistä yhteiskunnista muuttavat ja etenkin sellaiset, joista on katsottu olevan yhteiskunnalle hyötyä. Uusnationalistien poliittisessa retoriikassa erityistä huomiota on osoitettu etenkin islamin uskontoa ja muslimeja kohtaan.

Islam-vastaisten kannanottojen jyrkkyys vaihtelee niin ikään, mutta monien jo varsin vakiintuneiden ja äänestäjien kannatuksella mitattuna suurten uusnationalististen puolueiden piirissä esitetään varsin radikaaleja näkemyksiä. Vaikka monissa maissa on hyvin paljon muslimeja, joista osa on jo toista tai jopa kolmatta sukupolvea, ja vaikka suuri osa heistä on integroitunut asuinmaihinsa, jotkin puolueet katsovat, että islam ei oikeastaan kuulu länsimaisiin yhteiskuntiin. Ruotsidemokraattien periaateohjelman islamin vaikutusta ruotsalaisessa yhteiskunnassa pitää aktiivisesti vastustaa mahdollisimman paljon. *Alternative für Deutschland* -puolueen mukaan islam ei kuulu Saksaan, ja muslimien määrän kasvu tuottaa suuren vaaran valtiolle, yhteiskunnalle ja arvojärjestelmälle. Alankomaiden vapauspuolueen tavoitteena on jo pitkään ollut Alankomaiden de-islamisointi ja esimerkiksi Koraanin kieltäminen lailla ja moskeijojen sulkeminen.

Kiistämättä millään lailla niitä haasteita, joita radikaali poliittinen islam tuottaa sekä länsimaisiin yhteiskuntiin että globaalisti, näin jyrkät näkemykset suurten väestöryhmien ulossulkemiseksi kansallisesta kokonaisuudesta ovat huolestuttavia. Lisäksi islam-vastaisuuden rinnalle on noussut liikehdintää, jota voi pitää rasistisena. Näitä ryhmittymiä tekisi mieli muuten kutsua uusrasistisiksi, mutta tällä termillä on alettu kutsua laajemmin sellaisia ajattelutapoja, joilla muita kuin etnisiin tai fysiologisiin piirteisiin perustuvia ryhmiä on alettu kohdella samalla tavalla kuin rasistisessa ajattelussa juutalaisia tai tummaihoisia. Näin ollen esimerkiksi muslimeja on "rodullistettu".

Osa uusnationalistiseen liikkeeseen sisältyvistä radikaaleista ryhmittymistä on pitänyt huomion kiinnittämistä uskontoon kohtuuttoman suurena ja korostanut nimenomaan etnisten ryhmien ja rodullisten väestöryhmien välistä kilpailua ja vastakkainasettelua. Tässä mielessä kyse on ennemmin paluusta klassiseen rasismiin kuin uusrasismista. Valkoista ylivaltaa nostalgisoivat eurooppalaiset ja amerikkalaiset ryhmittymät ovat olleet paljon esillä mediassa. Rasistisesta ajattelutavasta on pitkään ajateltu, että se liittyy lähinnä iäkkäämpiin ja vähän kouluja käyneisiin, elämässä monella tapaa usein syrjäytyneisiin ihmisiin. Esimerkiksi hollantilaisessa *Erkenbrand*-yhteisössä ja Belgian flanderilaisessa *Schild & Vrienden*-liikkeessä mukana on kuitenkin etenkin nuoria, joista monet ovat korkeasti koulutettuja tai yliopisto-opiskelijoita.

Uusnationalistinen nativismi herättää henkiin hirviöitä, joiden olisi suonut pysyvän ikuisessa unessa. Näiden liikkeiden ja puolueiden piirissä kritisoidaan usein monikulttuurisuutta, mutta ei aina ei ole selvää, mitä oikein arvostellaan. Monikulttuurisuuden poliittis-ideologista ulottuvuutta, multikulturalismia, saa kaikessa rauhassa arvostella. Ei ole mitenkään välttämätöntä, että sietämisen tai suvaitsemisen lisäksi yhteiskunnassa myös aktiivisesti tuetaan erilaisten vähemmistöjen kieltä ja kulttuuria. Näyttää kuitenkin siltä, että suuri osa eurooppalaista uusnationalismista vastustaa myös sen demografista ulottuvuutta, etnistä ja kulttuurista monimuotoisuutta väestöllisenä tosiasiana. Silloin toivotaan avoimesti, että suuri osa yhteiskunnassa asuvista lähtisi sieltä pois.

Tie monikulttuurisesta yhteiskunnasta etnisesti ja kulttuurisesti yhtenäiseen uusnationalistiseen ideaaliin voi kulkea ainoastaan pakotettujen poismuuttojen, vähemmistöjen syrjinnän ja sorron, ehkä jopa keskitys- ja kuolemanleirien kautta.

Viime aikojen kehitys pakottaa sanomaan tämän seikan selvästi ääneen, koska uusnationalistisen liikkeen sisällä on ilmiselvästi myös tahoja, jotka ovat valmiita irtisanoutumaan kaikkien ihmisten yhtäläisestä ihmisarvosta. Nämä ihmiset ja ryhmät hyväksyvät ihmisten asettamisen eriarvoiseen asemaan esimerkiksi etnisen taustan, ihonvärin tai uskonnon perusteella. Osa heistä on jopa valmis käyttämään väkivaltaa tavoitteidensa saavuttamiseksi.

Uusnationalistisen liikkeen sisällä vaikuttaa siis tahoja, joita voi huoletta kutsua fasistisiksi. Se ei tarkoita, että koko uusnationalistinen ajattelutapa olisi fasistista tai että fasismia olisi ainoastaan uusnationalismissa. Fasismi voidaan ymmärtää homogeenisuusajattelun äärimmäisenä muotona, jonka tavoitteena on selvittää välit lopullisesti niiden kanssa, jotka ovat erilaisia. Tarkoituksena on lakkauttaa oma ulkopuolensa, tarvittaessa tuhoamalla. Fasistinen väkivalta on historiassa kohdistunut etnisten ja kulttuuristen vähemmistöjen lisäksi esimerkiksi poliittisiin vastustajiin, taloudellisesti hyväosaisiin sekä epäkelvoiksi tavalla tai toisella määriteltyihin. Kuten edellä viitattiin, on kiistatonta, että osa poliittisen islamin radikaaleista tulkinnoista on luonteeltaan fasistista.

Politiikan kentällä uusnationalistit ovat useimmiten populistieja. Cas Mudde populismille antaman määritelmän lisäksi populismia voidaan määritellä myös näin: populistit vetoavat tunteisiin, kärjistävät epäkohtia, etsivät syyllisiä "omien" ulkopuolelta ja tarjoavat helppoja ratkaisuja. Vasta poliittisen menestyksen mukanaan tuoma vastuunkanto paljastaa, mistä puusta populistit on tehty. Suuri osa heistä paljastuu opportunisteiksi, jotka ovat olleet uusnationalistisia retoriikassaan mutta jotka ovat valmiita tekemään kompromisseja päästääkseen valtaan ja pysymään siellä. Osa heistä on kuitenkin aitoja radikaaleja, jotka ovat valmiita ja halukkaita pyrkimään poliittisiin tavoitteisiinsa ja tarvittaessa muuttamaan poliittisen järjestelmän perusteita saavuttaakseen maalinsa ja säilyttääkseen valta-asemansa.

Ongelma on siinä, että etukäteen voi vain varovasti arvioida, ketkä populisteista ovat opportunisteja ja ketkä loppuun asti radikaaleja. Teot ratkaisevat, ja siinä vaiheessa, kun populistien todelliset kasvot paljastuvat, on yleensä myöhäistä peruuttaa siihen tienhaaraan, jossa valtaa tarjotaan.

Koko maailman yhteiset haasteet

On siis syytä palauttaa mieleen Judith Shklarin (1989, 22) sanat: "Kaikkien, jotka kuvittelevat fasismia kaikissa muodoissaan olevan kuollut ja kuopattu, on syytä miettiä asiaa uudelleen."

Uusnationalistinen ajattelutapa on kuitenkin haitallista myös siksi, että siinä unelmoidaan poliittisen vallan täysimääräisestä palauttamisesta toisistaan irrallisille valtiollisille yksiköille aikana, jolloin maailmassa tarvitaan nimenomaan luopumista kansallisesta itsekkyydestä, kykyä yhteistyöhön sekä alueellisesti laajoihin, osin jopa maailmanlaajuisiin ratkaisuihin.

Yhdistyneiden kansakuntien pääsihteeri Antonio Guterres luetteli pari vuotta sitten järjestön yleiskokouksessa pitämässään puheessa koko maailmaa koskettavia uhkia ja haasteita. Ydinaseiden määrä on yhä valtava, ja niiden leviämistä väriin käsiin sekä käyttöä ydinasevaltojen taholta on kyettävä ehkäisemään ennalta. Terrorismi muodostaa suuren uhan sekä kansallisesti että kansainvälisesti. Maailmassa on lukuisia ratkaisemattomia konflikteja, ja kansainvälisiä ihmisoikeuksia rikotaan systemaattisesti. Ilmastonmuutos muuttaa elinoloja joka puolella maapalloa ja vaarantaa useiden elämänmuotojen säilymistä edellytyksiä. Ihmiskunta kärsii sosiaalisesta ja taloudellisesta eriarvoisuudesta kansallisesti, alueellisesti ja globaalisti. Uusiin tieteellisiin ja teknologisiin innovaatioihin sisältyy suuria riskejä, joista kaikista emme ole vielä edes tietoisia. Monissa maissa yhteiskuntia johdetaan tehottomasti ja kansalaisten edusta piittaamattomasti. Koko maailmaa kattava solidaarisuus on yhä pahasti puutteellinen.

Näihin haasteisiin vastaaminen edellyttäisi nimenomaan valtioiden vahvaa ja määrätietoista yhteistyötä. Asia olisi riittävän hankala muutenkin, ja lisäksi uusnationalistit ajattelevat asioista aivan toisin. Siinä missä uusliberaalien unelma on vapaa markkinatalous, uusnationalistien vastaava haavekuva on vapaiden kansallisvaltioiden maailma. Kapitalistit haluavat yritystoiminnalle mahdollisimman vähän sääntelyä ja muita pidäkkeitä, uusnationalistit haluavat päästä eroon valtioiden toiminnan rajoituksista.

Niin ikään Yhdistyneiden Kansakuntien yleiskokouksessa pitämässään puheissa Yhdysvaltain presidentti Donald Trump on esittänyt oman näkemyksensä, jonka mukaan maailman asiat ovat parhaiten järjestyksessä, kun kaikki valtiot ovat täysin vapaita ajamaan omia etujaan ja tekemään vain niitä kansainvälisiä sopimuksia, jotka ovat niille hyödyllisiä. Vahvat ja täysivaltaiset valtiot antavat ihmisille omistusoikeuden omaan tulevaisuuteensa ja hallinnan omaan kohtaloonsa. Seuraava lainaus on vuoden 2018 yleiskokouksen 73. istunnossa pidetystä puheesta, jota on syytä lainata tässä alkukielisenä.

Many countries pursue own unique visions building own future and pursuing wonderful dreams. The whole world is richer, humanity is better because of this beautiful constellation of nations, each unique shining brightly in its part of the world. As Americans we know what kind of future we want, what nation America wants to be. We believe in the majesty of freedom and dignity of individual, self government and rule of law, culture built on strong families, fierce independence. We celebrate our heroes, love our country. (...) We must protect sovereignty and independence above all. When we do we will find new avenues for cooperation unfolding before us, new ways of peace making, new purpose, new spirit flourishing more around us. Making this a more beautiful world. Let us choose the future of patriotism, let us come here to stand for our people and for their nations, forever strong, sovereign, just, thankful for the grace and the glory of God, God bless the nations of the globe.³⁰

---

³⁰ Koko puhe löytyy osoitteesta <https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/remarks-president-trump-73rd-session-united-nations-general-assembly-new-york-ny/>.

Joillekin maailman vahvimille valtioille tällaisesta maapallon ja ihmiskunnan yhteisestä edusta piittaamattomasta politiikasta voi todellakin olla hyötyä, joskin sekä Yhdysvalloissa että sen ulkopuolella on huomautettu, että *America First* -strategian seurauksena näyttää olevan ennen muuta *America Alone*. Muissa maissa tällaisen seireenin laululta kannattaa kuitenkin varmasti ummistaa korvat. Ylikansalliset ja globaalit instituutiot tuottavat maille rajoitteita, mutta etenkin pienten valtioiden näkökulmasta ne luovat myös suojelua ja turvaa siltä, että vahvimman oikeus ei aina yksin toteudu.

Jokin aika sitten Suomessa esitettiin, että voisimme alkaa soveltaa kansainvälisiä sopimuksia nykyistä luovemmin ja pitää enemmän huolta kansallisesta edusta niiden tulkinnessa. Ajatuksessa ei sinänsä ole mitään kummallista: jo nyt monet Suomen täysivaltaisuutta rajoittavista kansainvälisistä sopimuksista ovat sellaisia, joiden täytäntöönpanossa on paljon liikkumavaraa, jota myös käytetään. Mutta pienen valtion näkökulmasta on sulaa hulluutta edistää sellaista periaatteellista muutosta, että tämän liikkumavaran maksimaalinen hyödyntäminen on asiallista ja hyväksyttävää. Mitä pidäkkeitä suurilla mailla silloin enää olisi tehdä samoin silloin, kun niiden kansalliset intressit ja kansainväliset rajoitteet ovat ristiriidassa?

Parempi visio nationalistisen nostalgian tilalle

Vaikka miten päin pyörittäisin, en osaa nähdä uusnationalismia tarjoamassa vastauksia aikamme kysymyksiin. Uusnationalismin kyvyttömyys vastata omaan huutoonsa tuottaa ongelmia, joista osa on harmittomia ja osa todella vaarallisia. Radikaalin poliittisen islamin ohella uusnationalismiin sisältyy nykyään liikkeellä olevista aatteista ja ideologioista eniten elementtejä, jotka voivat syöstä eurooppalaisen sivilisaation ja ehkä koko ihmiskunnan jälleen silmittömän ja säälimättömän tuhoamisen tielle.

Tämä ei kuitenkaan tarkoita, etteikö uusnationalistien poliittisessa kritiikissä olisi jonkin verran myös perää. Uusnationalismi on oire viime aikojen kehityksestä, ja tämän oirehinnan syitä olisi pystyttävä paremmin tietämään ja osuvammin tulkitsemaan, jotta nostalgisen kansallismielisyyden kannatukselta voidaan leikata terä.

Kansainvälistä muuttoliikettä on pakko pystyä jollain tapaa säätelemään, koska muuten jo nyt, tulevista vuosikymmenistä puhumattakaan, liikkeellä voi olla liian paljon ihmisiä, jotta kauttakulku- ja vastaanottavat maat pystyisivät heitä rakenteellisesti ja kulttuurisesti vastaanottamaan. Monikulttuurisuus ei ylipäätään ole asia, joka tuottaa ainoastaan myönteisiä seurauksia, joskin uusnationalistit vahvasti ylikorostavat sen kielteisiä puolia. Kulttuurisesti monimuotoisten yhteiskuntien yhteisistä pelisäännöistä tarvitaan paljon ja parempaa keskustelua. Tähänastiset ylikansallisen politiikan kokeilut, Euroopan unioni etunenässä, toimivat vielä jäykästi ja monimutkaisesti, ja kansalaisten on vaikea pitää niitä omanaan. Ylikansallisten instituutioiden

on pystyttävä uudistumaan tämän ajan vaatimuksiin vastaaviksi. Markkinatalous, globalisaatio ja teknologinen kehitys tuottavat monenlaisia häviäjiä, joista yhteiskunnan ja ihmiskunnan on kansainvälisen kilpailun ja tieteellisen edistyksen huumassa muistettava huolehtia.

Monien ihmisten kokema tyytymättömyys ja jopa katkeruus sekä muut kielteiset käsitykset ja tunteet viimeaikaista kehitystä kohtaan ovat epäilemättä aitoja. Jos paluu nationalistisen maailmankuvan mukaiseen järjestelmään ei ole hyvä vastaus tyytymättömien ihmisten poliittiseen etsintään, niin mikä sitten on?

Suuri osa uusnationalistien saamasta kannatuksesta yhteiskunnissa johtuu muiden poliittisten liikkeiden ja organisaatioiden kyvyttömyydestä tarjota äänestäjäkunnalle uskottavia ja uskomisen arvoisia tulevaisuuden kuvia. Ne eivät myöskään ole kyenneet esittämään kansallisvaltiolle ja etnis-kulttuuriselle kansakunnalle vaihtoehtoisia positiivisia samastumiskohteita, joiden kautta ihmiset saavat merkitystä elämälleen. Ainoan poikkeuksen muodostaa tällä hetkellä lähinnä ilmastonmuutoskeskustelun kautta tuulta purjeisiinsa saanut ekologinen ajattelutapa, vihreä politiikka, jonka puitteissa esitetyistä tulevaisuuden kuvista kuitenkin yleensä puuttuu se systemaattisuus ja kokonaisvaltaisuus, joka on nationalistisen maailmankuvan suuri vahvuus.

Länsimainen ihminen on uudella ajalla menettänyt kyvyn uskoa kohtaloon ja tyytyä oman elämänsä vääjäämättömiin myötä- ja vastoinkäymisiin. Nationalismi, mutta myös sosialismi, kommunismi ja liberalismi loivat hänen mieleensä käsityksen tulevaisuudesta, joka voi olla nykyistä parempi. Aika ajoin kehitys on myös vastannut näiden visioiden herättämään tarpeeseen. Vapautta on ollut enemmän, elintaso on parantunut, tasa-arvo on lisääntynyt, hyvinvointi on jakaantunut tasaisemmin.

Modernisaation historiallisena perintönä meillä on nykyihmisen mieli, joka odottaa koko ajan enemmän ja parempaa. Tämä mentaliteetti janoaa myös sellaista kertomusta, joka lupaa huomisellemme parempaa kuin mitä meillä on tänään. Mutta nämä tarpeet eivät tule tyydytetyksi. Päinvastoin. Monet kokevat asioiden todella menneen huonompaan suuntaan. Lisäksi joka puolella tuntuu olevan entistä enemmän uhkia, joita populistien lisäksi myös media mielellään jatkuvasti suurentelee.

Uskon, että pohjimmiltaan ihmiset eivät haluaisi langeta uusnationalistien tarjoamaan taaksepäin katsomisen taantumukselliseen ansaan. Tässä tilanteessa on kuitenkin helppo ymmärtää, että paremman puutteessa nostalginen lupaus menneisyydestä parempana tulevaisuutena on hyvin houkutteleva.

Populistin retoriikka ja nationalismin henki³¹

Katselin ja kuuntelin Donald Trumpin virkaanastujaispuhetta kasvavan hämmennyksen vallassa. Vaalituloksen varmistuttua äänenpainot olivat heti muuttuneet ja toivo paluusta poliittiseen arkeen oli herännyt. Siksi aloin seurata puhetta melko levollisin mielin.

Poliittista kulttuuria ja valta-asetelmia haastavat populistit ovat kahdenlaisia. Osa heistä on opportunisteja, jotka heti vaalivoiton jälkeen kääntävät takkinsa, toiset taas oikeasti muutokseen pyrkiviä radikaaleja. Ehkä Trumpkin osoittautuisi valtiomieheksi, joka on lupaillut liikoa, muunnellut totuutta, loukannut vastustajiaan, liehitellyt kansaa ja haukkunut eliittiä vain päästäkseen itse valtaan olemaan normaali poliitikko.

Turha luulo, ja sen Trump otti välittömästi pois. Heti puheen alku oli mullistava sekä sisältönsä että tyyliensä puolesta. Syytökset poliitikkoja ja muuta establishmenttia kohtaan, suoraan kansalle kohdistetut suuret lupaukset, uhmakkaat, taisteluhenkiset kielikuvat ja tietenkin tuo amerikkalaisten etuja ja intressejä korostava iskulause: *America First*.

Veljeni soitti puheen päätyttyä ja kysyi, mitä ajattelin. Kuulin itseni sanovan, että mitään tällaista ei ole kuultu länsimaisen demokratian vaaleilla valitun poliittisen johtajan suusta sitten Adolf Hitlerin.

Se oli paljon sanottu. Rauhoittaakseni mieltäni katsoin You Tubesta fragmentteja Hitlerin puheista Nürnbergin puoluekokouksissa ja rauhoituinkin. Eihän Trump sentään karjunut mikrofoniiin.

Jokin sai minut kuitenkin vielä lukemaan puheen paperilta, ja sitten vielä kerran katsomaan sen ilman ääntä, pelkästään elekieleen keskittyen. Hitlerin nimen mainitseminen tässä yhteydessä ei sittenkään ollut liioittelua. Hermostuneisuuteni vahvistui erityisesti huomattuani Trumpin *body languageen* sisältyvän valtavan aggression, joka purettiin lopussa, viestiksi vastustajille, ylös nostettuun nyrkkiin.

Nationalistin maailma on hyvin yksinkertainen. Ihmiskunta koostuu kansoista. Kansa voi olla vapaa vain muodostaessaan oman valtionsa, ja valtio voi toteuttaa itseään kunnolla ainoastaan silloin kun se sisältää vain yhden yhtenäisen kansan. Kansalaisen tulee olla valtiolleen ja kansakunnalleen viimeiseen asti uskollinen, ja valtion pitää palvella kansalaisiaan.

1800-luvulla nationalismi oli monelta osin edistysellinen, ihmisiä kokoava ja jopa demokratiaa edistävä aate. 1900-luvulla sen nimissä tehtiin suuri osa muutenkin kauhistuttavan vuosisadan hirmuteoista. Jos nationalismi tällä vuosisadalla nousee uudelleen, ihmiskunta tuhoaa paitsi luonnon, jolle on jo aiheutettu paljon korjaamattomia vahinkoa, myös itsensä.

Ennusmerkit ovat jo jonkin aikaa olleet huonot. Vladimir Putin on rakentanut Venäjälle voimapolitiikkaa korostavaa kansallismielistä ja autoritaarista järjestelmäänsä.

---

³¹ Kirjoitus on julkaistu *Siirtolaisuus—Migration*-lehdessä 2/2017.

Nationalistisia tunteita on hyödyntänyt myös Kiinan Xi Jinping luodessaan samalla itselleen henkilökulttia. Narendra Modin myötä hindunationalismi on saanut entistä vahvemman jalansijan monikulttuurisessa Intiassa. Tätä kirjoitettaessa keväällä 2017 Turkissa äänestetään islamistis-nationalistisen Recep Tayyip Erdoğanin vallan kasvattamisesta edelleen.

Mitä suuret edellä, sitä pienet perässä. Unkarin Viktor Orbán on puhunut avoimesti ei-liberaalista demokratiasta, ja riippumattoman median ja oikeuslaitoksen toimintaedellytyksiä on heikennetty myös esimerkiksi Puolassa. Uusnationalistiset puolueet ovat jo pitkään olleet vahvoja monessa Euroopan maassa, ja ne ovat saaneet kansallismielisyyden sekä maahanmuutto- ja monikulttuurisuusvastaisuuden lisääntymään muiden puolueiden retoriikassa ja toiminnassa.

Trumpin valinta pakotti ajattelemaan, että äärioikeisto voi palata valtaan myös Länsi-Euroopassa. Kävinkin ostamassa William L. Shirerin monumentaalisen teoksen Kolmannen valtakunnan nousu ja tuho, jota olin jo opiskeluaikana lukenut ikään kuin kertomusta toisesta maailmasta. Tutkimus on varmasti tuonut tulkintoihin lisäyksiä ja korjauksia, mutta suosittelen silti tutustumista kirjaan ja etenkin Hitlerin valtaannousun kuvaukseen. Demokratia, tuo vähemmistöjen oikeuksia kunnioittava enemmistövalta, on hauras järjestelmä, joka voi kaatua lyhyessä ajassa ja ennalta arvaamatta.

Samoihin aikoihin luin Michel Houellebecqin romaanin *Alistuminen*. Mediassa eniten huomiota herätti kirjan kuvaus muslimin valinnasta presidentiksi Ranskan vuoden 2022 vaaleissa. Poliitiikan tutkijalle teoksen kiinnostavin viesti on kuitenkin kirjailijan visio, jonka mukaan vakiintuneet puolueet menettävät täydellisesti kansalaisten luottamuksen.

Islamistiset ja nationalistiset ääriiliikkeet ovat vieneet ranskalaisen yhteiskunnan sisällissodan partaalle. Mediaan ei enää uskota, kansalaisten keskuudessa kiertäviä huhuja kuunnellaan tarkemmin. Tässä tilanteessa äänestäjät luottavat eniten maltillisiin islamisteihin (Muslimiveljeskunta) ja perinteisiin nationalisteihin (Kansallinen rintama). Molemmilla puolueilla on yksinkertainen visio yhteiskunnasta, johon vähemmistöjen ja yksilöiden oikeudet eivät kuulu.

Kirjan ilmestyessä sen tulevaisuuden kuvaa saattoi vähätellä epärealistisena. Kuitenkin tätä kirjoitettaessa vaikuttaa siltä, että jo tämän kevään vaaleissa uusi presidentti valitaan pohjamutiin kannatuksensa osalta valuneiden vanhojen pääpuolueiden ulkopuolelta. Sekä ääriationalistiset identiteettiiliikkeet että terroristekoihin valmiit jihadistit ovat niin ikään todellisia.

Viime tietojen mukaan Yhdysvalloissa virkaanastujaispuheeseen vahvasti vaikuttanut äärioikeistolainen Steve Bannon on joutunut Trumpin hallinnossa sivuraiteelle. Presidentin linja on kaoottisuudestaan huolimatta muutenkin jossain määrin normalisoitunut. Pullosta päästetty henki ei kuitenkaan omin päin palaa sinne takaisin. Trumpin kykenemättömyys toteuttaa ohjelmaansa voi synnyttää vielä hurjemman johtajakandidaatin.

Elämme maailmassa, jota määrittävät kansainvälinen liikkuvuus, globaali keskinäisriippuvuus ja yhteiskuntien monimuotoistuminen. Kaikkea tätä nationalistit vastustavat, ja yksilöiden vapauksia vastustavat myös radikaalit islamistit. Meillä alkaa olla kiire löytää keinoja puolustaa demokratiaa, ihmisoikeuksia ja monikulttuurista yhteiskuntaa tavalla, jonka myös äänestäjät hyväksyvät ja joka osoittaa toimivuutensa myös käytännössä.

On tavallaan ironista, että yksi viime aikojen vahvimista puheenvuoroista ajattelutapamme uudistamisen puolesta on tullut ikääntyneen monarkin, Norjan kuningas Haraldin suusta.³² Syksyllä maanmiehilleen pitämässään puheessa hän modernisoi norjalaisuuden määritelmää muun muassa tähän tapaan:

Norjalaiset ovat muuttaneet maahan Afganistanista, Pakistanista ja Puolasta, sekä Ruotsista, Somaliasta ja Syyriasta. (...) Ei ole aina helppo sanoa, mistä me olemme kotoisin tai mikä on kansallisuutemme. Koti on siellä, missä sydämemme on — eikä tuo tunne aina pysy kansallisten rajojen sisällä.

Puheensa lopuksi Harald korosti, kuinka keskinäisistä eroistaan huolimatta norjalaiset ovat yksi kansa. Tämän kansan tulee yhdessä rakentaa maataan edelleen luottamuksen, toveruuden ja lähimmäisenrakkauden varassa. Eespäin monarkin viitoittamalla tiellä.

Tappakaa ne saatanat!³³

Moni teistä on varmaan Brysselissä tai Amsterdamissa ihastellut kaupunkipuistossa yhtäkkiä ilmoille lehahtavaa papukaijaparvea, joka hetken heilahtaa ilmassa ja palaa sitten takaisin puihinsa istumaan kirskahduksilta kuulostavan keskinäisviestinnän saattamana. Nämä lentäviksi omenoiksikin kutsutut kauluskaijat ovat muuttuneet osaksi pohjoiseurooppalaista kaupunkiluontoa, kun lemmikki- ja tarhalintuja on päässyt tai päästetty vapauteen.

Kaikki eivät kuitenkaan pidä papukaijoja miellyttävinä tai edes harmittomina. Eurooppalaisessa *Biological Invasions* -aikakauskirjassa ilmestyi vuonna 2017 numero, jossa listattiin kaupunkien haitallisimpia vieraslajeja. Tämä ainakin jo Aleksanteri Suuren ajoista ihmisiä viehättänyt siivekäs päätyi 86 tuholaisen listalla numerolle 67.

Hollantilaisessa *NRC*-sanomalehdessä ilmestyi vastikään kiinnostava juttu aiheesta. Wilfred Rheinhold, vieraslajeja vastustavan *Stop Invasieve Exoten* -alustan perustaja esitti siinä jyrkän kriittisiä näkemyksiä kauluskaijoja kohtaan. Ne levittäytyvät hänen mukaansa kaikkialle Alankomaissa ja uhkaavat kotoperäisiä lajeja kuten puukiipijää

---

³² Ks. tarkemmin luku *Kuninkaan puhe kansakunnasta*.

³³ Kirjoitus on julkaistu *Siirtolaisuus—Migration*-lehdessä 1/2018.

ja lepakkoa. Niiden rääkäisyt häiritsevät ihmisiä, ja linnut tuottavat myös menetyksiä hedelmänviljelijöille.

Maahantunkeutuvat vieraslajit eivät kuulu tänne, Rheinhold julisti, ne aiheuttavat vahinkoa niin sosioekonomisessa kuin biologisessakin mielessä. Siksi kauluskaijoja pitäisi pyydystää joukoittain verkolla niiden yöpymispaikoissa ja tappaa.

Helsinkiläisen asuinalueeni eräässä lyhtypylväässä on jo jonkin aikaa ollut tarra, jossa lukee *Defend Europe*. Tekstin vieressä on logo, jonka kuvakieli kuuluu kansallissosialistisen visuaalisen ilmeen historialliseen traditioon. Pylvään ohi kulkiessani mielestäni on jo pitkään vaivannut, mitä näitä tarroja kiinnittävät ihmiset oikein puolustavat, kun he Eurooppaa puolustavat?

Onko kysymys vain primitiivisestä oman reviirin varjelemisesta mitä tahansa alueelle tunkeutumista vastaan? Eurooppa on täynnä, tänne ei mahdu enää lisää väkeä, haluamme pitää omat naaraamme, pysykää poissa!

Asia ei ole näin yksinkertainen. Monet tämän aatteellisen ja toiminnallisen suuntauksen edustajista tuntuvat haluavan puolustaa nimenomaan eurooppalaisia arvoja ja identiteettiä. Ulkopuolella halutaan pitää ne, jotka uhkaavat tätä eurooppalaisuutta, historiallisesti rakentunutta kotoperäistä kulttuuria.

Jos näin on, kun näin on, vastaan tulee kysymys siitä, onko olemassa myös raja, jonka ylittämisen jälkeen ei ole enää jäljellä sitä Eurooppaa, jota ollaan puolustamassa? Eurooppalaiset arvot ovat yleviä, niissä korostuvat ihmisoikeudet ja ihmisten vapaudet, tasa-arvo ja oikeudenmukaisuus, pyrkimys hyvyyteen, totuuteen ja kauneuteen.

Jos näitä arvoja puolustetaan syrjien ja muuten kaltoin kohdellen, ulkopuolella olevien kärsimyksestä piittaamattomasti ja viime kädessä väkivalloin, silloin sitä mitä oltiin puolustamassa, ei enää olekaan olemassa. Arvoyhteisöä ei pidä pystyssä mitkään muut pilarit kuin juuri nuo arvot. Tässä on Euroopan normatiivisen vahvuuden suurin heikkous.

Nämä ajatukset mielessä luin myös toisen hollantilaisen lehtijutun, tällä kertaa *De Volkskrant* -sanomalehdestä. Pari toimittajaa oli perehtynyt pieneen, mutta nosteessa olevaan *Erkenbrand*-liikkeeseen, joka määrittelee itsensä opintopiiriksi tai -yhteisöksi. Se sijoittaa itsensä myös osaksi eurooppalaista uusoikeistoa ja *alt-right*-liikettä. *Erkenbrand* on kokoontumispaikka etnonationalisteille, joita huolettavat Alankomaiden demografinen, henkinen, kulttuurinen ja poliittinen kehitys. Heitä yhdistää rakkaus kansaa ja maata kohtaan ja usko kansojen itsemääräämisoikeuteen.

Erkenbrandissa huomioni kiinnittyi pariin tavanomaisesta radikaalioikeistosta ja uusnationalismista poikkeavaan seikkaan. Ryhmittymä korostaa ensinnäkin sivistystä, koulutusta ja lukeneisuutta. Toimintaan osallistuvilta odotetaan "tiettyä intellektuaalista tasoa", joskaan akateemista koulutusta ei kuitenkaan vaadita. Skinheadeihin ja vastaaviin suhtaudutaan karsastaen, vaikka heidän katsotaankin olevan ainakin osittain samalla asialla.

Liike on myös avoimesti rasistinen siinä mielessä, että olennaista ovat nimenomaan rotu ja ihonväri. Ryhmän *De Volkskrantille* lähettämän vastauksen mukaan: "Jokaisella

kansalla tulee olla oma talonsa, paikka maailmassa, jossa oma kulttuuri voi jatkua. Khoikhoilla Etelä-Afrikassa, japanilaisilla Japanissa ja valkoisilla meillä päin maailmaa.” Uskonnollisiin kysymyksiin, esimerkiksi islamiin, on sen mukaan kiinnitetty liikaa huomiota.

*De Volkskrant*n analyysissä liikkeen myönteinen suhtautuminen väkivaltaisiin ratkaisuihin ja maskuliinisen ruumiinkulttuurin ihannoiti saivat paljon palstatilaa. Vastauksessaan liike sanoutui irti väkivallasta, heidän mukaansa etnonationalismi on yhtä kuin rauha. Avoimeksi kuitenkin jää, miten heidän näkemyksessään länsimaita uhkaava väestönvaihto voidaan torjua ja etnonationalistisen unelman toteuttaminen voidaan toteuttaa ilman voimatoimia.

Paluu papukaijoihin. Keskustelussa vieraslajeista, niiden vaikutuksista ja niitä vastaan toimimisesta on perheyhtäläisyyksiä maahanmuutto- ja monikulttuurisuuskeskustelun kanssa. *De Volkskrant*n kauluskaija-artikkelissa esitettiin myös ”luontopurismia” vastustavia puheenvuoroja, jotka muistuttivat, että tietyn alueen eläin- ja kasvikunta muuttuvat muutenkin jatkuvasti. Sikäläinen lintusuojelija muistutti, että paljon suuremman uhan Amsterdamin linnuille muodostavat villinä liikkuvat kotikissat.

Jotkin vieraslajit, kuten kaukasianjättiputki, voivat levitessään olla hyvin tuhoisia. Myös paikallinen kulttuuri voi muuttoliikkeen seurauksena muuttua tavalla, jossa arvokkaiksi katsotut tavat ja traditiot katoavat. Kulttuurista maanpuolustustyötä voidaan kuitenkin tehdä tavalla, joka aiheuttaa enemmän vahinkoa kuin hyötyä, ehkä korvaamatontakin. Ja torjunta voi kohdistua väärään puuhun. Ehkä länsimaista kulttuuriammekin nakertavat enemmän sisäsyntyiset kehitykset kuin ulkoiset uhat.

”*Exterminate all the brutes!*” Näin kuuluvat viimeiset sanat Kurtzin raportissa, jonka häneltä oli tilannut Kansainvälinen Seura Raakalaistapojen Hävittämiseksi. Lähde on tietenkin Joseph Conradin teos *Pimeyden sydän*. Eurooppalaisen sivilisaation jalot arvot olivat Kongossa romahtaneet silmittömäksi paikallisten hyväksikäytöksi ja raa’aksi väkivallaksi, kauhulla johtamiseksi.³⁴

Elämme suurten muutosten aikaa. Pimeyden sydän löytyy nopeasti myös meidän sisimmästämme, jos emme pidä varaamme. Tai kuten elokuvaaja Werner Herzog asian muotoilee: ”Sivistyksemme on vain ohut jääpeite kaaoksen meren yllä.” Se voi murtua milloin tahansa.³⁵

---

³⁴ Conradin kirjan suomennoksessa *Pimeyden sydän* (suomentanut Kristiina Kivivuori) Kurtzin lause on suomennettu: ”Hävittäkää kaikki pedot!”. Ruotsalaisen Sven Lindqvistin eurooppalaisen rasmin historiaa luotaavan teoksen *Utrota varenda jävel* (1992) suomennoksessa se kuitenkin käännettiin samalla iskevämmällä tavalla kuin tämän kolumnin otsikossa.

³⁵ Herzogin sitaatti on lainattu Pirkko Peltonen-Rognonin Ylen Eurooppalaisia puheenvuoroja -sarjan ohjelmasta, jonka aiheena oli varsinaisesti ranskalaisen kansantalous- ja sosiaali-teoreetikon Jacques Attalin teos *Finalment après-demain!* (*Ylihuomisen varalta*).

Vihapuheesta kiivaaseen keskusteluun³⁶

Vihapuheesta on paljon vakavaa haittaa. Yksilötasolla se saattaa johtaa henkilökohtaisen tuskan ja kärsimyksen lisäksi jopa itsemurhaan, jonka kiusattu, loukattu, uhkailtu tai vainottu kokee viimeiseksi ulospääsytiekseen. Laajemmin yhteiskunnassa siitä on ainakin se harmi, että se häiritsee rauhallista, maltillista ja järkiperusteista julkista keskustelua. Se kaventaa sananvapautta (ks. esim. Waldron 2012; Pöyhtäri, Haara & Raittila 2013; Neuvonen 2015).

Todella vaarallista vihapuhe on silloin, kun se johtaa sellaiseen suhtautumiseen eri väestöryhmien välillä, joka helpottaa väkivaltaan ryhtymistä toiseen ryhmään kuuluvia kohtaan. Ääritapauksessa yllytetään tappamaan demonisoinnin kohteita. Euroopan juutalaisista kertovassa televisiosarjassa esitettiin havainnollisesti, kuinka juutalaisista ensin tehtiin rottia ja sitten (heidät) tapettiin (kuin) rotat.

Vihapuheen yleistymiseen on siten kaikki syy kiinnittää asianmukaista huomiota. Samoin pitää pyrkiä estämään sitä ja vähentämään sen vaikutusta. Viime vuodet on kuljettu todella vaarallista tietä, jota pitkin saatetaan pian päätyä yhteiseen maanpäälliseen helvettiin, ellei suuntaa muuteta.

Toisaalta on kuitenkin hyvä muistaa, että vähän aikaa sitten meillä oli ihan toisenlainen ongelma, vähemmän vaarallinen, mutta silti vakava. Silloin puhuttiin siitä, että politiikasta ja yhteiskunnallisesta keskustelusta olivat kadonneet visiot ja vaihtoehdot. Demokraattinen poliittinen kamppailu oli typistynyt tylsäksi valtion hoitamiseksi. Vihapuheen sijaan meillä oli riesanamme vähäpuhe.

Ajatuspaja Liberan toiminnanjohtaja Heikki Pursiainen antoi *Helsingin Sanomien* haastattelussa kritiikkiä moneen suuntaan (Nieminen 2017). Voimakasta arvostelua kohdistettiin 1980-luvulle, jonne monet hänen mukaansa turhaan takaisin kaipaavat. Joiltain osin meidän on kuitenkin hyvä katsoa tuohon kurjaan aikaan ymmärtääksemme paremmin sitä, missä nyt ollaan.

Olen toisaalla luonnehtinut Suomea 1980-luvun puolivälissä konsensus-yhteiskunnaksi ja ”täydelliseksi kansallisvaltioksi” (Saukkonen 2013b). Silloin talous oli kunnossa ja pohjoismainen hyvinvointivaltio voimissaan. Poliittinen valta oli suureksi osaksi Suomen omissa käsissä, ja kansalaiset osallistuivatkin melko aktiivisesti politiikkaan. Etnisessä ja kulttuurisessa mielessä Suomessa oli yksi suuri enemmistö ja joitain vähemmistöjä, joiden kanssa asiat olivat enemmistön näkökulmasta järjestyksessä. Suurista kansallisista kysymyksistä vallitsi laaja yksimielisyys.

Suomi on omanlaisensa erityistapaus, mutta yleisesti ottaen länsimaiset yhteiskunnat ja niiden kansalaiset olivat tuolloin varsin tyytyväisiä asioiden yleiseen tilaan. Kun Berliinin muuri murtui ja sosialistinen järjestelmä romahti, läntisen Euroopan

---

³⁶ Kirjoitus on julkaistu blogissani 24.8.2017. Sen taustalla on Yhdenvertaisuusvaltuutetun toimiston järjestämässä seminaarissa pidetty alustus aiheesta *Vihapuhe on tunnistettu – entä sitten?*

tapa järjestää asiansa tarjosi samalla itäisen Euroopan maille konkreettisen utopian, jota kohti ohjata uudelleen itsenäistynyttä valtiolaivaa.

Francis Fukuyama (1992) ehätti jo julistamaan koko historian loppuneeksi, koska kaikki suuret kysymykset oli ratkaistu. Samaan aikaan oli kuitenkin jo vauhdilla käynnissä tyytymättömyyksiensä kohiseva kasvu, ja monet pettyivät siihen, ettei läheskään kaikkia lupauksia lopulta lunastettukaan. Pettymyksen tunteet syrjäyttivät utopiat paremmasta maailmasta (ks. itäisestä Keski-Euroopasta esim. Vogt 2004).

Tuo tyytymättömyys saa lukuisia erilaisia muotoja, mutta olennaista on se, että niiden lähteenä on etääntyminen tuosta ”täydellisen kansallisvaltion” ideaalista ja todellisuudestakin. Poliittisessa mielessä valtaa on siirtynyt ylikansallisille ja osin jopa globaaleille instituutioille ja regiimeille sekä megaluokan suuryrityksille ja laajemmin markkinavoimille. Taloudellisessa mielessä eriarvoisuus on lisääntynyt, osin jopa absoluuttinen huono-osaisuus. Etnis-kulttuurisessa mielessä yhteiskunnista on tullut monikulttuurisia jopa siihen mittaan, että entinen enemmistö kokee joskus olevansa vähemmistössä ja uhattuna.

Samaan aikaan eurooppalaiset yhteiskunnat löivät laimin sopeutumisen globaaliin muuttoliikkeeseen. Monissa maissa kuviteltiin pitkään, että vierastyöläiset muuttavat aikanaan pois, eikä siksi kotoutettu kunnolla sen kummemmin maahanmuuttajia kuin vastaanottavia yhteiskuntiakaan. Suuri määrä ihmisiä niin kantaväestössä kuin maahanmuuton tuottamissa yhteisöissä jäi identiteettimielessä heitteille kokemaan ulkopuolisuutta asuinmaassaan, kokemaan juurikaipuuta. Heistä tuli helppoa riistaa erilaisille hyväksikäyttäjille.

Samoihin aikoihin mahdollisuudet ilmaista tyytymättömyyttään ovat kasvaneet eksponentiaalisesti. Internet tarjosi kaikille verkkoon liittyneille mahdollisuudet kirjoittaa koko maailmalle sen, mikä aikaisemmin oli raapustettu julkisen vessan oveen. ”Nettiraiivo on esimerkki aggressiomuodosta, jonka hallintaan evoluutio ei ole lainkaan valmistanut ihmistä”, kuten psykiatri Hannu Lauerma (2017) osuvasti muotoili. Vähäsisältöinen puhe ei ole enää ongelma, vihaiseen puheeseen törmää kaikkialla.

Politiikka on yhteisten asioiden hoitamisen ohella, ja ehkäpä jopa ennen muuta, erilaisuuden organisointia. Tämä tarkoittaa sen seikan kanssa toimeen tulemistä, että yhteiskunnassa on paljon erilaisuutta, eriarvoisuutta ja erimielisyyttä. Kun yhteiskunta ei ole yhteisö, on huolehdittava siitä, että se kuitenkin pysyy kasassa ja toimintakykyisenä, ja tämä ei tapahdu itsestään. Tämä viisaus unohdettiin 1980-luvulla, kun ajateltiin elävämme valmiissa maailmassa.

Yhteiskunta tarvitsee radikalismia, poliittista mielikuvitusta, vallitsevien olojen kritiikkiä ja vaihtoehtojen esittämistä. Näin on aina, mutta niin on erityisesti nyt. Suomella ja muilla länsimaisilla yhteiskunnilla, itse asiassa koko maailmalla, on edessään erittäin suuria kysymyksiä, joihin ei löydy vastauksia pelkästään ahtaasti määritellyn korrektiuden rajojen sisällä hymistelemällä. Siksi pitää olla tilaa käydä kiivasta keskustelua.

Sananvapaus on ylipäätään demokratian yksi peruspilari, ja vaikeissa oloissa sitä tarvitaan eniten (ks. esim. Garton Ash 2016). Sen rajoittamiseen saa ryhtyä vain erit-

täin hyvästä syystä. Ilmaisunvapauden rajaamisessa on myös ongelmana, että sitä on vaikea toteuttaa täysin tasapuolisesti, ideologisesti neutraalilla tavalla. Lisäksi rajojen ylittämistä tuomitut ovat yleensä erittäin hyviä hyödyntämään saamansa rangais- tuksen omiin tarkoituksiinsa, ottamaan itselleen epäoikeudenmukaisesti vainotun uhrin viitan.

Tämä ei tarkoita sitä, etteikö meillä pitäisi olla sekä oikeudellisia sananvapauden rajoituksia että moraalilähtöistä kriittistä keskustelua sopivien ja epäsovivien ilmai- sujen välisestä rajasta. Itse näkisin kuitenkin, että ratkaisevat keinot siinä, onnistu- taanko löytämään välitila vihapuheen ja vähäpuheen välillä, käydään jossain muualla, poliittisen ja laajemmin julkisen keskustelun pitkälti itseohjautuvassa piirissä.

Näissä mitteloissa olennaista on mielestäni erilaisten radikalismien muotojen perusteellinen analysointi. Hollantilainen Kiza Magendane teki vastikään hyödyllisen erotte- lun konstruktivistien ja destruktiivisten radikaalien välillä. Jälkimmäiset suhtautuvat vallitsevaan järjestelmään jyrkän kielteisesti ja haluavat hajottaa sen kaikin keinoin. Konstruktivistit tai sanoisinko maltilliset radikaalit haluavat toimia avoimesti oikeus- valtion sisällä, ihmisoikeuksia kunnioittaen ja väkivallasta ehdottomasti pidättäytyen.

Politiikassa ja julkisessa keskustelussa pitää kyetä integroimaan maltilliset konstruktivistit radikaalit sisään järjestelmään – ja vastaavasti sulkemaan destruktiivit, länsimaiselle yhteiskuntajärjestykselle vihamieliset voimat sen ulkopuolelle. Tämä on vaikea taitolaji, jossa suurta vahinkoa voi syntyä myös siitä, että tarpeettomalla herk- känähkaisuudella radikalisoitetaan maltillisia, tehdään rakentavista voimista tuhoavia.

Itsenäisen Suomen poliittinen historia osoittaa itse asiassa, että sisällissodan jäl- keen meidän järjestelmämme on ollut varsin kyvykäs ja tehokas tässä erilaisuuden organisoinnissa. Äärimmäiset ainekset poliittisen kentän oikealla ja vasemmalla lai- dalla ja muutkin ekstremismin muodot on onnistuttu eristämään ja tukahduttamaan samalla kun oikeutetulle yhteiskunnalliselle kritiikille on jätetty tilaa. Yhteistyön käsi on ojennettu moneen suuntaan.

Meillä on tämän päivän eurooppalaisissa yhteiskunnissa monenlaisia radikaaleja ajatuksia ja liikkeitäkin, joiden tyytymättömyys vallitseviin oloihin kumpuaa joskus poliittisesta vieraantuneisuudesta, joskus taloudellisesta eriarvoisuudesta, joskus kulttuuriin ja kollektiivisiin identiteetteihin liittyvistä kysymyksistä. Myös ympäris- tönsuojelun alueella ilmenee huomattavan jyrkkiä näkemyksiä ja radikaalia toimintaa.

Kaksi radikalismien muotoa sisältää tällä hetkellä erityisen suuria riskejä, eikä vähi- ten siksi, että niihin liittyy niin paljon vihapuhetta ja muuta aggressiota. Toinen näistä on sellainen uusnationalismi, joka haluaa palauttaa takaisin yhteiskuntien oletetun etnis-kulttuurisen yhtenäisyyden ja täysimittaisen valtiollisen suvereniteetin. Toinen on sellainen islamilainen uskontulkinta, jossa kieltäydytään hyväksymästä yksilöiden ja ryhmien perustavia vapauksia sekä valtion ja uskonnon erottamista toisistaan.

Molempien ajattelutapojen jyrkimmissä muodoissa halutaan päästä, tarvittaessa väkivalloin, eroon toisenlaisiksi luokitelluista ja luopioiksi määritellyistä. Silloin kun on kyse aatteesta tai ideologiasta, joka haluaa kitkeä pois oman ulkopuolensa, voimme

puhua fasismista. Aikamme pelottavimmat yhteiskunnalliset ilmiöt ovat nationalistinen ja islamistinen fasismi.

En itse ole nationalistisi eikä muslimi, mutta katson, että nykyisissä oloissa lähtökohta on se, että molempien kanssa, niin kansallismielisen ajattelun kuin islamin uskonnon, täytyy länsimaisten yhteiskuntien kyetä elämään. Toisaalta avoimelle yhteiskunnalle ei välttämättä jää tilaa elää, jos sekä uusnationalismin että islamin jyrkimmät muodot pääsevät niissä vielä enemmän valtaan. Puolustautuakseen ja estääkseen pahinta tapahtumasta valtiovalta joutuu tällöin viemään kansalaisilta heidän tärkeimpiä vapauksiaan ja oikeuksiaan.

Niillä, jotka eivät ole nationalistisi tai muslimeja, on omat mahdollisuutensa osallistua siihen mittelöön, jossa erotetaan konstruktiiiviset radikaalit destruktiivisista ja eristetään viimeksi mainitut. Ratkaisevat teot tehdään kuitenkin näiden yhteisöjen tai yhteenliittymien tai yhteisten nimittäjien kokoamien ryhmien sisällä. Kuten esimerkiksi saksalainen runoilija ja esseisti Hans Magnus Enzensberger (1992) on huomauttanut, ulkopuolelta tuleva kritiikki saa arvostelun kohteen ensisijaisesti vain puolustautumaan.

Pallo vihapuheen hillitsemiseksi on siis ennen muuta Euroopan uusnationalistisen liikkeen ja Euroopan muslimiyhteisöjen sisällä. Kummassakin ryhmittymässä pitäisi olla riittävää rohkeutta ja aloitteellisuutta asettua näkyvästi vastarintaan silloin, kun länsimaisen yhteiskunnan perustavat arvot ovat uhattuna. Jos tämä linjanveto tehdään näkyvästi julkisuudessa, sillä on myös muun yhteiskunnan kannalta rauhoittava vaikutus.

Sananvapaudesta ja sen rajoista³⁷

Kymmenisen vuotta sitten keskustelin erään maahanmuutto- ja monikulttuurisuus-kriittisistä kirjoituksistaan tunnetuksi tulleen henkilön kanssa Helsingin yliopiston avoimen yliopiston luentosarjalla. Aiheena oli kysymys: Mitä Suomi menettää aktiivisella maahanmuuttopolitiikalla?

Luennoitsijakumppanini esitti ensimmäisissä puheenvuoroissaan yhdestä keskustelun kohderyhmästä ilmaisuja, joita en pitänyt tarpeellisina akateemisessa vuoropuhelussa. Muistiini on jäänyt puhe kamelinajajista. Esitin toiveeni, että voitaisiin jatkaa tällaisia stereotyyppisiä ilmaisuja välttämällä. Näin tapahtuikin.

Tämä julkinen dialogi on jäänyt mieleeni yhtenä parhaimmista, joita olen urallani kokenut maahanmuuton, kotoutumisen ja monikulttuurisuuden alueilla. Muisto ei ole myönteinen keskinäisistä näkemyseroistamme huolimatta, vaan nimenomaan niiden vuoksi. Liian usein näistä asioista on puhuttu niin, että kaikki keskustelijat ovat olleet useimmista asioista samaa mieltä.

---

³⁷ Kirjoitus on julkaistu *Siirtolaisuus—Migration*-lehdessä 4/2019.

Kansainvälisen muuttoliikkeen ja monikulttuurisen yhteiskunnan kysymykset ovat aidosti monimutkaisia, ja niihin liittyy paljon oikeutettuja näkökulmia. Silloin kun keskustelun osanottajat ovat yksimielisiä, asia ei mene eteenpäin. Jos näistä teemoista puhuttaessa kaikki ovat samaa mieltä, paikalla on liian yhtenäistä väkeä. Joku puuttuu.

Toisaalta hyvän keskustelun edellytys on myös siihen osallistuvien keskinäinen arvostus sekä puheen kohteena olevien ihmisten kunnioitus. En tiedä, mitä olisi tapahtunut, ellei kanssani luennoinut ihminen olisi antanut hitusen periksi oman kielenkäyttönsä osalta. Kyseinen dialogi ei ainakaan varmasti olisi jäänyt muistoihini onnistuneena tilaisuutena.

Niin Suomessa kuin monissa muissakin maissa uusnationalistisia tai radikaalioikeistolaisia poliitikkoja on nostettu "tikun nokkaan" tai joutunut käräjille ilmaisutaan, joita on pidetty herjaavina, rasistisina, jotain kansanryhmää vastaan kiihottavina tai vihapuheena. On ymmärrettävää, että näissä muutoin arvokonservatiivisissa piireissä sananvapaus on nostettu korkeaan arvoon.

Sitä on vaikeampi ymmärtää, että oikeus toisten ihmisten loukkaamiseen olisi edellytys hyvälle keskustelulle tai että demokratia ja oikeusvaltio olisivat heti vaarassa, jos sananvapautta rajoitetaan. Tällaisia argumentteja on kuitenkin viime aikoina tuotu esille. Edellä mainittujen lisäksi myös homoseksuaalisuuteen kriittisesti suhtautuvissa uskonnollis-konservatiivisissa piireissä.

Edellä mainittu omakohtainen muisto sittemmin Perussuomalaisen puheenjohtajaksikin edenneen henkilön kanssa käydystä keskustelusta on esimerkki juuri päinvastaisesta. Sananvapauden optimaalinen toteutuminen korkeatasoisen julkisen keskustelun muodossa edellyttää itsehillintää. Osanottajien on hyvä olla tietoisia niistä rajoista, joiden ylittäminen pysäyttää vuoropuhelun kiistelyyn siitä, onko jotain sopivaa sanoa vai ei.

Lähtökohtaisesti nämä rajat kulkevat sekä keskinäisen että kolmansien osapuolten ihmisarvon kunnioituksen ja henkilökohtaisten ominaisuuksien loukkaamattomuuden kohdalla. Toista ihmistä ei pidä tietoisesti loukata esittämällä sellaisia mielipiteitä tai käyttämällä sellaisia ilmaisuja, joita voi perustellusti pitää nöyryyttävinä.

Israelilainen filosofi Avishai Margalit määrittää teoksessaan *Decent Society* siivoksi (*decent*) yhteiskunnaksi sellaisen, jonka sosiaaliset instituutiot eivät nöyryytä ihmisiä. Sivistyneessä (*civilized*) yhteiskunnassa ihmiset eivät puolestaan nöyryytä toisiaan. Nöyryyttäminen tarkoittaa Margalitille ihmiskunnan ulkopuolelle, alemman arvoiseksi olioksi asettamista.

Verbaalisesti nöyryytetyistä tulee helposti fyysisen väkivallan uhreja. Jatkuva ulkopuolella asettaminen ja ihmisarvon kiistäminen voi johtaa myös itsemurhaan, jos kaikki muut reitit päästä piinasta tuntuvat olevan suljetut.

Erityisen haavoittuvassa asemassa ovat erilaisiin vähemmistöihin kuuluvat ryhmät ja ihmiset, kuten amerikkalainen filosofi Jeremy Waldron on todennut *The Harm of Hate Speech* -teoksessaan. Yksien oikeus sananvapauden maksimaaliseen toteuttamiseen voi vakavasti kaventaa toisten sananvapautta ja olemisen oikeutta.

Belgialainen filosofi Patrick Loobuyck asettaa puolestaan *Samenleven met gezond verstand* -teoksessaan empatian, kyvyn myötäelää, toimivan monikulttuurisen yhteiskunnan edellytysten ytimeen. Kirjan nimen voisi ehkä suomentaa terveen järjen yhteiskunnaksi.

John Rawlsin poliittisen liberalismien teoriaa edelleen kehittämisen Loobuyck pitää tärkeänä ihmisten järjellisyttä. Olosuhteissa, joissa ihmiset ovat lähtökohdiltaan ja ajattelutavoiltaan erilaisia, heidän täytyy pystyä asettamaan itsensä toisen ihmisen asemaan. Myös sellaisen, joka ei ole hänen kaltaisansa. Tämä on järjellisyuden ensimmäinen ehto.

Tämän Gentin yliopiston professorin mielestä ihmisten tulee myös ymmärtää, että jos he vaativat itselleen joitain oikeuksia tai vapauksia, heidän on tunnustettava myös toisten ihmisten oikeus vastaavien oikeuksien tai vapauksien vaatimiseen. Vastavuoroisuus on toinen monikulttuurisen yhteiskunnan tärkeistä periaatteista.

Elleivät ihmiset pysty toimimaan näiden edellytysten mukaisesti, he eivät toimi monikulttuurisessa yhteiskunnassa järjellisesti. Järjenvastaisten ihmisten kanssa on vaikeata elää kaikissa oloissa.

Monet kaipaavat nykyään yhteiskuntaan kaikkien jakamia arvoja ja normeja ja yhteistä identiteettiä. Loobuyckin mukaan tämä on tarpeetonta. Kaikkien tulisi kuitenkin hyväksyä yhteiskuntasopimus, joka tarjoaa puitteet kulttuurisille vapauksille. Samalla tämä sopimus asettaa rajat vapauksien toteuttamiselle järjellisyuden ja vastavuoroisuuden hengessä.

Tästä julkisesta moraalista doktriinista Loobuyck käyttää Rawlsin terminologiaa edelleen seuraten nimitystä *overlappende consensus*, joka on Suomessa käännetty limittäiseksi yhteisymmärrykseksi. Se voisi Loobuyckin mukaan koostua esimerkiksi moninaisuuden tunnustamisesta, kirkon ja valtion erottamisesta, syrjinnän kiellosta ja yksilöiden perusoikeuksien hyväksymisestä.

Kysymys on suvaitsevaisuudesta, mutta sen täsmällisemmässä ja realistisemmassa muodossa. Loobuyckin mukaan kaikkien ei tarvitse pitää tai edes olla pitävinaan kaikista ja kaikesta. Ihmisten ei tarvitse pitää moraalisesti toivottavina kaikkea, millä on olemassaolon oikeus perustavien vapauksien ja oikeuksien nojalla.

Toisaalta ei-toivottavien tai edes halveksuttavien asioiden kieltäminen lailla ei aina ole mielekästä, eikä useinkaan edes suotavaa. Kieltäminen johtaa helposti tasapainon menettämiseen ja vastavuoroisuuden järkkymiseen. Yhdeltä ryhmältä kielletään jotain, vaikka jollekin toiselle ryhmälle verrannollista käytöstä sallitaan.

Sananvapauden käytölle on syytä asettaa rajoja. Kaikista herkkähipiäisimpien ihmisten tunteet ja kokemukset eivät kuitenkaan saisi Loobuyckin mukaan olla rajojen asettamisen lähtökohdana. Monikulttuurisessa yhteiskunnassa eläminen vaatii myös kykyä sietää omien käsitysten ja näkemysten kyseenalaistamista. Vain näin keskustelua siitä, miten yhdessä eloa saadaan mahdollisimman sujuvaksi, voidaan käydä kunnolla. Asioista pitääkin riidellä, ihmisistä ei.

Keskinäistä kunnioitusta, valmiutta kuunnella toista ja pidättäytymistä loukkavista ilmaisuista edellytetään kaikilta osapuolilta. Järjellisyuden ja vastavuoroisuuden

vaatimukset koskevat myös itseään vapaamielisinä ja suvaitsevaisina pitämiä ihmisiä. Myös suvaitsemattomina pitämäsi ihmiset voivat kokea tulevansa loukatuksi tai jopa nöyryytetyiksi. Siksi esimerkiksi toisten nimittämistä rasisteiksi kannattaisi tehdä vain erittäin harkiten ja hyvin perusteluin.

5. Mitä tapahtuu seuraavaksi? Muuttoliikkeen, kotouttamisen ja monikulttuurisuuden haasteet ja mahdollisuudet, osa II³⁸

Tämän kirjan aloittanut *Mitä tapahtuu seuraavaksi?*-essee on viimeistelty kevättalvella 2016. Kirjoituksen loppuksi esitin joitain ajatuksia muuttoliikkeen ja maahanmuuttopolitiikan tulevaisuudesta, kotoutumisen ja kotouttamisen huomisesta ja monikulttuurisuuden ja multikulturalismin haasteista sekä yleisistä tulevaisuuden näkymistä. Neljä vuotta on lyhyt aika, mutta nyt, kevättalvella 2020, voidaan kuitenkin lyhyesti tarkastella, mitä itse asiassa tällä välin on tapahtunut ja minkälaisia kehityskulkuja voidaan puolestaan nyt ennakoida. Olivatko esseen päättäneet pessimistiset näkymät perusteltuja ja onko nyt enemmän aihetta optimismiin?

Mitä on tapahtunut vuosien 2016 ja 2020 välisenä aikana?

Kansainvälinen muuttoliike ja sen sääntely

Kansainvälinen muuttoliike on jatkanut kasvuaan liikkeellä olevien ihmisten määrällä laskettuna. Vuonna 2019 kansainvälinen muuttoliikejärjestö IOM arvioi, että noin 272 miljoonaa ihmistä asui eri maassa kuin missä he ovat syntyneet. Kasvua vuodesta 2015 on parikymmentä miljoonaa. Kansainvälisten muuttajien osuus maapallon väestöstä on sekin kasvanut vähän, noin 3,5 prosenttiin. Noin 71 miljoonaa ihmistä on ollut pakotettu jättämään kotinsa vuoden 2018 lopun UNHCR:n tietojen mukaan. Heistä alle puolet on kansainvälisiä pakolaisia, ja turvapaikanhakijoita on noin 3,5 miljoonaa.

Myös läntisiin teollisuusmaihin on tullut lisää ihmisiä, OECD:n tietojen mukaan 5,3 miljoonaa henkilöä vuonna 2018. Eurooppaan tulleiden turvapaikanhakijoiden määrä

---

³⁸ Kirjoitus on aikaisemmin julkaisematon.

on kuitenkin vähentynyt selvästi Turkin kanssa tehdyn sopimuksen sekä Välimerellä toteutetun tehostetun valvonnan seurauksena. UNHCR:n tilastojen mukaan vuonna 2019 Välimeren yli Eurooppaan saapui noin 125 500 henkilöä, kun vielä vuonna 2016 tulijoita oli 373 000 ja vuonna 2015 noin miljoona. Hukkuneiden tai kadonneiden määrät ovat kuitenkin yhä korkeita, vuonna 2018 arviolta 2 265 ja vuonna 2019 1 327 henkeä. Mediatietojen mukaan lähes 2 500 henkilöä yritti päästä veneellä tai jopa uimalla Ranskasta kanaalin yli Englantiin vuonna 2019 (Willsher 2020).

Mediahuomiota eniten herättäneet kansainväliset muuttoliikkeet tapahtuivat kuitenkin toisaalla. Venezuelasta arvioidaan lähteneen noin 4,5 miljoonaa henkilöä pakoon poliittista sekasortoa, sosiaalisia ja taloudellisia ongelmia ja jopa humanitaariseksi kriisiksi kutsuttuja olosuhteita. Myanmarista on puolestaan lähtenyt arviolta 745 000 Rohingya-vähemmistöön kuuluvaa ihmistä pakoon vainoa ja väkivaltaa lähinnä naapurimaa Bangdaleshiin. Keski-Amerikan Honduras on ottanut paikan tärkeimpänä lähtömaana, kun on ollut kysymys Latinalaisesta Amerikasta Yhdysvaltoihin suuntaavasta siirtolaisuudesta. Vähemmälle huomiolle on jäänyt yli kahden miljoonan ihmisen pakolaisuus Etelä-Sudanista.

Loppuvuodesta 2018 solmittiin turvallista, järjestäytyntä ja sääntöjenmukaista siirtolaisuutta koskeva ja YK:n jäsenmaiden kesken neuvoteltu globaali poliittinen asiakirja eli *Global Compact for Safe, Orderly and Regular Migration* (GCM).³⁹ Kyseessä ei ole oikeudellisesti sitova sopimus eikä se edellytä muutoksia esimerkiksi Suomen lainsäädäntöön. Asiakirja tarjoaa kuitenkin ulkoministeriön mukaan viitekehyksen muuttoliikkeitä koskevien kysymysten määrittelylle ja tarjoaa keinoja reagoida niihin vastaanottaja-, kauttakulku- ja lähtömaiden kannalta toimivalla ja kestäväällä tavalla. Tavoitteena on etsiä keinoja, joilla muuttoliikkeitä voitaisiin hallita nykyistä paremmin.

Ei-sitovasta luonteesta huolimatta asia herätti monissa maissa kiihvasta keskustelua, ja lopulta useat valtiot jäivät sen ulkopuolelle. Euroopan unionin jäsenmaista sitä eivät allekirjoittaneet Bulgaria, Itävalta, Latvia, Puola, Slovakia, Tšekin tasavalta sekä Unkari. Yhdysvallat ei osallistunut sitä koskeviin neuvotteluihin, ja allekirjoitus jäi saamatta myös muun muassa Australialta, Israelilta, Chileltä ja Brasiilialta. Belgia hyväksyi sopimuksen, mutta asiakirjan käsittely johti hallituskriisiin, ja flaamilaisnationalistit jättivät sen seurauksena liittovaltiohallituksen. Monissa muissakin maissa uusnationalistit ja radikaalioikeistolaiset vastustivat sitä kiivaasti, myös Suomessa.

Euroopan unionissa on pyritty luomaan kestävämpiä institutionaalisia rakenteita muuttoliikkeen hallinnan kehittämiseksi, mutta se on ollut vaikeata jäsenmaiden välisen suurten näkemuserojen vuoksi. Turvapaikkajärjestelmän uudistamista vastustavat

---

³⁹ Joulukuussa 2018 Yhdistyneissä kansakuntien yleisistunnossa hyväksyttiin myös pakolaisia koskeva vastaavatyypinen asiakirja, *Global Compact on Refugees* (GCR). Siitä ei kuitenkaan ole vielä olemassa hallitustenvälistä sopimusta.

yhtäältä pakolaisia ja siirtolaisia paljon vastaanottaneet Italia ja Kreikka, jotka eivät halua turvapaikanhakijoiden palauttamista muualta Euroopasta näihin maihin. Monet itäisen Euroopan maat, Unkari ja Puola etunenässä, vastustavat velvoitetta vastaanottaa turvapaikanhakijoita. Suunnitellut maahanmuuttokeskukset tai -pisteet Euroopan ulkopuolella ovat herättäneet yleisesti arvostelua, mutta ei niistä ole vielä toistaiseksi innostunut myöskään yksikään potentiaalinen sijoitusmaa.

Kreikkaan on kohdistunut voimakasta kritiikkiä sen johdosta, että maan ei ole katsottu hyödyntäneen sille suunnattuja voimavaroja omien vastaanottojärjestelmiensä kehittämiseen ja olosuhteiden parantamiseen. Hallitusvaihdoksen jälkeen linja turvapaikanhakijoita kohtaan on entisestään uusien valtapuolueiden vaalilupauksen seurauksena kiristynyt, ja monien saarten olosuhteita pidetään sietämättöminä. Turkin johto puolestaan uhkailee säännöllisesti Euroopan unionia ja etenkin Kreikkaa uusilla pakolaisvirroilla, mikäli sen vaatimuksiin ei suostuta tai jos sen sisäpolitiikkaa kritisoidaan. Toistaiseksi on kuitenkin jääty pelkän puheen asteelle.

Suomessa maahanmuutto on palautunut pitkän aikavälin lukemiin. Turvapaikanhakijoiden tulo Suomeen on tyrehtynyt Suomen sopimien EU:n sisäisten siirtojen toteuduttua matalalle tasolle. Taloudellisen suhdanteen parannuttua Suomeen on suuntautunut jälleen jonkin verran enemmän työperusteista maahanmuuttoa, siitä osa Euroopan unionin sisäisen liikkuvuuden sääntelyn puitteissa. Virolaisten kiinnostus Suomeen tuloa ja pysyvää jäämistä kohtaan näyttää kuitenkin merkittävästi hiipuneen. Sen sijaan esimerkiksi ukrainalaisten halukkuus tulla Suomeen on ollut kasvussa. Määrät ovat kuitenkin vaatimattomia.

Vuosina 2015 ja 2016 Suomeen tulleista irakilaisista, syyrialaisista ja afganistanilaisista osa on saanut oleskeluluvan, heistä suurin osa kansainvälisen suojelun perusteella. Käsittelyssä on yhä suuri määrä alkuperäisiä tai uusittuja hakemuksia. Väestötilastojen perusteella näistä uusista suomalaisista monet ovat jo siirtyneet suurimpiin kaupunkeihin ja erityisesti pääkaupunkiseudulle. Valtiovallan pyrkimys sijoittaa turvapaikanhakijoita eri puolille Suomea on käytännössä usein johtanut vain metropolialueelle suuntautuvaan maansisäiseen muuttoliikkeeseen ja kotoutumisprosessin monimutkaistumiseen. Oletettavasti myös suuri osa ilman oleskelulupaa Suomessa asuvista on siirtynyt suurimpiin kaupunkeihin.

Juha Sipilän hallituksen maahanmuuttopoliittinen päähuomio kohdistui turvapaikanhakijoiden Suomeen tulon saamiseen hallintaan ja vähentämiseen. Hallitus laati kuitenkin myös aikaisemmin tässä teoksessa käsitellyn maahanmuuttopoliittisen ohjelman, jonka tavoitteena on työperusteisen maahanmuuton lisääminen. Samoilla yhteiskunnan tarvitseman maahanmuuton kasvattamisen linjoilla on ollut myös pääministeri Antti Rinteen ja Sanna Marinin hallitukset. Niiden pakolaispolitiikka vaikuttaa myös jonkin verran pehmeämmältä, joskaan muutokset eivät hallitusohjelmien perusteella ole kovin suuria eikä merkittäviä uudistuksia ole tätä kirjoitettaessa vielä ehditty toteuttaa.

Kotoutuminen ja kotouttaminen

Vuosien 2015 ja 2016 tapahtumilla on ollut suuri vaikutus myös eurooppalaisiin kotouttamispolitiikoihin ja aiheesta käytävään keskusteluun. Kotouttamislainsäädännön ja -politiikan muutoksilla on usein tavoiteltu kahtalaisia tavoitteita, jotka ovat ainakin osittain toistensa kanssa ristiriidassa. Yhtäältä on haluttu vähentää kansalliseksi vetovoimatekijöiksi ymmärrettyjä pakolaisten ja muiden maahanmuuttajien vastaanottoon sisältyviä elementtejä. Toisaalta tulijoiden suuri määrä on pakottanut myös aidosti etsimään uusia ratkaisuja, jotka nopeuttavat työmarkkinoille pääsyä ja tekevät kotoutumisen muutenkin sujuvammaksi.

Selkein esimerkki tavoitteiden ja tulosten ristiriitaisuudesta on varmaan perheen yhdistämisen edellytyksiin Suomessa ja monessa muussakin maassa tehdyt tiukennukset. Vahva yksimielisyys vallitsee tutkijoiden ja asiantuntijoiden keskuudessa siitä, että perheen hajoaminen muuttotilanteessa usein vaikeuttaa uuteen asuinmaahan asettautumista ja elämän aloittamista uudella paikkakunnalla. Erityisen paljon haittaa on siitä, jos puoliso tai lapset jäävät toisaalle oloihin, jotka ovat vaaralliset tai esimerkiksi lasten kasvamisen ja koulunkäynnin osalta huonot (ks. esim. Rask ym. 2016).

Eurooppalaisella pakolaiskriisillä oli kuitenkin joka tapauksessa se myönteinen vaikutus, että asiasta kiinnostuneiden piiri laajeni huomattavasti. Monissa maissa maahanmuutosta, kotoutumisesta ja kotouttamisesta oli aikaisemmin keskustellut vain pieni joukko aiheeseen perehtyneitä henkilöitä. Etenkin poliitikkojen keskuudessa tietotaso oli yleensä perin matala. Kiinnostuksen kasvun hintana noissa poikkeuksellisissa oloissa on ollut myös yhteiskunnan polarisoitumista, ihmisten jakautumista jyrkästi toistensa kanssa eri mieltä oleviin. Kuitenkin myös aihepiiriä tärkeänä pitävien ”tolkun ihmisten” määrä on kasvanut, ja se näkyy myös Suomessa asiasta järjestettyjen tilaisuuksien osallistujamäärissä. Ylipäätään ajatus, että kotoutumisen edistäminen on koko yhteiskunnan asia ja että se edellyttää asioiden valtavirtaistamista kaikkeen toimintaan, on saavuttanut laajempaa hyväksyntää.

Kotoutumisen ja kotouttamisen tietopohjassa on yhä paljon puutteita kansallisesti ja kansainvälisesti, mutta myös tällä alueella kehityksessä on ollut paljon myönteistä. Olemassa olevia tilastoja on pyritty harmonisoimaan ja tuottamaan myös uusia tilastoja niille teema-alueille ja esimerkiksi hallinnon tasoille, joilta niitä on aikaisemmin puuttunut. Aiheeseen liittyvää kirjallisuutta on ilmestynyt niin paljon, että kukaan ei ole enää pystynyt sitä kaikkea lukemaan. Monissa julkaisuissa tosin toistuvat pitkälti samat tiedot ja ideat. Esimerkiksi Washingtonissa ja Brysselissä toimivan *Migration Policy Institutin* kotoutumista ja kotouttamista käsittelevät raportit kehittämisselityksineen ovat kuitenkin ehdottomasti tutustumisen arvoisia. OECD:n ja Euroopan unionin *Settling In* -raportit tarjoavat hyvän yleisnäkymän kotoutumisen moniin osaluokkiin eri maissa.

Yhteiskuntien kehitys on läntisessä Euroopassa pääsääntöisesti ollut sellainen, että maahanmuuttajien nopea työllistyminen vapaille työmarkkinoille on usein osoit-

tautunut turhan idealistiseksi unelmaksi. Työmarkkinat ja työelämä ovat suuressa murroksessa ja monet maat ovat kamppailleet vaikean talouskehityksen kanssa. Tästä huolimatta on saatu jonkin verran tutkimukseenkin perustuvia viitteitä, että viime vuosina esimerkiksi Ruotsiin ja Saksaan (Brücker, Jaschke & Kosyakova 1999; Pelli 2000) tulleet ovat löytäneet tiensä työmarkkinoille ehkä jopa nopeammin kuin aikaisemmin tulleet. Jatkotutkimuksissa on tärkeitä selvittää, minkälaiset toimet ovat edistäneet työllistymistä ja muuta kotoutumista.

Saksasta saadut tiedot tosin osoittavat kuitenkin myös sen, että työllistymisen kansantaloudellinen vaikutus jää usein odotettua pienemmäksi, koska suuri osa työllistyy osa-aikaisiin tehtäviin matala-palkka-aloille, joihin monet ovat reilusti ylikoulutettuja. Lisäksi kotouttamispoliittiset toimet ovat voineet olla sellaisia, että joitain ryhmiä suosissaan ne ovat heikentäneet toisten nopean kotoutumisen edellytyksiä. Esimerkiksi Saksan hallituksen päätös aloittaa kielikoulutus ja muita tukitoimia tietyistä maista tulleeille turvapaikanhakijoille on pidentänyt muista kansallisuuksista tulleiden hakemusten käsittelyaikoja.

Suomessa Juha Sipilän hallitus hyväksyi toimintasuunnitelman, jonka ydinsisältö oli saada oleskeluluvan saaneet turvapaikanhakijat nopeammin kuntiin, koulutukseen ja työhön. Kotouttamisen järjestelmistä tuli tehdä entistä joustavampia ja niiden piti ottaa yksilölliset erot paremmin huomioon. Avainasemassa olivat myös kielen oppiminen sekä Suomen kulttuurin ja tapojen kunnioittaminen. Muutosesitykset olivat ehkä jopa melko maltillisia verrattuna eduskunnan tarkastusvaliokunnan kotouttamisen toimivuutta koskevaan mietintöön (2018), jossa esitettiin joitain varsin radikaaleja uudistuksia. Kotouttamispolitiikan uudistustarpeen arviointi näiden esitysten pohjalta sisältyy Sanna Marinin hallituksen ohjelmaan.

Monikulttuurisuus ja vähemmistöpolitiikka

Useimmat Euroopan maista ovat kuluneiden viiden vuoden aikana muuttuneet entistä monikulttuurisemmiksi. Tähän on vaikuttanut maahanmuutto, mutta vielä enemmän toisen ja kolmannen sukupolven kasvu sekä sitä kautta uusien vähemmistöryhmien rakentuminen ja vakiintuminen osaksi yhteiskuntaa. Samanaikaisesti on tapahtunut myös kantaväestöön ja valtakulttuuriin sulautumista ja joidenkin kieli- tai kulttuuriryhmien pienenemistä ja jopa katoamista. Yhteiskuntien etniset ja kulttuuriset rakenteet ovat jatkuvassa liikkeessä.

Ajanjakso 1960-luvun lopulta vuosituhannen vaihteeseen oli vanhojen ja uusien vähemmistöjen kielellisten ja kulttuuristen oikeuksien kulta-aikaa (ks. esim. Thors 2018). Sen jälkeen kehitys on ollut hitaampaa ja varovaisempaa, eikä juuri missään ole tehty merkittäviä uusia vähemmistö- tai monikulttuurisuuspoliittisia avauksia tai vahvistettu olemassa olevaa multikulturalistista politiikkaa. Toisaalta dramaattisia muutoksia oikeuksien heikentämisen suuntaan ei myöskään ole tapahtunut, eli

maahanmuuttajien tai vähemmistöjen kulttuurisia oikeuksia ei ole suuressa määrin vähennetty. Monissa maissa on tosin rajoitettu kasvoja peittävää pukeutumista huntutai burkhakielloilla, jotka kohdistuvat lähinnä Euroopan muslimiväestöön.

Uusnationalistinen politiikka on yleisesti ottaen vahvistunut, ja uusnationalistisia tai radikaalioikeistolaisia puolueita on päässyt monissa maissa käyttämään myös poliittista valtaa. Vahvimpaan asemaan ovat nousseen *Fidesz* Unkarissa ja *Laki ja oikeus*-puolue Puolassa. Molemmat valtapuolueet mittaavat Euroopan unionin sietokyvyn rajoja demokratian ja oikeusvaltion periaatteita kyseenalaistavilla uudistuksillaan.

Monille muille hallitusvastuuseen osallistuminen on osoittautunut kivikkoiseksi. Norjassa Edistyspuolue oli hallituksessa jo toista kertaa peräkkäin, mutta erosi koalitiosta tammikuussa 2020 Isisin joukoissa olleen naisen kotiuttamisesta syntyneen kiistan seurauksena. Suomessa Perussuomalaiset pääsi Juha Sipilän kolmen puolueen hallitukseen, johon puolueen hajoamisen seurauksena jäivät kuitenkin jäljelle Timo Soinin johtamat Siniset Jussi Halla-ahon Perussuomalaisten jäädessä oppositioon. Itävallassa Vapauspuolue ja Italiassa *Legha* osallistuivat niin ikään koalitiohallituksiin, jotka kuitenkin hajosivat ennenaikaisesti. Itävallassa Vapauspuolueen johtaja jäi kiinni valmiudesta ottaa vastaan lahjuksia venäläisen oligarkin sukulaiselta esiintyneeltä naiselta. Italiassa Legan Matteo Salvini veti hallitukselta tukensa tavoitteenaan uudet vaalit. Muut puolueet kokosivat kuitenkin voimansa suunnitelman estämiseksi. Viron hallituksessa Viron konservatiivinen kansanpuolue (Ekre) tuntuu kulkevan skandaalista toiseen.

On ilmeistä, että maahanmuutto- ja turvapaikkapoliittiset kysymykset ovat vieneet tilaa monikulttuurisuuden ja kulttuuristen oikeuksien teemoilta ja kansallisen identiteetin kysymyksiltä. Belgian flaamilaisnationalistien N-VA-puolue on kuitenkin esittänyt Flanderin kulttuuria ja historiaa kokoavan ja esittävän kaanonin rakentamista Alankomaiden ja Tanskan malliin. Unkari esittäytyy mielellään kristinuskon suurena puolustajana maailmassa. Huomiota herätti myös Euroopan unionin komission puheenjohtajaksi valitun Ursula von der Leyenin komissioon nimetty eurooppalaisen elämäntavan edistämisen komissaari. Margaritis Schinasin tehtäviin kuuluu maahanmuuttoon, turvapaikanhakuun, kotoutumiseen, turvallisuuteen ja koulutukseen liittyviä teemoja.

Uusnationalistisille puolueille povattiin viitisen vuotta sitten ehkä vielä parempaa menestystä kuin mitä sittemmin on toteutunut. Vaikka monissa maissa vaalivoittoa on saavutettu, joissain toisissa maissa menestys on jäänyt odotettua vaatimattomammaksi tai puolueet tai poliitikot ovat kärsineet jopa tappiota. Alankomaissa Vapauspuolueen ja Demokratiafoorumin suuret vaalivoitot jäivät saavuttamatta, osin ehkä juuri kahden keskenään kilpailevan puolueen vuoksi. Marine Le Pen jäi presidentinvaalissa kauas voitosta, vaikka toiselle kierrokselle pääsikin. Tanskassa olemassaolonsa jo vakiinnuttanut Kansanpuolue kärsi pahan tappion vuoden 2019 parlamenttivaaleissa. Toisaalta Belgian äärioikeistolaiseksikin luokiteltava *Vlaams Belang* nousi uudelleen yhdeksi suosituimmista puolueista. Espanjassa *Vox*-puolueen suosion vahva nousu romutti käsityksen siitä, että maassa ei olisi tilausta radikaalioikeistolaiselle puolueelle.

Monissa maissa on ollut nähtävissä myös entistä jyrkempien yhteiskuntaa jakavien näkemysten yleistymistä tai ainakin vahvempaa näkymistä julkisuudessa. Britannian *Labour*-puoluetta on piinannut antisemitismi, jonka yleistymisestä on viitteitä myös monessa muussa maassa. Klassiseen rasismiin kuuluva ihmisten luokittelu ihonvärin ja etnisen alkuperän perusteella näyttää niin ikään voimistuneen ja tulleen hyväksyttäväksi (ks. esim. Penttilä 2020). Uusnationalistisissa piireissä puhutaan väestönvaihdoista ja pelotellaan tulevaisuuden skenaarioilla, joissa valkoiset eurooppalaiset jäävät vähemmistöön ja menettävät valta-asemansa.

Radikalisatiota tutkivan saksalaisen Daniel Köhlerin mukaan edellä mainittu *the great replacement* -ajattelutapa ja siihen liittyvät salaliittoteoriat ovat vaikuttaneet suuresti radikaalioikeiston kehitykseen ja innoittaneet terroristisiin väkivallantekoihin. Näistä julmin on tällä välin ollut Uuden-Seelannin Christchurchissa tapahtunut kymmenien muslimien joukkomurha, jonka tekijä piti muun muassa Anders Behring Breivikiä yhtenä innoittajanaan. Islamistisesti orientoituneita väkivallantekoja on myös ollut, osin suunniteltuja, osin ilmeisen amok-tyyppisiä. Yhdysvalloissa vuoden 2001 jälkeen on kuitenkin kuollut enemmän ihmisiä äärioikeistolaisen kuin jihadistisen väkivallan seurauksena, Euroopassakin ensiksi mainittujen väkivallantekojen määrä on *Global Terrorism Indexin* mukaan noussut suuremmaksi. (Houthuijs 2019.)

Uusnationalistien kannatuksen kasvun ja klassisen rasismin yleistymisen vastapainona on havaittavissa myös antirasististen ja kolonialistista ajattelua vastustavien aktivistien järjestäytymistä ja laajempaa näkyvyyttä julkisuudessa. Suomessa eniten lienee ollut esillä Koko Hubaran blogista liikkeelle lähtenyt Ruskeat tytöt -yhdistys. Alankomaissa suuri joukko ihmisiä on jo vuosia vastustanut *Sinterklaas*-juhlinnan yhteydessä esiintyvää "Musta Pekka" -hahmoa (*Zwarte Piet*), ja yhteenotot ovat toistuvasti johtaneet jopa väkivaltaisuuksiin. Suomessa Tiernapoikien Murjaanien kuningas on ainakin toistaiseksi säästynyt laajemmalta kriittiseltä keskustelulta.

Mitä tapahtuu seuraavaksi?

Yhdysvaltain kansallinen tiedusteluneuvosto NIC julkaisee neljän vuoden välein *Global Trends*-ennakointiraportteja, joista viimeisin on vuodelta 2017. Sen nimi on *Paradox of Progress*. Raportin laatijoiden mukaan maailma on todennäköisesti tulevina vuosina aikaisempaa vaarallisempi, mutta myös ennennäkemättömällä tavalla mahdollisuuksille avoin ja lupauksia täynnä. Raportissa ennustetaan kasvavia jännitteitä sekä maiden välillä että niiden sisällä. Kansallisten ja alueellisten intressien peräänantamaton ajaminen aiheuttaa yhteentörmäyksiä kansainvälisellä areenalla. Hyvinvointierojen todellinen tai koettu kasvu sekä kansainvälinen muuttoliike seurauksineen johtavat ristiriitoihin ja konflikteihin yhteiskuntien sisäpuolella.

Edistyksen paradoksi on hyvin laajennettavissa koskemaan myös paljon pidempää ajanjaksoa. Humanismista ja valistuksesta liikkeelle lähtenyt aatteellinen, tieteellinen ja teknologinen kehitys on kolmen vuosisadan aikana tuottanut paljon hyvää. Sairastuminen ei enää ole niin kohtalokasta kuin ennen, materiaalinen vauraus helpottaa elämää monin tavoin, yksilöiden ihmisarvo tunnustetaan laajasti, demokratian edustukselliset ja suorat muodot ovat antaneet ihmisille mahdollisuuksia vaikuttaa itseään koskevaan päätöksentekoon. Tietomme ihmisestä, luonnosta ja maapallon ulkopuolisesta maailmasta ovat lisääntyneet valtavasti, ja opetuksen, koulutuksen ja viestinnän kautta suuri osa ihmisistä pääsee näistä tiedoista osalliseksi.

Silti samat vuosisadat ovat todistaneet myös kauheimpia asioita, mitä ihmiskunnan historia tuntee. Tieteen ja teknologian kehitys on tehnyt mahdolliseksi myös joukkotuhoaseet, joista suurimmilla koko maapallo voidaan suistaa hävityksen tielle. Natsi-Saksa osoitti, että sivistynytkin ihminen on kykenevä lajikumppaniensa teolliseen tuhoamiseen. Moderni tapa jakaa ihmisiä tarkkarajaisiin ryhmiin ja nähdä kokonaisissa kansoissa ystäviä ja vihollisia on muuallakin johtanut kansanmurhiin tai senkaltaisiin hirmutekoihin omana aikanammekin esimerkiksi Ruandassa, Jugoslaviassa ja Burmassa.

Näinä kehityksen vuosisatoina ihminen on myös hävittänyt maapallolta valtavat määrät luonnon monimuotoisuuden kuuluvia kasveja ja eläimiä. Käynnissä oleva ilmastonmuutos tulee dramaattisesti kiihdyttämään tätä tuhoa, ellei pian pystytä tekemään yhteisesti päätöksiä, jotka hidastavat muutosta ja vähentävät sen vaikutuksia. Viime vuosina tästä asiasta onkin puhuttu vielä enemmän kuin kansainvälisestä muuttoliikkeestä, ja varmaan hyvä niin. On oireellista, että samat poliittiset voimat, jotka vastustavat maahanmuuttoa ja monikulttuurisuutta, myös vastustavat vaikuttavia toimia ilmastonmuutoksen torjumiseksi tai jopa kiistävät koko ilmiön olemassaolon.

Teknologinen kehitys ja kytkeytymisemme tietoverkkoihin ovat tehneet meistä myös seurannan ja valvonnan kohteita tavalla, joita George Orwell tai Aldous Huxley eivät voineet vielä kuvitella tai joista aikaisempien sukupolvien autoritaariset johtajat eivät osanneet uneksia. Tämän päivän totalitaaristen valtioiden päättäjien tarvitsee vain valita välineensä ihmisten kontrolloimiseen, ja oma teollisuuden haaransa keksii niitä koko ajan lisää. Tällä hetkellä näyttää siltä, että Kiinalla ei ole mitään pidäkkeitä kansalaistensa valvonnan ja kurinalaistamisen lisäämisessä. Kansainväliset suuryritykset tietävät meistä myös enemmän kuin mitä haluaisimme, ja ne pystyvät myös vaikuttamaan ajatuksiimme, mielipiteisiimme ja käyttäytymiseemme ilman, että huomaamme itse mitään.

Tähän asti on ehkä voitu ajatella, että historian vaakakupissa myönteiset asiat ovat kenties lopulta painaneet enemmän kuin kielteiset ilmiöt, ja modernisaation vuosikatoja voidaan siten arvioida ellei ylpeydellä, niin ainakin hyväksynnällä. Lähitulevaisuuden katsottaessa voi kuitenkin olla, että painopiste siirtyy ratkaisevalla tavalla huonolle puolelle. Hyvin nopeasti pitäisi pystyä löytämään lukuisiin ongelmiin ja haasteisiin uudenlaisia ratkaisuja, jotta esimerkiksi demokratian jalot aatteet saadaan toimimaan

kunnolla muuttuneissa toimintaympäristöissä, eriarvoistumisen noidankehät kyetään pysäyttämään ja pahimmat ekologiset katastrofit onnistutaan torjumaan.

Asioihin tarttumista vaikeuttaa myös muutoksen kiihtyvä vauhti, ja se mitä siitä seuraa. Amerikkalaiselta journalistilta ja globalisaatiosta paljon kirjoittaneelta tietokirjailijalta Thomas L. Friedmanilta ilmestyi vuonna 2016 teos *Thank you for Being Late: an Optimist's Guide to Thriving in the Age of Acceleration*. Teokseen sisältyy Eric "Astro" Tellerin yksinkertainen kuvio. Tellerin mukaan tieteellis-teknologinen kehitys on ajan mittaan kiihtynyt, etenkin viime aikoina hyvin nopeasti. Sen sijaan yksilöllinen ja yhteiskunnallinen kykymme sopeutua innovaatioiden tuottamiin muutoksiin ovat parantuneet hitaasti ja tasaisesti. Teller väittää, että olemme jo ohittaneet sen kohdan, jossa pystymme tiedollisesti ja toiminnallisesti hallitsemaan muutoksen seurauksia. Vaarana on, että maailma ympärillämme riistäytyy lopullisesti käsistämme.

Haasteena olisi saada aikaiseksi sopeutumisolikka, jonka aikana kehittyisimme sekä yksilöinä että yhteiskuntina ottamaan tiedollisesti kunnolla haltuun sen, mitä tapahtuu. Tietoon perustuen meidän pitäisi pystyä tekemään oikeat päätökset ja ryhtyä tarvittaviin toimiin myönteisten asioiden vahvistamiseksi ja kielteisten seurausten minimoimiseksi. Se vaatii paitsi halukkuutta tehdä yhteistyötä kaikkien kanssa, myös monien ilmiöiden monimutkaisuuden tunnistamista. Haasteeseen vastaamista vaikeuttaa se, että niin monet ihmiset ympäri maailmaa haluaisivat ratkaista ongelmat takertumalla taakse jääneen maailman yksinkertaisiin totuuksiin ja tuijottamalla omaan napaansa.

Vuoden 2019 lopulla Perussuomalaisten puheenjohtaja Jussi Halla-aho arvioi Helsingin Sanomien haastattelussa, että vihreät ja perussuomalaiset ovat ainoat puolueet, jotka ovat tunnistaneet yhteiskuntaan syntyneen uuden jakolinjan ja pystyneet asemoitumaan sille (Sutinen 2019). Analyysi tuntuisi pitävän paikkansa myös laajemmassa kansainvälisessä tarkastelussa. Uusnationalistisilla ja ympäristöpuolueilla on äänestäjäkunnalle selkeä viesti siitä, mikä on tärkeätä ja mitä tärkeille asioille pitäisi tehdä. Muilla politiikan kentän toimijoilla on sekä suuria vaikeuksia välittää omaa sanomaansa ytimekkäästi että pitää esimerkiksi ekologisissa ja maahanmuuttopoliittisissa kysymyksissä jakaantuneita joukkojaan kasassa.

Tämän teoksen teemojen kannalta kuitenkin myös Euroopan vihreät puolueet tuntuvat olevan maahanmuuton, kotoutumisen ja monikulttuurisuuden kysymysten suhteen heikoilla. Vahvat mutta realistiset visiot puuttuvat. Ymmärrys siitä, että ilmastonmuutoksen hillitseminen on mahdollista vain, jos kaikista heikoimmassa taloudellisessa ja sosiaalisessa asemassa olevat eivät joudu menettämään kaikista eniten, on vahvistunut hitaasti. Toistaiseksi vähemmälle huomiolle on jäänyt se, että myös kansainvälisen liikkuvuuden ja monikulttuuristuvien yhteiskuntien osalta täytyy pitää huolta myös niistä, joita kehitys kauhistuttaa. Keskinäistä solidaarisuutta vastata sekä kansallisiin että kansainvälisiin kysymyksiin pitää rakentaa uudelleen, ja tämä rakentaminen vaatii paljon työtä.

Aluksi mainitsemani Yhdysvaltain tiedusteluneuvosto toteaa vuoden 2017 trendiraportissaan myös sen, että ihmiskunnan tekemät valinnat ratkaisevat sen, pystytäänkö

tulevaisuuden myönteiset lupaukset lunastamaan vai muuttuvatko riskit vaaroiksi ja vaarat vastoinkäymisiksi. Täytyy uskoa, ja toivoa, että lopulta tehdään oikeita valintoja.

Tulevan ennustaminen edes seuraaville viidelle vuodelle on jälleen hankalaa sekä koskien yleistä ja yleismaailmallista kehitystä että kansainväliseen muuttoliikkeeseen liittyviä kysymyksiä. Muuttoliikkeen osalta varmaa on se, että muutto jatkuu ja todennäköisesti edelleen monimuotoistuu. Suuria pakolais- tai siirtolaismääriä voi lähteä lyhyessäkin ajassa liikkeelle ennen muuta Lähi-idän ja Pohjois-Afrikan haavoittuvista ja ratkaisemattomia ristiriitoja täynnä olevista yhteiskunnista. Lyhyellä aikavälillä tuskin saadaan aikaan kriisitilanteessa todella hyvin toimivia uusia sääntelymekanismeja ja vastaanottorakenteita.

Suomen osalta voi hyvin olla, että edessä ovat vähäisen maahanmuuton vuodet. Turvapaikanhakijoiden on nykyään vaikea päästä Suomeen, ja maamme tuskin on valmis vastaanottamaan esimerkiksi kiintiöpakolaisia paljon nykyistä enemmän, ellei sijoittamisesta saada Euroopassa yhteistä ratkaisua aikaiseksi. Vähäisen koulutustason siirtolaisille Suomella ei ole paljon mahdollisuuksia tarjottavana, suurin osa kipeästi kaivatuista osajista valitsee ennemmin jonkin muun maan. Perheperusteisen muuton edellytyksiä tiukentamalla tai väljentämällä voidaan vaikuttaa maahanmuuton määrään ja tulosuuntiin.

Kotoutumisen ja kotouttamisen osalta on kiinnostavaa seurata, toteutetaanko eri maissa niitä neuvoja ja kehittämisehdotuksia, joita alan kansainvälisessä kirjallisuudessa on esitetty. Suuri osa niistä on ainakin vahvan harkitsemisen arvoisia. Jos Eurooppaan suuntautunut muuttoliike säilyy maltillisena, riskinä on kotoutumiskesymysten painuminen alemmas politiikan prioriteettitilistalla ja lisääntyneet vaikeudet saada riittävää rahoitusta politiikan toimeenpanoon. Harmaat työmarkkinat uhkaavat laajentua, vaikka kaikki haluaisivat päästä niistä eroon.

Suomessa on käynnissä laaja-alainen kotouttamispolitiikan ja sen toimeenpanon arviointi, joka ainakin periaatteessa avaa samalla ikkunan hyvien ratkaisujen tekemiseen, mutta tietenkin myös virheisiin sortumiseen. Suomi on myös hyvä esimerkki maasta, jossa tulevana vuosina käy entistä selvemäksi se, että kotoutuminen oman paikkansa löytämisen merkityksessä on haaste ja tehtävä kaikille, heidän taustastaan riippumatta. Kaikki lapset ja nuoret joutuvat tekemään töitä löytääkseen oman identiteettinsä ja elämänpolkunsä, kaikki aikuiset joutuvat ihmettelemään muuttuvaa maailmaa. Kotoutumisen edistämisen valtavirtaistaminen voi olla kasvava trendi niin meillä kuin muualla.

Monikulttuurisuuden osalta voi olla varma siitä, että kehitys jatkuu monimuotoisena. Jotkin uudet vähemmistöt vakiintuvat edelleen samalla kuin monet pyrkivät assimiloitumaan ja vielä useammat etsivät itseään ja paikkaansa monenlaisten identiteettien ja kulttuuristen käytänteiden viidakossa (ks. esim. Pitkänen, Saukkonen & Westinen 2019). Uusnationalistit tuottavat itse omaa uhkakuvaansa vaikeuttamalla uuteen yhteiskuntaan ja kansakuntaan samastumista sekä ajamalla ihmisiä taustayhteisöihinsä ja niiden osittain länsimaisten arvojen kannalta jännitteisiin ajattelutapoihin. Yhteisen sävelen löytäminen voi olla entistä hankalampaa.

Suomen tapauksessa esimerkiksi somalialaisuus ja islam ovat entistä selvemmin osa suomalaista yhteiskuntaa. Seuraavien viiden vuoden aikana keskustelu julkisesti selvästi erottuvista moskeijoista nousee uudelleen esille. Kehitys Venäjällä vaikuttaa siihen, miten Suomessa suhtaudutaan venäläisiin ja nämä molemmat vaikuttavat siihen, miten hyvin heterogeeninen venäläinen ja venäjänkielinen väestö rakentaa suhdettaan Suomeen ja suomalaisuuteen. Moni virolainen on lähtenyt Suomesta, mutta moni myös huomaa jääneensä Suomeen pysyvästi, vaikka se ei ollut missään vaiheessa tarkoituksena. Arabian kieli ja sen lukuisat variaatiot kuuluvat joissain kaupungeissa selvästi aikaisempaa enemmän. Viiden vuoden päästä Suomi on taas muuttunut.

Lähteet

- Aallas, Esa (1991). *Somalishokki*. Suomen pakolaisavun julkaisusarja 2. Helsinki: Suomen pakolaisapu.
- Aalto, Maria, Liisa Larja & Karmela Liebkind (2010). *Syrjintä työhönottotilanteissa – tutkimuskatsaus*. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö.
- Al-Khamisi, Duraid (2017). *Regnet luktar inte här: ett familjeporträtt*. Stockholm: Atlas.
- Anderson, Benedict [1983] (2017). *Kuvitellut yhteisöt. Nationalismin alkuperän ja leviämisen tarkastelua*. [Imagined Communities. Reflections on the origin and spread of nationalism]. Suomentanut Joel Kuortti. Tampere: Vastapaino.
- Angel, Tanja del. 2015. *Äidinkielenä kaksikielisyys. Kaksikulttuuristen perheiden näkökulmaa kaksikielisyteen. DUO kahden kulttuurin perheille*. Helsinki: Familia ry. Saatavilla: <http://pdf.duoduo.fi/kaksikielisyys-julkaisu.pdf>. Luettu 19.1.2020.
- Banulescu-Bogdan, Natalia & Susan Fratzke (2015). *Europe's Migration Crisis in Context: Why Now and What Next?* Migration Information Source September 24, 2015. Saatavilla: <http://www.migrationpolicy.org/article/europe-migration-crisis-context-why-now-and-what-next>. Luettu 19.1.2020.
- Bauman, Zygmunt (2015). The Messengers of Globalization. *Eutopia Magazine* 7.10.2015.
- Billig, Michael (1995). *Banal Nationalism*. Lontoo: Sage.
- Borkert, Maren, Wolfgang Bosswick, Friedrich Heckmann & Doris Lüken-Klassen (2007). *Local integration policies for migrants in Europe*. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, Dublin. Saatavilla: http://www.eurofound.europa.eu/sites/default/files/ef_files/pubdocs/2006/31/en/1/ef0631en.pdf. Luettu 19.1.2020.
- Boyle, Mark, Rob Kitchin & Delphine Ancien (2013). Ireland's Diaspora strategy. The quiet strategy of obligation and opportunity. Gilmartin, Mary & Allen White (toim.), *Migrations: Ireland in a global world*. Manchester: Manchester University Press.
- Brücker, Herbert, Philipp Jaschke & Yuliya Kosyakova (1999). *Integrating Refugees and Asylum Seekers into the German Economy and Society: Empirical Evidence and Policy Objectives*. Washington: Migration Policy Institute.
- Cantle, Ted (2012). *Interculturalism: The New Era of Cohesion and Diversity*. Lontoo: Palgrave Macmillan.
- Castles, Stephen & Miller, Mark J. (2009). *The Age of Migration. International Population Movements in the Modern World*. Fourth Edition, Revised and Updated. New York & Lontoo: The Guilford Press.
- Collier, Paul (2007). *The Bottom Billion: Why the Poorest Countries are Failing and What Can Be Done About It*. Oxford: Oxford University Press.

- Collier, Paul (2013). *Exodus: How Migration is Changing Our World*. Oxford: Oxford University Press.
- Conrad, Joseph [1902] (1988). *Pimeyden sydän*. Helsinki: Otava.
- Dagens Nyheter (2016). Danskt nätverk redo att smugla flyktingar. *Dagens Nyheter* 5.1.2016. Saatavilla: <http://www.dn.se/nyheter/varlden/danskt-natverk-redo-att-smugla-flyktingar/>. Luettu 19.1.2020.
- Di Nicola, Andrea & Giampaolo Musumeci (2015). Kuoleman matkatoimisto. Ammattina ihmissalakuljetus. Helsinki: Art House.
- Eduskunnan tarkastusvaliokunta (2018). *Kotouttamisen toimivuus*. Valiokunnan mietintö TrVM 6 2018 vp —O 10/2017 vp. Helsinki: Eduskunta.
- Enzensberger, Hans Magnus (1992). *Die Grosse Wanderung. 33 Markierungen*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Eronen, Antti, Valtteri Härmälä, Signe Jauhiainen, Hanna Karikallio, Risto Karinen, Antti Kosunen, Jani-Petteri Laamanen, & Markus Lahtinen (2014). *Maahanmuuttajien työllistyminen. Taustatekijät, työnhaku ja työvoimapalvelut*. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja, Työ ja yrittäjyys 6/2014. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö.
- Fukuyama, Francis [1992] (1992). *Historian loppu ja viimeinen ihminen*. [The End of History and the Last Man] Helsinki: WSOY.
- Garton Ash, Timothy (2016). *Free Speech: Ten Principles for a Connected World*. Lontoo: Atlantic Books.
- Gellner, Ernest (1983). *Nations and Nationalism*. Oxford: Blackwell.
- Gellner, Ernest (1998). *Nationalism*. Lontoo: Phoenix.
- Glenny, Misha (2015). *The Refugee Crisis Has Produced One Winner: Organized Crime*. The New York Times 20.7.2015. Saatavilla: http://www.nytimes.com/2015/09/21/opinion/the-refugee-crisis-has-produced-one-winner-organized-crime.html?_r=2. Luettu 19.1.2020.
- Groen, Janny & Rik Kuiper (2017). Zo denken Turkse Nederlanders over Nederland en Turkije. *De Volkskrant* 15.4.2017. Saatavilla <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/zo-denken-turkse-nederlanders-over-nederland-en-turkije~b1e5ee38/>. Luettu 19.1.2020.
- Gruijter Marjan de, Eliane Smits van Waesberghe & Hans Boutellier, Hans (2010) *“Een vreemde in eigen land”. Boze autochtone burgers over nieuwe Nederlanders en de overheid*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Heikkilä, Elli & Tuomas Martikainen (toim.) (2016). *Maassamuutto ja siirtolaisuus kehityksen moottoreina?* IX Muuttoliikesymposium 2015. Siirtolaisuusinstituutin julkaisuja 4. Turku: Siirtolaisuusinstituutti.
- Hobsbawm, Eric (1990). *Nations and Nationalism since 1780. Programme, Myth, Reality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hobsbawm, Eric (1994). *Nationalismi*. Tampere: Vastapaino.
- Houthuijs, Paulus (2019). Breivik en Tarrant als helden: rechts-extremistisch terrorisme in opkomst. NOS 18.8.2019. Saatavilla: <https://nos.nl/artikel/2297955-breivik-en-tarrant-als-helden-rechts-extremistisch-terrorisme-in-opkomst.html>. Luettu 22.1.2020.

- Huijnk, Willem & Iris Andriessen (2016). *Integratie in zicht? De integratie van migranten in Nederland op acht terreinen nader bekeken*. Den Haag: Sociaal en cultureel planbureau.
- Huizinga, Johan (1935). *In de schaduw van morgen. Een diagnose van het geestelijke lijden van onzen tijd*. Haarlem: H.B. Tjeenk Willink & Zoon.
- Hutchinson, John & Anthony D. Smith (1995). *Nationalism*. Oxford: Oxford University Press.
- Kaihovaara, Antti (toim.) (2015). *Jakolinjojen Suomi*. Helsinki: Kalevi Sorsa -säätiö.
- Kallifatides, Theodor (2016). *Ett nytt land utanför mitt fönster*. Stockholm: Bonnier Pocket.
- Kantola, Anu, Juha Auvinen, Riikka Härkönen, Vesa-Matti Lahti, Anna-Elina Pohjolainen, & Simo Sipola (2002). *Maailman tila ja Suomi*. Gaudeamus, Helsinki.
- Karlsson, Fred (2017). *Suomen kielet 1917–2017*. Turku: Lingsoft Oy.
- Kazepov, Yuri (2005). Cities of Europe: Changing Contexts, Local Arrangements, and the Challenge to Social Cohesion. Kazepov, Yuri (toim.), *Cities of Europe. Changing Contexts, Local Arrangements and the Challenge to Urban Cohesion*. Oxford: Blackwell.
- Kotilainen, Ada (2014). Ulkomaalaistaustaiselle kysymys suomalaisuudesta on vaikea. *Hyvinvointikatsaus* 2/2014.
- Kraus, Peter (2011). The Politics of Complex Diversity. A European Perspective. *Ethnicities* 12 (3), 3–25.
- Kuusi, Matti [1938] (1986). Maanpuolustuksemme kolmas rintama. Kuusi, Matti: *Roolit ja särmät. Dokumentteja seitsemältä vuosikymmeneltä*. Helsinki: Otava.
- Kymlicka, Will (1995). *Multicultural Citizenship. A Liberal Theory of Minority Rights*. Oxford: Clarendon Press.
- Kymlicka, Will (2009). *Multicultural Odysseus. Navigating the New International Politics of Diversity*. Oxford: Oxford University Press.
- Kymlicka, Will (2012). *Multiculturalism. Success, Failure, and the Future*. Washington: Migration Policy Institute. Saatavilla: <http://www.migrationpolicy.org/pubs/Multiculturalism.pdf>. Luettu 19.1.2020.
- Larja, Liisa (2017). Joka kolmas ulkomaalaistaustainen nuori samaistuu sekä suomalaisuuteen että taustamaahansa. *Tieto & trendit* 2/2017. Saatavilla: <https://www.stat.fi/tietotrendit/artikkelit/2017/joka-kolmas-ulkomaalaistaustainen-nuori-samaistuu-seka-suomalaisuuteen-etta-taustamaahansa/>. Luettu 19.1.2020.
- Larja, Liisa, Johanna Warius, Liselott Sundbäck, Karmela Liebkind, Irja Kandolin, & Inga Jasinskaja-Lahti (2012). *Discrimination in the Finnish Labor Market. An Overview and a Field Experiment on Recruitment*. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö.
- Latomaa, Sirkku (2012). Kielitilasto maahanmuuttajien väestöosuuden mittarina. *Yhteiskuntapolitiikka* 77 (5), 525–534.
- Lauerma, Hannu 2017. Kun raivo vie. *Turun Sanomat* 18.8.2017. Saatavilla: <http://www.ts.fi/mielipiteet/kolumnit/3618354/Hannu+Lauerma+++Kun+raivo+vie>. Luettu 19.1.2020.
- Leitzinger, Antero (2008). *Ulkomaalaiset Suomessa 1912–1972*. Helsinki: East-West Books.

- Leitzinger, Antero (2017). Kaksoiskansalaisuus — ikaikainen suomalainen perinne. *Siirtolaisuus—Migration* 43: 1, 56—57.
- Lindqvist, Sven (1992). *Utrota varenda jävel*. Stockholm: Bonniers.
- Magendane, Kiza (2017). Gastcolumn: 'Mag de politiek van het radicale midden nu eindelijk aan de beurt zijn?' *De Volkskrant* 20.8.2017. <https://www.volkskrant.nl/opinie/gastcolumn-mag-de-politiek-van-het-radicale-midden-nu-eindelijk-aan-de-beurt-zijn~a4511880/>. Luettu 19.1.2020.
- Magnusson, Erik (2015). Så blev flyktingkrisen en svensk beredskapskatastrof). *Sydsvenskan* 26.12.2015. Saatavilla: <http://www.sydsvenskan.se/sverige/sa-blev-flyktingkrisen-en-svensk-beredskapskatastrof/>. Luettu 19.1.2020.
- Malik, Kenan (2016). *Monikulttuurisuus*. Tampere: Eurooppalaisen filosofian seura.
- Mannermaa, Mika (2008). *Jokuveli. Elämä ja vaikuttaminen ubiikkiyhteiskunnassa*. Helsinki: WSOYpro.
- Markkanen, Kristiina (2015). Multikulturalismin "painajainen". *Helsingin Sanomat* 1.8.2015. Saatavilla: <https://www.hs.fi/kulttuuri/art-2000002842065.html>. Luettu 18.1.2020.
- Martikainen, Tuomas, Pasi Saukkonen, & Minna Säävälä (2013). *Muuttajat. Kansainvälinen muuttoliike ja suomalainen yhteiskunta*. Helsinki: Gaudeamus.
- Mubarak, Yusuf M., Eva Nilsson, & Niklas Saxén (2015). *Suomen somalit*. Helsinki: Into Kustannus.
- Mudde, Cas (2007). *Populist Radical Right Parties in Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Nalbantoglu, Minna (2016). Professorit arvostelevat Niinistön puhetta: "Ei sovi Suomen paikkaan kansainvälisessä yhteisössä. *Helsingin Sanomat* 4.2.2016. Saatavilla: <http://www.hs.fi/kotimaa/a1454565376249>. Luettu 19.1.2020.
- Neuvonen, Riku (toim.) (2015). *Vihapuhe Suomessa*. Helsinki: Edita.
- Nieminen, Tommi (2016). Riidankylväjä. Suomi on paska maa, sanoo ajatuspaja Liberaa johtava Heikki Pursiainen. Tasapuolisuuden nimissä hän haukkuu koko poliittisen kentän presidentistä lähtien. Saatavilla: <http://www.hs.fi/sunnuntai/art-2000005322114.html>. Luettu 19.1.2020.
- Nieminen, Tarja, Hanna Sutela & Ulla Hannula (2015). *Ulkomaista syntyperää olevien työ ja hyvinvointi Suomessa*. Helsinki: Tilastokeskus, Työterveyslaitos & Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.
- OECD (2015a): *International Migration Outlook 2015*. Pariisi: OECD.
- OECD (2015b): Is this humanitarian migration crisis different? *Migration Policy Debates* No 7 September 2015. Pariisi: OECD. Saatavilla: <http://www.oecd.org/migration/Is-this-refugee-crisis-different.pdf>. Luettu 19.1.2020.
- OECD & Euroopan unioni (2015): *Settling In. Indicators of Immigrant Integration*. Pariisi: OECD.
- Pakkasvirta, Jussi & Pasi Saukkonen (2004). *Nationalismit*. Helsinki: WSOY.

- Pelli, Petja (2000). Pakolaiset työllistyvät Ruotsissa nopeammin kuin koskaan: 2010-luvulla aika on käytännössä puolittunut. *Helsingin Sanomat* 14.1.2000. Saatavilla: <https://www.hs.fi/ulkomaat/art-2000006362667.html>. Luettu 22.1.2020.
- Penttilä, Pauliina (2020). Helppo olla rasisti. *Suomen Kuvalehti* 3/2020. Saatavilla: <https://suomenkuvalehti.fi/jutut/kotimaa/sk-tutki-suomalaiset-ovat-entista-rasistisempia-ja-kriittisempia-maahanmuuttoon-jopa-ruotsalaisia-karsastetaan-aiempaa-enemmän/?shared=1109855-6ce3589a-999>. Luettu 22.1.2020.
- Pitkänen, Ville, Pasi Saukkonen & Jussi Westinen (2019). *Ollako vai eikö olla? Tutkimus viiden kieliryhmän kiinnittymisestä Suomeen*. Raportti 5. Helsinki: e2 Tutkimus.
- Pyykkö, Riitta (2017). *Monikielisyys vahvuudeksi. Selvitys Suomen kielivarannon tilasta ja tasosta*. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2017:51. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö.
- Pöyhkäri, Reeta, Paula Haara & Pentti Raittila (2013). *Vihapuhe sananvapautta kaventamassa*. Tampere: Tampere University Press.
- Rask, Shadia; Anna-Marie Paavonen, Eero Lilja, Päivikki Koponen, Jaana Suvisaari, Tapio Halla, Seppo Koskinen & Anu Castaneda (2016). Primääriperheestä erossaolo on yhteydessä somalialais- ja kurditaustaisten maahanmuuttaja-aikuisten hyvinvointiin ja kotoutumiseen Suomessa. *Yhteiskuntapolitiikka* 81 (3), 273–289. Saatavilla: http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/130701/YP1603_Raskym.pdf?sequence=2&isAllowed=y. Luettu 22.1.2020.
- Ruist, Joakim (2019). *Global migration — orsaker och konsekvenser*. Stockholm: SNS Förlag.
- Sams, Anni & Anna-Maija Sorjanen (2014). *Severe Forms of Labour Exploitation. Supporting victims of severe forms of labour exploitation in having access to justice in EU Member States*. Social Fieldwork Research (FRANET), Suomen maaraportti. Helsinki: Ihmisoikeusliitto. Saatavilla: http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/severe-labour-exploitation-country_fi.pdf. Luettu 19.1.2020.
- Sarvimäki, Matti (2010). Maahanmuuton taloustiede. Lyhyt Johdatus. *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 106 (3), 253–270.
- Sarvimäki, Matti & Dominik Hangartner (2017). *Dealing with the Refugee Crisis: Policy Lessons from Economics and Political Science*. Helsinki: Talouspolitiikan arviointineuvosto.
- Saukkonen, Pasi (2007). *Politiikka monikulttuurisessa yhteiskunnassa*. Helsinki: WSOY Oppimateriaalit.
- Saukkonen, Pasi (2010). *Kotouttaminen ja kulttuuripolitiikka: Tutkimus maahanmuutosta ja monikulttuurisuudesta suomalaisella taiteen ja kulttuurin kentällä*. Cuporen julkaisuja 19. Helsinki: Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissäätiö.
- Saukkonen, Pasi (2012). Suomalaisen yhteiskunnan poliittinen kulttuuri. Paakkunainen, Kari (toim.), *Suomalaisen yhteiskunnan murroksia ja muutoksia*. Poliitiikan ja talouden tutkimuksen laitoksen julkaisuja 2012:1. Helsinki: Unigrafia.
- Saukkonen, Pasi (2013a). *Erilaisuuksien Suomi. Suomalainen vähemmistö- ja kotouttamispolitiikka ja sen vaihtoehdot*. Helsinki: Gaudeamus.

- Saukkonen, Pasi (2013b). *Monikulttuurisuus ja kulttuuripolitiikka Pohjois-Euroopassa*. Cuporen verkkojulkaisuja 19. Helsinki: Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämmissäätiö.
- Saukkonen, Pasi (2016). Monikulttuurisuuden tilastointi kaipaa uudistamista. *Tieto & trendit* 2/2016. Saatavilla: <https://www.stat.fi/tietotrendit/artikkelit/2016/monikulttuurisuuden-tilastointi-kaipaa-uudistamista/>. Luettu 19.1.2020.
- Saukkonen, Pasi (2018 [2005]). Silmät kiinni ja toivotaan parasta. Kommentteja työryhmän esitykseen hallituksen maahanmuuttopoliittiseksi ohjelmaksi. Esitelmä ETMU-päivillä 28.-29.10.2005, Jyväskylä. Saatavilla: <https://pasisaukkonen.files.wordpress.com/2018/01/silmat-kiinni-ja-toivotaan-parasta-2005.pdf>. Luettu 19.1.2020.
- Saukkonen, Pasi & Juho Peltonen (2018). *Eroja ja yhtäläisyyksiä – ulkomaalaistaustaiset pääkaupunkiseudulla. Ulkomaista syntyperää olevien työ ja hyvinvointi -tutkimuksen tietojen valossa*. Tutkimuskatsauksia 2/2018. Helsinki: Helsingin kaupunginkanslia.
- Seeger, Matthew W., Timothy Sellnow & Robert R. Ulmer (1998). Communication, organization, and crisis. *Communication Yearbook* 21: 231–275.
- Seiler, Alexander J. (1965). *Siamo italiani – Die Italiener. Gespräche mit italienischen Arbeitern in der Schweiz*. Zürich: EVZ Verlag.
- Seuri, Olli (2017). Toimittajalta – Muistetaan Turusta myös tämä: Yhtä väkivallantekijää kohti on joukoittain niitä, jotka panevat henkensä alttiiksi muiden edestä. *Yle Uutiset* 19.8.2017. Saatavilla <https://yle.fi/uutiset/3-9785500>, Luettu 19.1.2020.
- Shklar, Judith (1989). The Liberalism of Fear. Nancy L. Rosenblum (toim.), *Liberalism and the Moral Life*. Cambridge ym.: Harvard University Press.
- Sisäministeriö (2018). Töihin Suomeen - Hallituksen maahanmuuttopoliittinen ohjelma työperusteisen maahanmuuton vahvistamiseksi. Sisäministeriön julkaisu 1/2018. Helsinki: Sisäministeriö. Saatavilla: <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/160444>. Luettu 22.1.2020.
- Sommer, Martin & Jeroen Visser (2015): Zijlstra: geen wereldwijd recht op asiel. *De Volkskrant* 19.12.2015. Saatavilla: <http://www.volkskrant.nl/politiek/zijlstra-geen-wereldwijd-recht-op-asiel-a4210700/>. Luettu 19.1.2020.
- Sutinen, Teija (2019). Jussi Halla-aho uskoo, että perussuomalaisten kannatushuippu on vielä edessä: ”Vaikka valkoinen hetero olisi kuinka paha, hänellä on kuitenkin äänioikeus edelleen”. Helsingin Sanomat 30.11.2019. Saatavilla: <https://www.hs.fi/politiikka/art-2000006326291.html>. Luettu 22.1.2020.
- Söderling, Ismo (1991). Miksi ovet ei aukene heille – multikulttuurinen ja ihmisoikeudellinen näkökulma maahanmuuttopolitiikkaan. *Oikeus* 19 (4), 303–313.
- Söderling, Ismo (2001). Siirtolaisuus väestöllisenä resurssina – Suomi eurooppalaisessa kontekstissa. Anttonen, Marjut (toim.) ”Once a jolly swagman...” *Essays on migration in honour of Olavi Koivukangas on his 60th birthday*. Turku Siirtolaisuusinstituutti.
- Söderling, Ismo (2017). *Kaksoiskansalaisuus on haaste ja resurssi*. Saatavilla: <https://ismo-soderling.wordpress.com/2017/02/10/kaksoiskansalaisuus-on-haaste-ja-resurssi/>. Luettu 19.1.2020.

- Säävälä, Minna (2016). *Muukalainen tuli kylään: ihmisen matkassa halki aikojen, paikkojen ja tunteiden*. Helsinki: Väestöliitto.
- Thors, Astrid (2018). *Minority Policies in Europe. Reflections on developments between 1990 and 2018*. Magma-pamflett 2/2018. Helsinki: Magma.
- Tiilikainen Marja (2015). *Somalit Euroopassa Pääkaupunkiseutu eurooppalaisten kaupunkien vertailussa*. Lontoo: Open Society Foundations.
- Topelius, Zachris [1875] (1982). *Maamme kirja*. Paavo Cajanderin suomennoksen pohjalta vuoden 1899 suomenkieliseen painokseen nojautuen toimittanut Vesa Mäkinen. Porvoo: WSOY.
- Treibel, Annette (2015). *Integriert euch! Plädoyer für ein selbstbewusstes Einwanderungsland*. Frankfurt/New York: Campus Verlag.
- Valtioneuvosto (2017). *Hallituksen kertomus kielilainsäädännön soveltamisesta 2017*. Helsinki: Valtioneuvosto. Saatavilla: <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/160384>. Luettu 19.1.2020.
- Vertovec, Steven (2009). *Transnationalism*. Lontoo: Routledge.
- Vogt, Henri 2004. *Between Utopia and Disillusionment. A Narrative of the Political Transformation in Eastern Europe*. Oxford: Berghahn Books.
- Waldron, Jeremy (2012). *The Harm in Hate Speech*. Cambridge Ma.: Harvard University Press.
- Willsher, Kim (2020). *Huge rise in number of people trying to cross Channel to UK by sea*. *The Guardian* 1.1.2020. <https://www.theguardian.com/world/2020/jan/01/huge-rise-in-number-of-people-trying-to-cross-channel-to-uk-by-sea>. Luettu 22.1.2020.
- Wolfe, Tom [1987] (1989). *Turhuuksien rovio*. [The Bonfire of the Vanities] Helsinki: WSOY.
- Özkırıklı, Umut (2000). *Theories of Nationalism. A Critical Introduction*. New York: St Martin's Press.

Pasi Saukkonen

VIMMAINEN MAAILMA

Kirjoituksia muuttoliikkeestä, monikulttuurisuudesta ja nationalismista

Kansainvälinen muuttoliike on aina muuttanut maailmaa. Viime aikoina maahanmuutto on vaikuttanut yhteiskuntien elämään ja politiikkaan enemmän kuin koskaan ennen. Turvapaikanhakijoiden ja siirtolaisten tulo Eurooppaan vuonna 2015 aiheutti ennennäkemättömän kansallisten päätösten ketjureaktion ja vavisutti Euroopan unionin perustuksia. Muuttoliikkeen hallinta on vielä pahasti sekaisin.

Läntiset yhteiskunnat, Suomi mukaan lukien, ovat entistä monikulttuurisempia. Samalla uusnationalistiset liikkeet ja puolueet hyödynävät ihmisten epävarmuutta ja kaipuuta takaisin kansallisvaltioiden maailmaan. Rasistisia näkemyksiä viljellään etenkin sosiaalisessa mediassa, ja niin islamistiseen kuin kansallismieliseen ajatteluun sisältyy äärimmäisiä, fasistisina pidettäviä piirteitä. Elämme vimmais- ta aikaa.

Tähän kirjaan on koottu erikoistutkija, dosentti Pasi Saukkosen vuosina 2015–2019 julkaisemia *Siirtolaisuus-Migration*-lehden kolumneja sekä muita kirjoituksia maahanmuutosta, monikulttuurisuudesta ja nationalismista. Kirjoitukset kommentoivat ajankohtaisia tapahtumia ja keskusteluja. Ne myös tarjoavat tietoa kirjan teemoista. Teoksen päättää aikaisemmin julkaisematon kirjoitus, joka kokoaa tärkeimmät kehityskulut ja katsoo kysyvästi tulevaisuuteen. Mitä tapahtuu seuraavaksi?

ISBN 978-952-7167-92-2 (nid.)

ISBN 978-952-7167-93-9 (pdf)

ISSN 2343-3507 (painettu)

ISSN 2343-3515 (verkkojulkaisu)

www.migrationinstitute.fi